

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYADA İŞSİZLİK; TÜRKİYE’DE
İŞSİZLİK ÜZERİNE İNCELEME

İlke ERARSLAN

Bolu-2010

T.C
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYADA İŞSİZLİK; TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK
ÜZERİNE İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
İlke ERARSLAN

Danışman:
Prof. Dr. F. Levin ÖZGEN

Bolu-2010

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

İlke ERARSLAN'a ait Küreselleşmiş Dünyada İşsizlik; Türkiye'de İşsizlik Üzerine İnceleme adlı çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir. 20/09/2010

Akademik Unvan, Ad ve Soyad

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. F. Levin Özgen

.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Sevim Akdemir

.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet Arı

.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Gönül ÜLKER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ABSTRACT

UNEMPLOYMENT IN THE GLOBALIZED WORLD; AN ANALYSIS OF
UNEMPLOYMENT IN TURKEY

İlke ERARSLAN

M.A. Thesis

The Department of Public Administration

Supervisor: Prof. Dr. F. Levin ÖZGEN

September 2010, xi + 89 Pages

The transformation of the labor process and the organization of production in the globalized world, and practices by Neo-liberal political economy basing on this transformation, towards legitimizing the new structure, carried some developments like fragmentation of labor, qualitative shift in labor force, decreasing in labor income, increasing in working periods, deterioration in working conditions, and the appearance of new forms of employment. One of the significant consequences of these developments and practices is an increase in unemployment rates and the structuralization of the phenomenon of unemployment through a transformation of its content. This results are also relevant for Turkey.

Key Words: Globalized World, Labor Process, Production Organization, Political Economy, Unemployment

ÖZET

KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYADA İŞSİZLİK; TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK ÜZERİNE İNCELEME

İlke ERARSLAN

Yüksek Lisans Tezi
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. F. Levin ÖZGEN

Eylül 2010, xi + 89 Sayfa

Küreselleşmiş dünyada emek sürecinin ve üretim organizasyonunun değişmesi, bunun üzerine oturtulan Neo-liberal ekonomipolitiğin yeni yapıyı meşrulaştırmaya dönük uygulamaları emeğin parçalanması, emek gücünün nitelik değiştirmesi, emek gelirlerinin düşmesi, çalışma sürelerinin artması, çalışma koşullarının ağırlaşması, yeni istihdam biçimlerinin ortaya çıkması gibi bir takım gelişmeleri de beraberinde getirdi. Bu gelişmelerin ve uygulamaların önemli sonuçlarından biri işsizlik oranlarındaki artış ve işsizlik olgusunun içerik değiştirerek yapılaşması oldu. Bu sonuçlar Türkiye için de geçerlidir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşmiş Dünya, Emek Süreci, Üretim Organizasyonu, Ekonomipolitik, İşsizlik.

Ailem'e

TEŞEKKÜR

Prof. Dr. F. Levin ÖZGEN'e araştırma boyunca gösterdiği anlayış ve rehberliği için en derin teşekkürlerimi sunarım. Diğer Fakülte Üyeleri'nden Yrd. Doç. Dr. Sevim AKDEMİR'e tavsiye ve yorumları için teşekkür ederim. Araştırmanın temelini oluşturan istatistik verileri titizlikle ve büyük bir özveriyle temin eden Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi ve Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Oran Şubesi çalışanlarına, başta Akın Bodur ve Ferhat Irmak olmak üzere Türkiye İstatistik Kurumu çalışanlarına, Didem Ünal Uçak'a, son olarak çalışmam boyunca ellerinden geldiği kadar bana destek veren tüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR DİZİNİ

ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR DİZİNİ

TABLO 2.1. Dünyada İstihdam ve İşgücü Büyüme Oranları	28
TABLO 2.2. Dünyada Bölgelere Göre İşsizlik Oranları	29
TABLO 2.3. Seçilmiş Ülkelerde ve Dünyada İşsizlik	30
TABLO 4.1. Türkiye’de İşgücüne Katılma, İstihdam ve İşsizlik Oranları	45
TABLO 4.2. Türkiye’de 1996-2006 Yılları Arasında İktisadi Faaliyet Koluna Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları	46
TABLO 4.3. Türkiye’de Sektörlerin İstihdam Yaratma Oranları	50
TABLO 4.4: 1988-2009 Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranı	53
TABLO 4.5. Türkiye’de Sendikalaşma Oranları	61

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL 2.1. İşsizlik Türleri	12
ŞEKİL 4.1. Türkiye’de 1996-2010 Yılları Arasında İşsizlik	45
ŞEKİL 4.2. Türkiye’de Sendikalaşma Oranı 1985-2005	60

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	iii
ÖZET	iv
İTHAF	v
TEŞEKKÜR	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
İÇİNDEKİLER	x
I. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu ve Amacı	1
1.2. Tezin Önemi ve Sorunsalı	3
1.3. Tezin Malzemesi, Yöntemi, Bulgusu ve Metin Yapısı	4
II. KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYADA İŞSİZLİK	11
2.1. İşsizlik	11
2.1.1. İşsizlik ve Türleri	11
2.1.2. İşsizlik, İstihdam ve Ekonomipolitik Arasındaki İlişkiler	16
2.2. Küreselleşmiş Dünyada İşsizlik Üzerine İrdeleme	26
2.2.1. Küreselleşmiş Dünyada İşsizlik ve Etkileri.....	28
2.2.2. Küreselleşmiş Dünyada Emek Süreci ve Üretim Organizasyonu.....	32
III. HİPOTEZLER	41
3. Hipotezlerin Kurgulanması	41
3.1. Küreselleşmiş Dünyada İşsizlik İle İlgili Saptamalar	41

3.2. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de İşsizlik İle İlgili Hipotezler	42
IV. KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYADA TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK	44
4.1. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de İşsizlik Artışı ve Etkileri	44
4.1.1. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de İşsizlik Artışı	45
4.1.2. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de İşsizlik Artışının Etkileri	47
4.2. Türkiye’de Yeni Emek Sürecinin ve Üretim Organizasyonun Oluşumuna Dair Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Neoliberal Ekonomipolitika	48
4.2.1. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de Emek Süreci ve Üretim Organizasyonu	49
4.2.2. Türkiye’de Yeni Emek Sürecinin ve Üretim Organizasyonun Oluşumuna Dair Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Neoliberal Ekonomipolitika	54
V. SONUÇ VE BULGULAR	64
KAYNAKÇA	64
EKLER	79
EK-1	79
EK-2	84
EK-3	87
ÖZGEÇMİŞ	89

BÖLÜM I

GİRİŞ

1- Giriş

Küreselleşmiş dünyada emek sürecinin değişmesine ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretim organizasyonunda yaşanan değişmelerin ve bu yapı üzerine oturtulan siyasi ve ekonomik politikaların, işsizliğin artmasına ve içeriğinin değişmesine, boyutunun büyümesine neden olduğu söylenebilir. Bu gelişmelerle işsizlik önceki dönemlerden farklı olarak, 2000’li yıllarda yapısal ve uzun süreli nitelik gösteren, insanlığı tehdit edici unsurlar taşıyan bir olgu haline geldi. Bu nedenle üzerinde çalışılması gereken önemli konular arasındadır. Bu yaklaşımla önce tezin konusunun ve bu konunun ele alınmasındaki amacın yerleştirilmesinde yarar vardır.

1.1. Tezin Konusu ve Amacı

Bu tezin konusu küreselleşmiş dünyada işsizliktir. Konu, işsizliğin tüm dünyada artması, yaygınlık kazanması, çeşitlenmesi ve insanlık için önemli yaşamsal tehditler oluşturma olasılığının artması nedeniyle seçildi. İşsizlik konusu, küreselleşmiş dünyada işsizliğin önceki içeriğinin değişmesi, anlamını kaybetmesi ve yadırganmayan bir olgu haline gelmesi nedeniyle önemli sosyal ve siyasal sorun olma potansiyeli olduğu için ele alındı.

İşsizlik konusunun ele alınmasındaki amaç, küreselleşmiş dünyada şiddetli artışının gerçekliğini sorgulamak, varsa bu artışa karşın bir sorun olarak görülmemesini getiren siyasaları saptamak, oysaki önemli bir sorun olduğunu, yeni özelliklerini ve nedenlerini vurgulamak, işsizliğin yaratacağı tehlikeleri ortaya koymaktır. Bunu yapabilmek küreselleşmiş dünyanın temel özelliklerinin bilinmesi, yaşanan değişimlerin irdelenmesi ile olanaklıdır.

Bir lke ekonomisinde çalışmak istediği halde iş bulamayan kişilerin varlığının yarattığı olgu ve durum olarak tanımlanan işsizliğin küreselleşmiş dünyada, küreselleşmiş dünyayı yaratan yeniden yapılanma sürecinde öteki deyişle 1980’li yıllardan itibaren hızlı ve büyük artış gösterdiği ne sürülür. Bu dünyanın ekonomik düzeni içerisinde işsizlik içerik değiştirdi ve yeni nitelikler kazandı. Küreselleşmiş dünyanın emek süreci ve üretim organizasyonu bu olguların temel nedeni gibidir. Küreselleşmiş dünyanın temel itici gücüne ilişkin savlardan bir kısmı teknolojik gelişme ve yeni teknolojiler üzerine vurgu yapar. Teknolojik ilerleme ve özellikle de bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesi ile sistem 1980’lerde krizini aşmak üzere yeniden yapılanmaya yöneldi. Yeniden yapılanma sürecinin, yeni emek süreci ve üretim organizasyonu üzerine dayandığı yaklaşımları güçlüdür. Bu yaklaşıma göre değişen emek süreci, iş akışının emek-teknoloji kompozisyonunun ve istihdam yapısının değişmesine, üretim ilişkilerinde, istihdamın yapısında, üretim organizasyonunda ve sosyal yapıda dönüşüm yaşanmasına neden oldu. Bu bağlamda küreselleşmiş dünyada sorun olmama özelliği sergileyen işsizlik konusunun kavranması küreselleşmiş dünyanın emek sürecine, üretim organizasyonuna, teknolojik yapısına dayanan ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel düzeninin açıklanmasına bağlıdır.

Yaklaşımlar arasında işsizliğin artışını, küreselleşmiş dünyanın ekonomik yapısının temelinin Neoliberal ekonomik politikalara dayanmasına bağlayışlar da vardır. Bu yaklaşımlara göre Neoliberal ekonomi politikalara bağlı olarak ortaya çıkan serbest pazar anlayışı ekonomik ilişkilerde önceki dönemde var olan korumacılık anlayışını değiştirdiği gibi temelde tam istihdam politikalarını terk etti. Serbestleşme kavramının ve uygulamasının öneminin artmasına neden oldu. Böylece ulusal ekonomilerin yerini, kalkınma pratiklerini ve hedefini önemsizleştiren, tek hedefi sermayenin serbestçe dolaşımını sağlayacak bir ekonomik düzen yaratmak olan küresel ekonomi aldı. Ulusal düzeylerde tam istihdam politikaları geçerliliğini yitirdi. Toplumların yaşam biçimlerinin, üretim ilişkilerinin belirleyici yapı taşlarından olan ekonomik düzenin değişmesi, sosyal yapıda da değişmeler yaşanmasına neden oldu. Bu durum temel niteliği srekliplik olan yapısal işsizlik olgusunun artmasına, yaygınlaşmasına yol açtı.

Bu bağlantılar içinden tez çalışmasının kapsamı küreselleşmiş dünyada işsizlik artışı, bunun gerçekliği ve nedenleri, ortaya çıkan işsizlik türü ve küreselleşmiş dünyanın bunları meşrulaştıran ya da olgular haline getiren temel üretim, bölüşüm mekanizmaları ve ekonomi politikaları olarak sınırlandırılmış oldu.

1.2. Tezin Önemi ve Sorunsalı

Küreselleşmiş dünyada işsizlik içerik ve yapı değişimine uğradı. Bu değişim ile birlikte küreselleşmiş dünyada işsizliğin daha önceki dönemlerden farklı olarak yapısal ve kalıcı bir içerik kazandığı söylenebilir. İçeriği ve yapısı değişen işsizliğin yalnızca ekonomik bir olgu olmaması, sosyal bağlamlara da sahip olması, merkezinde insanın, insanlığın olması ve azgelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelerde de görülmesi tezin önemini arttırıcı rol oynar.

Tezin sorunsalı küreselleşmiş dünyada işsizliğin artıp artmadığının, yeni içeriğinin, nedenlerinin, özelliklerinin, türlerinin irdelenmesidir. Henüz görmezlikten gelinen, ancak kısa süre sonra yol açması olası sosyal, siyasal sorunların, sonuçların belirlenerek bunlara çözüm önerileri geliştirmektir. Ayrıca işsizlik, küreselleşmiş dünyada gerçekten artıyorsa, bu durumun sürekli olmasına yol açacak yapısal özelliklerin bulunup bulunmadığı soruları ve bunu sürekli kılmaya dönük yasal düzenlemeler üzerinde analizler yapmaktır. Bulguları Türkiye’deki işsizlik olgusu üzerinde irdelemektir.

Bunların yapılabilmesi için, küreselleşmiş dünyada teknolojik gelişmelerin emek sürecinde yarattığı değişimler, üretim organizasyonunda meydana gelen dönüşümler tezin sorunsalı kapsamı içerisindedir. Tezin sorunsalı bu bağlamda, küreselleşmiş dünyanın yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun işsizlik artışının temel nedeni olduğu, işsizliğin bu durumda yapısal nitelik taşıdığı ve bu nedenle de sistem için bir sorun oluşturmadığı, sistemin işsizlik olgusunu önemsizleştirdiği savına dayanır. Böyle bir çalışmanın gerçekleştirilmesinde kullanılan malzeme ve yöntemin açıklanması yerinde olur.

1.3. Tezin Malzemesi, Yöntemi, Bulgusu ve Metin Yapısı

Tezin malzemesi temel olarak geniş kapsamlı tarama ile ulaşılan ilgili yazındır. Küreselleşmiş dünyada işsizlik önemli bir tartışma konusudur. Konunun öneminin bu derece büyük olması, küreselleşmiş dünyada işsizlik ile ilgili yazının giderek genişlemesine yol açtı denebilir. Yazında teze doğrudan katkı sağlayan çalışmalar olduğu gibi, tezin alt başlıkları ile örtüşen araştırmalar da vardır. Bu kaynaklar, küreselleşme süreci ve özellikleri, küreselleşmiş dünyanın temel nitelikleri, teknolojik gelişmeler ve değişen üretim sistemi, bunların işsizlik üzerindeki etkileri, değişen ekonomik politikalar gibi çerçevelerle ilgilidir. Bunlar arasında kitaplar, makaleler, bildiriler, tezler, araştırma projeleri ve çeşitli kuruluşlarca hazırlanan raporlar vardır.

Kitaplar arasında tezin temel ilgi alanı olan küreselleşmiş dünya, yeni düzen, emek süreci, işsizlik gibi konularla doğrudan örtüşenler vardır. Bunlardan;

- Mütevellioğlu ve Sönmez tarafından, 2009'da İstanbul Bilgi Üniversitesi'nce yayınlanan Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm adlı kitapta, neoliberal politikalar ve bu politikaların uygulanmasına bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar irdelenir. Bu sonuçlardan emek gücünü en çok etkileyenler; büyüme ile istihdam artışları arasındaki ilişkinin zayıflaması ve yeni iş alanlarının yaratılmaması, kısaca istihdamsız büyüme, istihdamın istikrarsız ve güvencesiz bir yapı kazanması, hukuksal ve kurumsal değişikliklerle desteklenen uygulamalarla emek pazarının esnekleştirilmesi ve emek gücüne yönelik sosyal korumanın zayıflatılması olarak belirlenir. Bu sonuçlar Türkiye üzerinde irdelenir.

- Aydoğanoglu, 2008'de Yapı-Yoliş Sendikası, Ankara Şubesi tarafından yayınlanan Emek Sürecinin Dönüşümü ve Sendikalara Etkileri adlı kitabında, küreselleşmeyi kavramsal olarak açıklar. Küreselleşme süreci ve teknolojik gelişme ile değişen üretim biçimini ve emek sürecini ele alır. Bunların değişimini daha önceki üretim süreçleri ile karşılaştırmalı olarak konu edinir. Yaşanan süreç değişimi ile küreselleşmiş dünyanın üretim biçimi olan post-fordist uygulamalarla gündeme gelen esnek üretim biçiminin uygulanmasının önemli sonuçlarından bir tanesinin işsizlik olduğunu öne sürer.

- Ansal, Küçükçifçi, Onaran ve Orbay, 2000’de Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfınca yayınlanan Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik adlı çalışmalarında, emek pazarı ve işsizliği ele alırlar. Kitapta işsizliğin her türlü yapısal uyum politikalarına karşın, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hızla artan bir olgu olduğu ortaya konur.

İlgili yazında tezle benzeşen ya da kısmen örtüşen çok sayıda makale de vardır. Bunlardan;

- Uyanık, 2008’de Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinin, 10. cildinin 2. sayısının, 209-224. sayfalarında yer verilen “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları” adlı makalesinde, küreselleşme süreci ile oluşan yeni ekonomik ve sosyal yapıyı ele alır. Yeni yapının, işsizlik sorununu ittiren neden olma özelliğine değinir. Yeni ekonomik sistemde işgücü pazarında ve üretim sürecinde meydana gelen değişmelerin kronik bir işsizlik sorununa neden olduğunu öne sürer.

- Ataman, 1998’de Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinin, 53. cildinin 1. sayısının 59-71. sayfalarında yer alan “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar” adlı makalesinde, değişen ekonomik ve sosyal koşulların işsizliğe karşı yeni yaklaşımları da beraberinde getirdiği üzerinde durur. Değişen yaklaşımlarda temel tartışma noktasının, yeni dünya düzeni içerisinde işsizliğin, teknolojik gelişmenin hızla üretim sürecine içerilmesiyle, otomasyonun artmasına bağlı olarak ortaya çıkışı olgusu olduğunu öne sürer. Artık işsizliğin yapısal ve uzun süreli bir nitelik arz ettiği üzerinde durur. İşsizliği açıklayan yeni yaklaşımları, Yeni Klasik ve Yeni Keynesci görüşler çerçevesinde irdeler.

- Özgen, 1992’de Mülkiyeliler Birliği Dergisinin, 16. cildinin 144. sayısının, 19-22. sayfalarında yer alan “Teknoloji ve Demokrasi Üzerine” adlı makalesinde, teknolojinin, üretim ve işgücü oluşumunun anahtar ögesi olduğuna ve teknolojik değişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni boyutların istihdam ve işsizlik yapısında neden olduğu somut sonuçlara dikkat çeker. Bu sonuçlar arasında, teknolojik ilerlemelerle ekonomik politikalara ve kurumsal seçimlere de bağlı olarak işsizlik sorununun önceki dönemlerden farklı olacağına, yapısının, nedenlerinin değişerek, artış göstereceğine vurgu yapar.

Tez çalışmasıyla doğrudan örtüşen ya da tezin alt sorunlarıyla benzer çerçeveleri ele alan çok sayıda bildiri vardır. Bunlardan;

- Müftüoğlu, Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu tarafından 2003 yılında düzenlenen, “Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar” adlı sempozyumun bildiri kitabının 16-34. sayfalarında yayınlanan, “Üretim Süreçlerindeki Değişim, Çalışma Hayatı ve Sendikalar” adlı bildirisinde, kapitalist sistemin üretim sürecini ele alır. Bu düzendeki teknolojik gelişmelerin, emek sürecindeki ve üretim organizasyonundaki değişmelerin istihdam ve işsizlik olgularına etkileri üzerinde durur.

- Erdut, Müftüoğlu ve Ersel’in, Türkiye-Avrupa Birliği Sendikal Koordinasyon Komitesi tarafından 2003 yılında düzenlenen, “Esnek Çalışma İlişkilerinde Yasallık Arayışları, İş Yasası Tasarısı ve AB Normları” adlı sempozyumun bildiri kitabının 177-221. sayfalarında yer alan, “Çalışanlar Açısından Kuralsızlaştırma ve Esnekleştirmeye Yasallık Kazandırma Girişimlerinin Anlamı ve Öngörülen Sistemin Yaratacağı Sorunlar” adlı bildirilerinde, Neoliberalizmin üretimi yeniden biçimlendirme politikaları ele alınır. Değişen üretim biçimleri ile emek ve üretim sürecinde esneklik olgusunun büyük önem kazandığı belirtilir. Bu ekonomi politikaların temel amacının, esnek çalışma ilişkilerini kurumsal bir yapıya kavuşturma çabası olduğu savunulur. Bu sürecin en temel sonuçlarının işsizlik, yoksulluk, açlık, gelir dengesinin bozulması vb. durumların olduğu vurgulanır.

- Öngen’in, Sosyal Araştırma Vakfı / Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi tarafından 2004 yılında düzenlenen, “İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler-1” adlı sempozyumun bildiri kitabının 54-62. sayfalarında yer alan, “İşçi Sınıfının Yapısı ve Mücadele Pratiklerini Belirleyen Nesnel Koşullar” adlı bildirisinde, işçi sınıfını etkileyen olumsuz gelişmelerin nedenini, özellikle kapitalist dünyada üretim alanı ve istihdam biçimleri ile ilgili olarak ortaya çıkan uygulamalarda arar. Bu uygulamaların temel amacının sermaye birikimini sağlamak olduğu ve bunu da sömürüyü artırarak yaptığını belirtir. Bunun, emeğin daha önce elde ettiği ekonomik, sosyal ve siyasal kazanımlarının geri alınması anlamına geldiğini söyler.

Öte yandan işsizlik ile ilgili çok sayıda tez çalışması bulunur. Bunlar arasında;

- Çalışır'ın, 2007'de Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında yaptığı “Neoliberal Politikaların İşsizlik Sorunsalı ve Çözüm Stratejileri” adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde işsizliğin uygulanan neoliberal politikalarla arttığı öne sürülür. Uygulanan neoliberal politikalarla sorunun çözülemeyeceği savlanır. İşsizlik olgusunun kapitalist sistemin tek amacı olan sermaye birikimini sağlayan araçlardan birisi olduğu vurgulanır. İşsizlik olgusunun sistemin kendi iç yasalarından kaynaklandığı öne sürülür. İşsizlik oranındaki artış ve sorunun varlığı da bu duruma bağlanır.

- Yahşi'nin, 2007'de Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında yaptığı “Küreselleşme ve İstihdam” adlı yayınlanmamış yüksek lisans tez çalışmasında, küreselleşme sürecinin işsizliğe neden olup olmadığı sorgulanır. Teknolojik ilerlemelerin bu sorunu tetiklediği öne sürülür. Sanayileşememiş ülkelerin yeni düzene ayak uyduramamalarının, işsizliği yapısal bir soruna dönüştürdüğü belirtilir. İşsizliğin artık ekonomik değil, bireyleri psikolojik ve fiziksel olarak etkileyen sosyal bir problem olarak ele alınması gerektiği vurgulanır.

- Şen'in, 2006'da Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında yaptığı “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Emek Arz ve Talebindeki Değişimin İşgücü ve İstihdam Üzerindeki Etkisi” adlı yayınlanmamış yüksek lisans tez çalışması vardır. Yazar tezinde küreselleşme sürecinin, yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler ekseninde hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal yapıya da bağlı olarak işsizlik düzeyini artırdığını ortaya koyar. Özellikle işsizliğin niteliksel yönünün önemli bir sorun haline dönüştüğünü öne sürer.

Bunların dışında tez için kullanılan rapor ve benzeri döküman da vardır. Rapor şeklindeki çalışmalardan;

- Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından hazırlanan, küresel istihdam ve işgücü ile ilgili sayısal veriler içeren, çeşitli yıllara ait Dünya Çalışma Raporları ve

Küresel İstihdam Eğilimleri Raporları küreselleşmiş dünyada işsizliği ciddi bir sorun olarak vurgular ve sayısal veriler sunar.

- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün hazırladığı Dünya Ekonomik Göstergeleri,

- Dünya Bankası'nın hazırladığı Dünya Gelişim Raporu gibi dökümanlar da işsizlik konusunu ele alan çalışmalardır.

Tez çalışmasında kullanılan yöntem, konunun objektif olarak değerlendirilebilmesi için, küreselleşmiş dünyanın işsizlik sorununa karşıt görüşler ile sorunu destekleyen görüşlerin ve çeşitli verilerin bir arada karşılaştırılması üstüne dayanır. Önce kuramsal analizler yapılarak tümdengelim yöntemiyle saptamalara ve hipotezlerin kurgulanmasına ulaşıldı.

Hipotezlerin kurgusuyla karşılaştırmalı olarak alan çalışması, öteki deyişle tezin laboratuvarı, ya da evreni belirlendi, açık hale getirildi. Tezin alan çalışmasında Türkiye temel savın sınanabileceği verimli bir örnek olduğu için seçildi. Alan çalışması gerek kurumsal güvenilirlikleri olan sayısal verilere ulaşmadaki zorluklar, gerekse süre kısıtları, verimli veri setleri oluşturmayı zorlaştıran sınırlar nedeniyle sektör, firma, işsizler düzeyine indirilemedi. Böyle bir derinlik yüksek lisans tezi kapasitesini fazlasıyla aşacağından, anılan düzeyleri kapsayan bir çalışmanın doktora olarak yapılması olanaklıdır.

Alan çalışmasında, kuramsal kısımda yerleştirilen sayısal verilere paralel olarak Türkiye'nin sayısal verileri derlendi. Hipotezlerle birlikte sınıandı. Sınama sonuçları somut veriler olarak yerleştirildi. Bunlardan hareketle kuramsal tartışmaya katkı sağlandı. Böylece araştırmanın gerçekleştirilmesinde kuramdan pratiğe, pratikteki sonuçlardan kurama gidecek şekilde Sistem Yöntemi kullanılmış oldu.

Hipotezlerin kurgulanmasına kadar tümdengelim yöntemiyle işsizlik dünyada ele alınarak analiz edildi, kuramsal ve somut irdelemeler yapıldı. Hipotezler bu irdelemelere dayanarak hipotezler belirlendi. Hipotezler genel ve özel düzeyleri içerdi. 1980 sonrasında küreselleşmiş dünyanın işsizlik verilerinin, emek sürecine ve üretim organizasyonuna dair saptamaların yapılması ile genel düzeydeki hipotezler; bunlardan hareketle ise alan çalışması yapılacak olan Türkiye için hipotezler

yerleştirildi. Bu bağlamda hipotezler, dünya ile ilgili genel düzeyde saptamalara dayanan hipotezler ve Türkiye ile bağıntılı özel hipotezler olarak iki düzeyde kurgulandı. Sınama yöntemi olarak hipotezlerin tek tek irdelenmesi yolu yeğlendi. Sınamaların sonuçları bulgular olarak yerleştirildi. Böylelikle elde edilen bulgular tümevarım yöntemiyle kuramsal düzleme taşınabildi.

Tez çalışmasının belirtilen malzemeler ve yöntemler ile gerçekleştirilmesi sonucunda ulaşılan bulgusu, kısaca küreselleşmiş dünyada işsizliğin sürekli arttığı, bu artışın salt teknolojik gelişmelere bağlı olarak yaşanmadığı, esasen sistemin yeni bir siyasaya sahip olduğu ve işçileri, emeği hem sayısal olarak azalttığı, hem de emek süreci içinde rolünü önemsizleştirdiği, bunu yaparken teknolojinin yarattığı yeni olanakları kullandığı, böylece siyasal bağlamda da sınıf olarak geriletliği şeklinde özetlenebilir.

Bu yaklaşımlar içinde tez beş bölümden oluştu. Giriş Bölümünde tezin konusu, amacı, önemi, sorunsalı, malzemesi, yöntemi, bulgusu ve metin yapısı ile ilgili bilgiler verildi. Bunların içinden tezin kapsamının sınırları da belirlenmiş oldu. İkinci Bölümde işsizlikle ilgili kavramsal açıklamalar yapıldı. İşsizliğin türleri, nedenleri ve sonuçları kısaca yerleştirildi. Küreselleşmiş dünyada işsizlik olgusu, küreselleşmiş dünyanın ekonomi politikaları, sosyal, siyasi boyutları ile birlikte ele alındı ve irdelendi. Üçüncü Bölümde çalışma boyunca elde edilen veriler ve ulaşılan saptamalar yardımıyla hipotezler kurgulandı. Ardından Dördüncü Bölümde hipotezler tek tek sınanacak şekilde Türkiye'nin küreselleşmiş dünyaya eklenme süreci içerisinde değişen ekonomik ve sosyal yapısı ile sanayide yaşanan dönüşümün sonucu olarak işsizlik artışı, yeni emek süreci, üretim organizasyonu ve yasal düzenlemeler yerleştirildi. İşsizlik artışı irdelendi. Yasal düzenlemelerin amaçları, getirdiği yeni koşullar, sendikasılaşma, sosyal güvenlik, iş güvencesi gibi işçilerin kazanılmış haklarının birçoğunun eridiği gözlendi. Elde edilen bulgular değerlendirildi. Beşinci Bölümde bulgulardan hareketle Türkiye'de ve benzeri ülkelerde işsizliğin artışı olgusunun önemine dikkat çekilerek çözüm önerileri geliştirildi ve küreselleşmiş dünya ile ilgili bulgular kuramsal bağlama taşındı.

Küreselleşmiş dünyada işsizlik olgusunun, önceki dönemlere oranla daha önemli boyutlara ulaşması ve küreselleşmiş dünyanın yeni düzeninde yapısal bir

nitelik kazanması yaklaşımıyla işsizlik kavramının açıklanmasının ardından küreselleşmiş dünyanın temel niteliklerinin ortaya konması ve buradan hareketle tezin iki temel savının irdelenmesi yerinde olur.

BÖLÜM II

KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYADA İŞSİZLİK

2. Küreselleşmiş Dünyada İşsizlik

İşsizlik insanlık ve ülkeler için önemli bir sorun olageldi. Yalnızca ekonomik değil, insanlığı ciddi şekilde tehdit eden toplumsal boyutu da vardır. Bu durum işsizlik sorununun tartışılmasının gerekliliğini ve önemini vurgular. Emek öteki üretim faktörlerinden farklı özellikler taşır. İnsanın üretici gücünü simgeler. İşsizlik toplumsal sorunlara ve peşi sıra siyasal gerilimlere yol açar. Gerek ekonomiye, gerekse bireye ve topluma çeşitli maliyetler yükler. 1980 sonrasında 2010'lu yıllara kadar işsizliğin sürekli artması ve çeşitlenmesi, bu sürede oluşan küreselleşmiş dünyada işsizliğin özel bir rol üstlendiğini düşündürülebilir. Bu nedenle türü, içeriği, süresi ve oranı ne olursa olsun konusunun insan olması ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin anlaşılması gerekir. Bu yaklaşımla önce işsizliğin ne olduğunun, türlerinin, bağlamlarının açıklanması yerinde olur.

2.1. İşsizlik

Genel olarak, bir ülke ekonomisinde çalışmak istediği halde iş bulamayan kişilerin varlığının yarattığı olgu ve durum olarak tanımlanan işsizlik olgusunun iyi kavranabilmesi, boyutunun ve etkilerinin doğru şekilde tespit edilebilmesi, işsizliği kavramsal olarak, her yönüyle iyi algılayabilmek ve kavramakla olanaklı olabilir. Bunun için önce işsizliğin genel tanımının yapılması, türlerinin irdelenmesi yerinde olur.

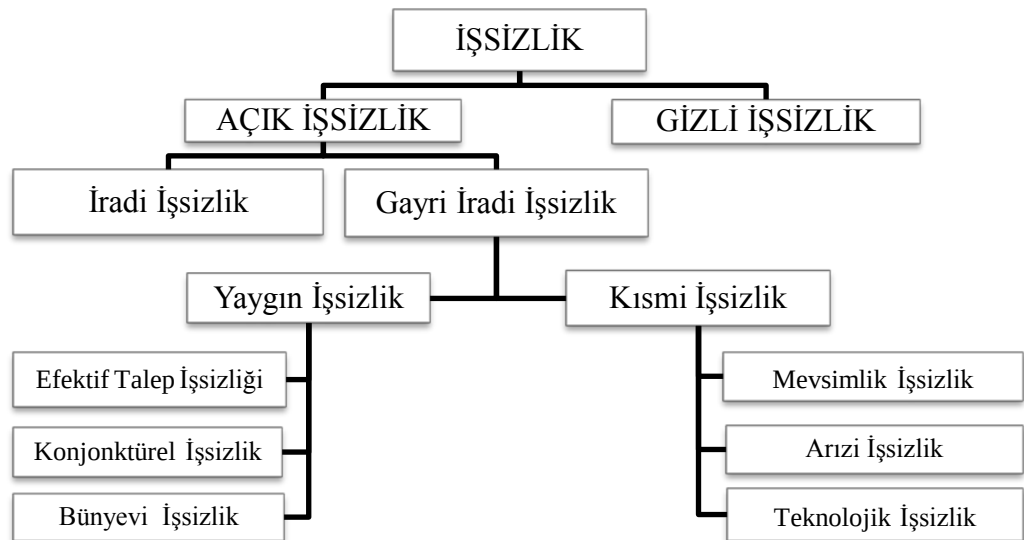
2.1.1. İşsizlik ve Türleri

Emek sürecinin ve üretim organizasyonunun özelliklerine ve bunların değişmesine bağlı olarak içeriği ve niteliği değişen, yapısal bir sorun olan ve insanlık için ciddi tehditler taşıyan işsizlik, genel tanımıyla emekçilerin iş bulamamaları

durumunun yarattığı ekonomik ve sosyal bir olgu ve durumdur (Hançerlioğlu, 2009: 45). İşsizlik sözlük anlamıyla işsiz kalma, iş bulamama durumudur (Türk Dil Kurumu, 2010). İşsizlik olgusu her dönemde yalnızca azgelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini değil, gelişmiş ülke ekonomilerini de tehdit eden bir olgudur.

Her ne kadar bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına ve gelişmişlik düzeylerine göre farklı nedenlerle ortaya çıksa ve farklı sonuçlara yol açsa da genel olarak iki temel nedene dayanır. Bunlardan birinci neden talep eksikliği, ikinci neden ise emek arzı ile talebi arasındaki uyumsuzluklar, ya da emek pazarındaki organizasyon bozukluklarıdır. İlk neden makro ekonomik ve demografik faktörlerin etkisi altında iken, ikinci neden, tamamen emek pazarındaki uyumsuzluklardan kaynaklanır. Bu nedenler aynı zamanda işsizlik olgusunun farklı türlerinin de belirleyicisidir (Başterzi, 1996: 10). Bu ise, işsizlik türlerinin ve nedenlerinin dikkate alınmasıyla, ortaya konması ve irdelenmesi ile anlaşılabilir.

İşsizlik olgusu farklı türler içeren bir yapıya sahiptir (Ayvaz, 1990: 18). Bu türler ile ilgili çeşitli yaklaşımlar vardır. Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, etnik köken gibi çeşitli kişisel karakteristiklere göre bir gruplandırma yapılabileceği gibi coğrafi dağılıma, mesleklere ve işsizliğin süresine ve nedenine göre de sınıflandırma yoluna gidilebilir (Bozdağlıoğlu, 2009a). Ancak genel olarak işsizlik ikiye ayrılır. İşsizlik türlerine ait bu ayrım bir şema halinde gösterilebilir (Boztepe, 2007: 13):

Şekil 2.1: İşsizlik türleri (Kaynak; Boztepe, 2007: 13)

Şekil 2.1’de görüldüğü gibi iki temel işsizlik vardır. Gizli İşsizlik, istihdamda görünmelerine karşın, marjinal verimi çok düşük, sıfır, hatta bazen negatif dahi olabilen bir işgücü kitlesinin üretimde yer alması durumudur. Çoğunlukla tarım kesiminde, aile işletmelerinde, marjinal kesimlerde görülür. Öteki ifadeyle üretime çok az katılan ya da hiç katılmayan, hatta bazen üretim üzerinde verimliliği düşürücü olumsuz etkisi bulunan bir işgücünün bulunmasıdır (Başterzi, 1996: 49). Böyle bir işgücünün toplam üretime hiçbir katkısı yoktur. Bu tür işsizliğin sebebi talep eksikliğinden çok (Eyuboğlu, 2003: 16), anılan kesimlerde olduğu gibi üretim araçlarının, sermayenin ve organizasyonun yetersizliğidir (Boztepe, 2007: 22). Türkiye benzeri Meksika, Brezilya gibi geç sanayileşen ülkelerde görülen marjinal sektörün geniş varlığının bu ülkelerin ekonomileri üzerinde yarattığı yük bundan kaynaklanır.

Açık İşsizlik ise, çalışma arzusunda ve iktidarında olduğu halde, cari ücret seviyesinde iş arayan ancak bulamayan bireylerin toplamının oluşturduğu işsizlik türüdür. Bu tür işsizliğin nedenlerinin çeşitlilik göstermesi çok sayıda alt türün varlığına yol açar (Ayvaz, 1990: 19). İstenen şartlara sahip olan ve iş aradıkları halde bulamayan kişiler, gözle görülür şekilde boş ve atıl kalır. Bunlar açık işsiz olarak tanımlanır. Nedenler arasında kişiden kişiye değişen farklılıklar olduğu gibi, işsiz kalınan süreler, sektörler ve alan bakımından da farklılıklar bulunur. Bu nedenle Açık İşsizlik tek bir grupta ele alınabilecek bir yapıya sahip değildir (Serter, 1993: 10).

Açık İşsizlik, Şekil 2.1 de görüldüğü gibi İradi ve Gayri İradi öteki deyişle isteğe bağlı ve istem dışı işsizlik olarak iki türdür. İsteğe bağlı işsizlik, cari ücret düzeyinde mevcut çalışma koşullarında çeşitli nedenlerle çalışmak istemeyenlerin meydana getirdiği işsizlik türüdür (Tatar, 2006: 7). Herhangi bir kişinin çalışmaktan kaçması, verilen işi beğenmemesi, ücreti az bulduğu için işi kabul etmemesi ve benzeri olaylar tarafından yaratılır (Boztepe, 2007: 14). Sosyal yapıya ve bireyden bireye farklılık gösterir. Kısaca gönüllü işsizliktir. Bu gruba uzun süre iş arayıp bulamayan ve iş aramaktan vazgeçen, cesareti kırılmış işsizlerde dâhil edilebilir.

İstem dışı işsizlik, sistemin işbölümü ve uzmanlaşma organizasyonuna bağlı olarak ortaya çıkar. Ekonomik bakımdan önemlidir. Bu tür işsizlikte, işsizlik sistemin yarattığı bir olgudur. Bu nedenle işsizinin işsizlikten kurtulması kendi çabalarına bağlı

değildir. İşsizler yürürlükteki ücret düzeyine ve iş koşullarına razı olsalar bile iş bulamazlar. Genelde talep yetersizliğinin üretim kapasitesinin tamamını kullanmaya olanak vermemesinden kaynaklı görünür (Eyuboğlu, 2003: 14).

İstem dışı oluşan işsizlik kısmi ve yaygın olarak ortaya çıkabilir. Bunlardan, kısa sürelerle, sınırlı işyeri veya iş kollarında belirli zamanda ortaya çıkan işsizlik türü Kısmi İşsizlik olarak adlandırılır. Kısmi İşsizlik, Mevsimlik, Arızı ve Teknolojik İşsizlik gibi türleri içerir. Mevsimlik olan, mevsimlere bağlı olan emek arz ve talebi arasında denge olmasına karşın işçilerin iş değiştirmesi ile ortaya çıkan türdür. Arızı olan ise firmanın yaptığı teknolojik değişiklikten, özellikle işgücünün yerini makinenin almasından kaynaklanan işsizlik türüdür (Boztepe, 2007: 18). Teknolojik olan ise kısmi işsizlik kapsamında yer almakla birlikte, esasen aşağıda belirtileceği gibi yaygın işsizliğe yol açan yapısal bir olgu ve yapısal değişmeye yol açan bir etken durumundadır. Çünkü emek yerine makinenin veya daha verimli, üretken teknik ve yöntemlerin kullanılması sonucunda ortaya çıkar. Teknik ve teknolojik gelişmelerin emek sürecine, üretim organizasyonuna uygulanması işçilerin var olan sayısal kompozisyonunu ve beceri özelliklerini değiştirir. Emek gereksinimi azalır. Ayrıca talep edilen beceriler değişir. Buradan önemli bir kesim işsiz kaldığı gibi, toplumda kitlesel işsizlik doğabilir. Çünkü yeni teknolojinin girdiği kesimlerde üretim ve verimlilik artarken, emek gereksinimi azaldığından bu kesimde çalışanlar işsiz durumuna gelir. Bu kesimden diğer kesimlere doğru emek akışı başlar (Boztepe, 2007: 21). Burada önemli olan teknoloji ikamesindeki artışın yarattığı toplam refahtan, zenginlikten işsizlerin pay alıp, almamasıdır. Pay alabiliyorsa işsizlik anlam değiştirir, önemsizleşir.

Yaygın ya da kitlesel olan işsizliğin sürekliliği ve farklı tipleri oluşabilir. Bunlar sistemin özelliklerine bağlanır. Efektif Talep İşsizliği, Konjonktürel ve Yapısal İşsizlik böyledir (Boztepe, 2007: 16). Bunlardan Efektif Talep İşsizliği, mal ve hizmetlere olan talebin düşmesine bağlı olarak emek piyasasındaki talebin de yetersiz duruma gelmesi nedeniyle, cari ücret üzerinden çalışmak isteyen işgücünün tamamına istihdam olanağı sağlanamamasıdır. Bu tür işsizlik ekonomik daralma dönemlerine özgü bir durumdur (Başterzi, 1996: 11). Konjonktürel olan işsizlik, üretim hacminde konjonktürün gelişimine ve özelliklerine bağlı olarak zaman zaman ortaya çıkan daralmalardan doğar (Tatar, 2006: 9). Nedeni efektif talep

yetersizliğıdir. Efektif talep yetersizliğı sonucu işsizlik artar. Toplam talep seviyesinin yükseldiğı dönemlerde ise işsizlik azalır. Konjonktürel işsizlik ortalama uzun zaman dönemleri ile görülen ekonomik durgunluk sonucu ortaya çıkar. Özellikle dayanıklı tüketim malı üreten sanayi dallarında görülür (Boztepe, 2007: 16). Bunların ne şekilde ortaya çıktığı sanayinin gücüne ve genişliğine bağlıdır.

Emek sürecinde, emek-teknoloji kompozisyonunda, üretim organizasyonunda ve bağlı olarak ekonomik yapıda oluşan değişimler ise yapısal özellik gösteren işsizliğe yol açar. Yapısal İşsizlik Teknolojik İşsizlik olarak da adlandırılabilir. Yapısal İşsizliğin en önemli özelliğı geçici değil, süreklilik arz eden bir karaktere sahip olmasıdır. Ekonomik yapı özelliklerine göre ortaya çıkış nedenleri farklılık gösterir. Yapısal İşsizlik sermaye sahiplerinin sınıfsal siyasalarına, ideolojik tutumlarına, çıkarlarına ve bunlara yanıt veren ekonomipolitikalarına bağlı olarak oluşur. Emek sürecinin, üretimin ve pazarın örgütlenmesinin değişmesi, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin yeniden kurulması, teknolojik açığın büyümesi, talep yapısındaki köklü değişimler gibi nedenlerle kalıcılık kazanabilir ve işsizliğin anlam ve içerik değişimi yaşamasına yol açar (Boztepe, 2007: 16, 17, 21).

Kriz dönemlerinde Konjonktürel İşsizlik riski ortaya çıkar. Bu tür krizler kapitalist sistem tarafından istenmez. Kriz dönemlerini kapitalist sistem, yeni emek süreci ve üretim organizasyonunu geliştirerek atlatmaya çalışır. Bu yapısal işsizliğin temel nedenidir ve ona işaret eder. Yeni emek süreci ve üretim organizasyonu ile birlikte, üretim sürecine yeni teknolojilerin girmesi emek gücünün arka plana atılmasına ve teknolojik işsizlik türünün oluşumuna neden olur.

İşgücü arzındaki artışa rağmen, işgücü arzını karşılayabilecek düzeyde yeni iş olanakları yaratılamaması işsizlik oranlarında artışa ve istihdam koşullarında bozulmaya neden olur (Yahşi, 2007: 29). Bu bozulmalar, yapısal uyum ve yeni ekonomipolitikalara rağmen artmaya devam edebilir. Bu nedenle işsizlik, istihdam ve ekonomipolitikalar arasındaki ilişkinin çalışılması, konunun doğru değerlendirilebilmesi açısından önemlidir.

2.1.2. İşsizlik, İstihdam ve Ekonomipolitik Arasındaki İlişkiler

İşsizlik ve istihdam, gerçeğin iki farklı, birbirini tamamlayan ayrılmaz parçalarını oluşturur. Hangisi ele alınırsa alınsın, ötekinden bahsedilmeden konunun incelenmesi, sonuçlandırılması olanaklı değildir. Yukarıda işsizlik tanımlandığı için burada istihdamın açıklanması yerinde olur.

İstihdam; bir kapasiteyi ve ulaşılmak istenen hedefi belirtir, işsizlik olumsuz bir olguyu ve kaçınılacak bir sorunu oluştururken (Boztepe, 2007: 2) emek gücünün iş akışı ve üretim organizasyonunda makine ve sermaye ile birlikte kullanılmasını dile getiren bir kavramdır (Hançerlioğlu, 2009: 45, 190). Sözcük, geniş ve dar anlamda iki şekilde kullanılır. Geniş anlamda istihdam, bir ülkenin sahip olduğu emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci gibi üretim faktörlerinin bir yıllık süre içinde üretim sürecinde kullanılma derecesi ve işlendirilmesidir. Dar anlamda, bir ülkede, bir yılda ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün kullanılma, çalışma veya çalıştırılma derecesidir. Burada ele alınan üretime katılan faktörlerden yalnız emektir. İstihdam kavramı genelde dar anlamda, öteki deyişle emek için kullanılır (Tatar, 2006: 3). Bu tanımlara açıklama getirilecek olursa, bir ekonomide ekonomik faaliyetlere katılabilecek insan gücünün kullanılma, çalışma veya çalıştırma derecesi istihdamı gösterir. İnsanın çalışmadığı ya da çalışmadığı zamanlar işsizliği gündeme getirirken, üretim ve tüketim fonksiyonları emeğin istihdamını ifade eder. İstihdam seviyesini, emek pazarına emeğini arz edip, cari ücret düzeyinden iş bulup çalışanlar oluşturur. Somut olarak ifade etmek gerekirse, işgücü seviyesi ile istihdam seviyesi arasındaki fark işsizliği, öteki yanıyla kullanılan istihdam kapasitesini gösterir (Yahşi, 2007: 21).

İstihdam seviyesi, birim işyerinde emek, makine ve teknoloji olarak sermaye, işin akışını belirleyen iş akışı, hammadde ve girdilerin tümünü kapsayan emek sürecinin organizasyonuna, öteki deyişle emek sürecine bağlıdır. Ek olarak hammadde ve girdilerin sağlanması, iş akışına dâhil edilmesi, işin ya da ürünün tasarımı, mühendisliği, imalatı ve pazarlanması bunların gerçekleştiği mekânların birbirine göre konumu, yakınlığı ya da uzaklığı ve pazarlama sonrası hizmetler gibi olguları içeren üretim organizasyonundan da etkiler alır. Kısaca her sermaye sahibi emek sürecini ve üretim organizasyonunu verimliliğini en çoğa çıkarmak üzere

kurgular. Verimlilik ve kârlılık oranlarında düşme risklerini ve bağlı krizlerini bunları yeniden yapılandırarak aşar. Bu nedenle her egemen emek sürecine ve üretim organizasyonuna denk düşen ekonomipolitikalar doğar ve egemenlik kazanır.

İstihdamda oluşabilecek bir daralma ve artan işsizlik ülke ekonomileri için risk taşıyan olgulardır. Bu tür önemli olguların ve risklerin ortaya çıkması, ülke ekonomilerini çözüm arayışları içerisine sokar. Bunlar yeni ekonomipolitik arayışlar ile sonlanır.

Ekonomipolitik toplumda maddi yaşama araçlarının üretim ve değişimini yöneten yasaların bilimidir. Ekonomipolitik genellikle, istihdam seviyesi, gelir dağılımı, yatırım, enflasyon, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi gibi ana ekonomik çerçeveler ve ekonomi için sorun olabilecek durumlar ile ilgilenir (Şanal, 2006: 8). Genelde belli bir mekânda kaynak dağılımı, üretim ve bölüşüm olgularını yönetir ve belirler.

Ekonomipolitik, mekâna ve zamana göre farklılıkları barındıran, zaman ve mekân içinde egemen emek süreci ve üretim organizasyonu üzerinde farklı sınıfsal yapılara ve dengelere göre değişen tarihsel bir kavramdır. Bu bağlamda işsizlik, istihdam ve ekonomipolitik arasındaki etkileşimin ve ilişkilerin, bunlara ilişkin yaklaşımların her iktisadi ve siyasi dönem için değişeceği açıktır. Tarihsel perspektifte işsizlik ve istihdamla bağlantılı olarak ortaya çıkan ekonomipolitikaları ele almadan önce sanayide 1750’lerde ortaya çıkan devrim^{*} sonrasında oluşan emek sürecini ve üretim organizasyonunu açıklamak işsizlik, istihdam ve ekonomipolitikalar arasındaki bağıntının açıklığa kavuşturulmasına hizmet edebilir.

Sanayi Devrimi kas gücü yerine buhar gücüyle çalışan makineleri emek sürecine dâhil ettiğinde üretim akışının hızlanmasına ve üretimin çoğalmasına olanak yarattı. Fabrikalarda gerçekleştirilen üretimin çıktısı arttıkça, Sanayi Devriminin etkileri önce Avrupa ülkelerine ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’ne yayıldı. Burada Taylor’un geliştirdiği iş pratikleri emek sürecine ve üretim organizasyonuna uyarlandı. Taylorist iş pratiklerinin temeli üretim akışını hızlandırmak, bunun için işleri belirli tanımlara oturtmaktır. Taylorist üretim

^{*} Bunun I. olduğuna, 1980’lerde II. Sanayi Devrimi’nin yaşandığına ilişkin yaklaşımlar vardır. Ancak 1980’lerde ortaya çıkan dönüşümler Bilişim Devrimi olarak da görülmektedir. Bu tartışma Tezin kapsamı dışındadır. Tezde klasik yaklaşımla 1750’lerde olan devrim Sanayi Devrimi olarak kullanıldı.

yapısının temel ilkeleri kısaca şöyle sıralanabilir; emek sürecinin becerisizleştirilmesi ve basitleştirilmesi yoluyla üretim sürecinin her tür beceri tarafından yapılabilir kılınması, emek sürecinde düşünme ve eylem işlevlerinin birbirinden ayrılması, eylem işlevinin merkezi bir düşünme noktasınca planlanarak önceden belirlenmesidir (Dağdelen, 2010). Bu durumda emekçinin rolü yalnızca makinenin akılsız bir uzantısı olmaktır. Bu ilkeler ilk önce Ford fabrikalarında hareketli montaj hattı etrafında uygulandığı için giderek Fordizm olarak anılır oldu.

1912'den itibaren temellerini Taylorizmden alan Fordist üretim yaygınlaşmaya başladı. Değişen sadece Taylorizmde sabit olan montaj hattının verimliliği ve zaman kaybını aza indirebilecek bir uygulama olan kendiliğinden akan, hareketli montaj hattının uygulanmasıdır. Fordizmin, emek ve teknolojinin örgütlenmesi anlamına gelen Taylorizm'den sonraki aşamayı oluşturduğunu öne süren Çakmak'a göre Fordizm:

“Fabrika içinde işgücü ile birlikte işgücünün kullanıldığı araçların yeniden düzenlenmesini sağlayan bir organizasyon biçimidir. Fordist üretim, hareketli montaj hattı sayesinde belirli ürünler için özel olarak hazırlanmış makinelerle, kitlesel, standart ve fiyat rekabetine dayalı üretimi ifade eder. Fordizm'de, üretim sürecinin tüm aşamalarını kapsayacak bir plan esas alınır. Bu planda iş sistematik olarak bölümlere ayrılır, bu bölümler ayrıntılı olarak tanımlanır. Katı bir işbölümüne tabi tutulan işgücü, verimliliği en üst düzeye çıkaracak biçimde sınırlanır ve zamanlama yapılarak en ince ayrıntılar bile hesaplanır. Böylece yatay ve dikey işbölümü ileri derecede farklılaştırılır. Bu durum işin niteliksiz ve yarı nitelikli işgücü tarafından yapılmasına olanak tanır, nitelikli işgücüne bağımlılık azalır. Fordist üretim, birim emek maliyetlerini önemli ölçüde düşüren bant sistemi uygulamasıyla, aynı üründen belli bir standartta büyük miktarlarda üretim yapabilme olanağı sağlayan ve ölçek ekonomilerini çok önemli ölçüde yükselten bir kitlesel üretim teknolojisidir” (Çakmak, 2004: 237-238).

Fordist üretim organizasyonunun üretimin verimliliğinde ve kâr hadlerinde beklenen verimi sağlayabilmesi Fordist üretim organizasyonun kısa sürede geniş bir

alandaki uygulama alanı bulmasında etkili oldu. Fordist emek süreci ve üretim organizasyonu sayesinde sınıfların gelirleri yükseldi ve ürün fiyatlarının da düşmesi olanaklı oldu. Sonuçta aynı gelirle daha fazla ürünün satın alınmasına şans yarattı. Ancak ortalama bilgi ve tecrübeye sahip işçi sınıfına çok yararı olmadı (Uzunoglu, 2010). Çünkü Fordist emek süreci ve üretim organizasyonu basit işlerin tekrarlanması ile emek gücünü monotonluğa iterken sadece üretime odaklanır, emek gücünü ikinci plana iter.

Sanayi Devrimi sonrasında anılan emek süreci ve üretim organizasyonu içinden istikrar kazanan kapitalist ekonomik politik sistem, bu gelişmelerle örtüşen ekonomipolitikalar geliştirdi. Düzenli işleyen pazar mekanizmasının temel ekonomik sorunları en uygun şekilde çözümleneceğini savunan ve liberal ekonomik düzeni temel alan Klasik ekonomipolitik bunlardan ilkidir. (Erdoğan ve Ak, 2003: 3).

Klasik ekonomipolitik temel olarak bireylerin genelde kendi kişisel çıkarlarını en çoğa çıkarma çabası içinde olduklarını, emeğin de dâhil olduğu ürünlerin fiyatlarının, pazarlarda belirlendiğini ve pazarın etkin faaliyet içinde olduğunu varsayar. Pazar mekanizması hiçbir devlet müdahalesine gerek kalmadan kendiliğinden dengeye ulaşır. Emek pazarı da böyledir. Bu nedenle istihdam ve işsizlik arasında kendiliğinden denge kurulur. Ekonomiye dışarıdan müdahaleye gerek yoktur. Kendi seyrine bırakılması halinde, kendiliğinden sağlanacak bir genel denge ve tam istihdam durumu ortaya çıkar (Çalışır, 2007: 8). Başka bir deyişle tıpkı pazar mekanizmasını düzenleyen gizli bir el öteki deyişle fiyat mekanizması tam istihdamı da sağlar (Boztepe, 2007: 29).

Klasik ekonomipolitikiğin istihdam konusundaki Say Yasası kuramı, bir pazar ekonomisinin daima tam istihdama neden yöneldiğini açıklar. Say Yasasına göre, her arz kendi talebini yaratır. Pazarda yapılan her üretim artışı, aynı anda kendisi kadar bir talep yaratır. Talep artışını yaratan, üretilen malların satışından doğan ek satın alma gücüdür. Böyle olunca, talep yetersizliğinden doğan bir işsizlik olasılığı yoktur.

Klasik ekonomipolitikte tam istihdam seviyesinin dengesini bozabilecek tek bir koşul vardır. Bu koşul, pazar düzeninin serbest işleyişini aksatacak yöndeki davranışlar ve bu arada, işçilerin örgütlenerek, bu yolla emek arzında tekel meydana getirerek ücretleri, serbest rekabet pazarı kurallarının olanak verdiği düzeyin üstüne çıkarmaya çalışmalarıdır. Bu durum işsizliğe yol açabilir. Ortaya çıkabilecek işsizlik

ise geçicidir. İşsizlik olgusu Klasik ekonomipolitikte yalnızca rekabeti artıran ve tam istihdamı sağlamaya dönük bir araç olarak ele alınır (Ekodialog, 2010a)

1929 bunalımı döneminde ekonominin durgunluğa girmesiyle işsizlik ve toplam talep yetersizlikleri arttı. Ortaya çıkan bu durumu açıklamakta yetersiz kalan Klasik İktisat Teorisi yerini Keynesyen ekonomipolitiğe bıraktı. Keynesyen ekonomipolitiğin 1929 Dünya Bunalımının ortaya çıkardığı işsizlik ve toplam talepteki yetersizlikleri gidermek amacıyla geliştirildiği (Canaktan, 2010) öne sürülür. Keynesyen ekonomipolitiğe talep yönlü iktisat da denebilir. Ekonominin talep yönüne ağırlık veren politikaların düzenlenmesindeki amaç, ekonomik gelişmede kısa dönemli istikrarsızlıkların giderilerek doğrudan doğruya kamu harcamaları ve vergiler yoluyla istihdam ve üretim seviyesinin temel belirleyicisi olan efektif toplam talebin, tam istihdam üretim seviyesine uygun olarak etkilenmesidir (Güngör, 2010). Bu nedenle Keynesyen ekonomipolitik temel olarak, yaygın ve devamlı bir işsizliğin kapitalist sisteme en büyük tehlikeyi yaratacağını öngörür ve tam istihdam durumunu sürdürecektir önlemler ileri sürer (Çalışır, 2007: 15). Keynesyen ekonomipolitiğin işsizlik söylemlerinin özü Fisunoğlu ve Tan tarafından cari ücretlerden çalışmaya razı olduğu halde iş bulamama durumu olarak tanımlanan istem dışı işsizlik kavramının Klasik kuramca açıklanamaması olarak vurgulanır. Öteki ifadeyle işsizlik, bireylerin cari ücretlerle çalışmayı istememelerinden kaynaklanır ve isteğe bağlıdır. Keynes'e göre ise işsizlik, isteğe bağlı değildir, istek dışıdır. Çünkü bireyler, düşük de olsa cari ücret düzeyinden çalışmalarını sürdürürler.

Bu şekildeki bir durum, 'eksik istihdam' durumu olarak tanımlanabilir. Böyle bir dengesizlik halinin temel nedeni, işçilerin para aldanmasına kapılmalarıdır. Keynes, işsizlik paradoksunu efektif talep ilkesi ile çözmeye uğraştı. Yetersiz talep, üretim hacmini kısıtlar, bu faktör gelirlerinde azalışa yol açar, böylece de efektif talep düşer" (Fisunoğlu ve Tan, 2009: 34, 35, 43).

Öte yandan ücretlerin aşağı doğru esnek olmaması da işsizliğin nedenidir. Ancak toplam efektif talep yetersizse ücretler aşağı doğru esnek olsa bile ekonomide işsizlik kaçınılmazdır. Bu nedenle toplam efektif talebi artırıcı para ve maliye

politikaları ekonomideki eksik istihdam ve işsizliği önlemek için kullanılan ekonomipolitikalarıdır (Ekodialog, 2010b).

Devletin düzenleyici ve ekonomide etkin rolünü öngören (Uçukoğlu, 2009: 2) Keynesyen ekonomipolitik, talep yanlı politikalarla satın alma gücü oluşturulmasının etkilerinin arttırılmasını, böylece toplam talebin artmasını, sonuçta tam istihdama ulaşılabilceğini ileri sürdü. Bunun için temel araç vergilerde kesinti yapmaktır. Vergilerdeki kesinti ekonomide çarpan etkisi yaratarak çalışanların eline daha fazla para geçmesini sağlar, alım gücünü yükseltir. Mal ve hizmetlere olan talep artar. Artan talep ise istihdamı ayakta tutabilir (Erdoğan ve Ak, 2003: 4).

Keynesyen ekonomipolitik ile işsizlik olgusuna bakış açısının tamamen değiştiği söylenebilir. Keynesyen ekonomipolitiğin istihdam kuramına getirdiği yenilik, eksik rekabet koşullarını vurgulamasının yanında gönülsüz, istek dışı işsizlik sorununa dikkati çekmesidir. İşsizlik kaçınılmazdır. Keynesyen ekonomipolitiğe göre işsizlik toplam talep yetersizliğinden kaynaklanır. İşsizlik olgusuna çözümün mutlaka devletin toplam efektif talebi artırıcı para ve maliye politikalarıyla pazarlara müdahale etmesi ile bulunabileceği savunulur (Ataman, 1998: 61). İşsizlik önemli bir sorundur. Çözüm bulunması elzemdir. Keynesyen ekonomipolitiğin işsizlik yaklaşımı üzerine aşağıdaki irdeleme yapılabilir:

“Keynes’e göre ücretler yapışkandır ve işsizliğin ortadan kaldırılması için emek piyasasının esnek olması bir çözüm değildir. Keynes’e göre ücret esnekliği işsizliği gidermez... Nedeni, ücretlerin esnek olmayıp sert olması, işçilerin kendi aralarında rekabetle ücretleri düşürmemeleridir. İşsizlik, bir ücret sorunu olmaktan çok bir efektif talep sorunudur. Keynes ücretlerdeki değişimlerin mutlak bir şekilde emek talebini değiştirmeye yetmeyeceğini savunur... Tam istihdamın sağlanması amacıyla toplam talebi arttırmak bakımından ücretlerin yükseltilmesi etkili bir önlemdir. Bu yoldan işsizlik önlenir” (Çalışır, 2007: 15-16).

Keynes’in önerileri 1960’lı yılların sonlarına kadar işsizlik olgusuna çözüm getirmeye yetti. Ancak devletin ekonomik hayata müdahale etmesi ve bu

müdahaleler için gerekli harcamaları devlet bütçesine yüklemesi, oluşan bütçe açıklarının bir sonucu olarak hızla artan devlet borçları ve benzer olgular içinden işsizliğin ortaya çıktığı görüldü (Güngör, 2010). 1970'lere kadar işsizlik arttığında enflasyonun azaldığı ya da tersinin olduğu durumlarda bu iki duruma göre politika üreten Keynesyen ekonomipolitik, işsizlik ve enflasyonun bir arada görüldüğü stagflasyon olgusu karşısında çaresiz kaldı (Alpaslan, 2003: 26). Bu gelişmelerin etkisiyle, İkinci Dünya Savaşından 1980'li yıllara kadar olan süreçte tüm dünyada egemen ve geçerli olan Keynesyen ekonomipolitik 1970'li yıllarda yaşanan krizler** sonucunda geçerliliğini yitirmeye başladı (Özgen, 1994a: 66). Çünkü gelişmiş ülkelerde enflasyon ve işsizlik birlikte ortaya çıktı, kamu açıkları ve kamu borçları arttı, devletçe uygulanan aktif iktisat politikaları kendinden beklenen başarıyı gösteremedi (Gümüş, 2007: 12). 1980'li yılların başından itibaren kapitalist sistem krizini aşmak üzere yeniden yapılanma sürecine yöneldi. Önce gelişmiş kapitalist ülkelerde başlayan bu süreç giderek tüm dünya ülkelerini etkilemeye başladı (Özgen, 1995: 71).

Kapitalist ekonomipolitiği ciddi biçimde eleştiren Marxist ekonomipolitikdir. Marxist ekonomipolitik işsizliğin yükselen ücret taleplerinin, işçi örgütlenmelerinin vb. unsurların nedeni olmadığı, kapitalist sistemin özünden kaynaklanan bir olgu olduğu üzerinde durur. Bu bağlamda Marxist ekonomipolitik, basit bir eleştiriden öte kapitalizmin gerçekçi bir tahlili ve eleştirisidir. Marxist ekonomipolitiğin işsizlik ve istihdam konularıyla ilgili yaklaşımlarının temelini artı değer ve azalan kâr haddi kavramları oluşturur. Marxist ekonomipolitiğin işsizlik ve istihdam konuları ve artı değer, azalan kâr haddi gibi kavramlar ile ilgili önemli açıklamalar vardır:

“...Marx'ın kapitalizme yönelik analizleri ağırlıklı olarak ‘artı değer’ ve ‘azalan kâr haddi’ kavramları temelinde oluşur. Artı değer yaklaşımına göre, kapital sahiplerinin zenginliğinin nedeni işçinin ödenmemiş emeğidir. Zira kapital sahipleri işçiye sadece asgari geçimini sağlayabilecek bir ücret ödeyip, onun yaratmış olduğu zenginliği sömürür. Azalan kâr haddi kavramı ise Marxist öğretinin

** Bu krizlerin petrol fiyatlarının ani artışından kaynaklandığı ile bu krizlere Fordizm'in emek sürecinin ve üretim organizasyonunun katılıklarının yol açtığı şeklinde farklı yaklaşımlar vardır. Tez ikinci yaklaşıma birinciden daha çok dayanır durumdadır.

kapitalist krizleri açıklamada kullandığı temel bir argümandır. Buna göre; kapital sahipleri arasındaki keskin rekabet koşulları, onları daha yoğun miktarlarda sermaye kullanmaya iter, sermaye oranı ile kâr haddi arasında var olan ters orantı ise kâr oranlarının düşmesine neden olarak yatırımların azalmasına yol açar ve böylece refah konjonktürü bunalıma dönüşür” (Acar ve Şahin, 2010).

Marxist ekonomipolitikte işsizlik sorunu kapitalizmin içsel çelişkileri içinde ve dinamik bir analiz sürecinde ele alınır. Birbiriyle ilişkili iki tip işsizlikten söz edilir. Bunlardan ilki, kapitalist üretim sürecinin sonucu olarak tanımlanan ve yedek sanayi ordusu yaratan teknolojik işsizliktir. Öteki ise, yedek sanayi ordusu ile birikim ve birikime kaynak olan kârın azalması sonucunda ortaya çıkan işsizliktir (Ataman, 1998: 62). Ataman’a göre;

“Marxist teoride işsizlik nüfus ile ekonomik sistem arasındaki ilişkidir. Birikim ve teknolojik gelişme, yarattığı artık ile yeni teknolojilerin ve üretim araçlarının ortaya çıkmasını sağlayarak yedek sanayi ordusunun giderek artmasına yol açar. Sonuçta Marx'a göre kapitalist üretim biçimi görece bir fazla nüfus ortaya çıkarır... Eğer sermaye birikiminin emek talebi üzerindeki etkisi olumlu ise emek talebi artar, değilse düşer. Marx'a göre söz konusu etki genelde düşme yönündedir” (Ataman, 1998: 62-63).

Emek talebinde ortaya çıkan düşüşün Marxist ekonomipolitığe göre bir diğer nedeni de teknolojik ilerlemelerdir. Teknolojik ilerlemenin anlamı kapitalist sistem içerisinde daha az emek kullanımı olarak şekillenir. İşgücü, üretimde verimliliği artırıcı gücü yüksek olan makinelerin üretim sürecine girmesiyle dışarı itilir.

“Kapitalistler emek verimliliğinin daha yüksek olduğu teknolojilere yatırım yaparlar. Ancak teknolojik gelişme üretimde birim üretim başına daha çok üretim aracı ve daha az emek kullanılması şeklinde ortaya çıkar, dolayısıyla emeğin yerini makineler alır. Teknolojik gelişme sermayenin organik bileşimini artırır, malların içerdikleri işgücü oranlarını değiştirir. Birikim, birikime kaynak olan kârın

azalmasına yol açar. Çünkü artık değeri yaratan değişen sermaye gitgide azalan bir oranda üretim süreci içinde yer alır. Sonuçta yatırım düşer ve işsizlik ortaya çıkar” (Ataman, 1998: 62-63).

Çağlı’ya göre Marxist ekonomipolitiğin işsizliğe yaklaşımları çerçevesinde gerçekte, işsiz bırakılmış bir emekçi nüfusu üretmeyen, aktif işçi ordusunun yanı sıra bir de yedek sanayi ordusu yaratmayan bir kapitalizm düşünülemez.

“Çünkü kapitalizmin hizmetindeki makineleşme, bir taraftan kapitalistlere, işçi sınıfının daha önce el atamadıkları 'örneğin kadın işçiler gibi' yeni tabakalarını çalıştırma olanağı sağlarken kendi yerlerini makinelerin aldığı işçilerin açıkta kalmalarına neden olarak bir artı-işçi nüfusu yaratır. Ek işçi istihdamını mümkün kılmak ve de çalışmakta olanları muhafaza edebilmek için, artan oranda sermayeye ihtiyaç vardır. Oysa rekabet ve merkezileşme koşullarında sermayenin büyümesi, daha çok makineleşme ve sonuç olarak toplam sermaye içinde işçi ücretlerine ayrılan değişen sermayenin görece küçülmesi sonucunu doğurur. Böylece, çalışan işçiler kendi ürettikleri sermaye birikimiyle birlikte, bir artı-nüfusu da üretmiş olurlar; bu durum kapitalist birikim sürecinin bir yasasıdır” (Çağlı, 2010).

Foley’e göre yedek sanayi ordusunun öteki deyişle işsiz kitlenin varlığının kapitalist birikim sürecinin yasası gereği olduğu açıktır.

“Teknik değişim yüzünden emeğin işini kaybetmesiyle birlikte normalde ücretli emekçiler olarak çalışmaya ihtiyaç duyan ancak iş bulamayan bir insan topluluğu ortaya çıkar. Bu işsiz işçiler topluluğu kapitalist üretimin kendine özgü bir niteliğidir... Sermaye birikimi, tahrip ettiğinden daha fazla iş yarattığında yedek sanayi ordusunun miktarı azalır ve tersi durumda ise eski miktarına geri döner” (Foley, 2010: 85).

Yedek sanayi ordusunun farklı iki bileşeni vardır. Birincisi özellikle az gelişmiş ülkeler içerisinde yer alan, kendilerini örneğin geleneksel tarımcılıkla kapitalist üretim ilişkilerinin dışında yeniden üreten insanlardan oluşan saklı yedekler

ordusu; ikincisi emek gücünün niteliği gerileyen veya hiç gelişmemiş, toplumsal üretimin ve örgütlü toplumsal yaşamın içinde varlığını sürdüren insanlardan oluşan durgun yedekler ordusudur (Foley, 2010: 85-86).

Yedek sanayi ordusunun, öteki deyişle işsizlik olgusunun temel mantığı Marx tarafından şöyle açıklanır:

“...Emekçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu artı-nüfus, kapitalist birikimin kaldıracı ve hatta bu üretim biçiminin varlık koşulu halini de alır. Bu artı-nüfus, her an elaltında bulunan yedek bir sanayi ordusu teşkil eder ve bu ordu, tıpkı bütün masrafları sermaye tarafından karşılanarak beslenen bir ordu gibi bütünüyle sermayeye aittir. Fiili nüfus artışının sınırlarından bağımsız olarak bu artı-nüfus, sermayenin kendisini genişletme konusunda değişen gereksinmelerini karşılamak üzere, her zaman sömürülmeye hazır, bir insan malzemesi kitlesi yaratır... Ne var ki, kapitalist üretim, doğal nüfus artışının sağladığı kullanıma hazır emek-gücü miktarıyla asla yetinmez, bu doğal sınırların dışında yedek bir sanayi ordusunun bulunmasını ister.... Yedek sanayi ordusu, duraklama ve ortalama gönenç dönemlerinde faal emek-ordusunu baskı altında tutar, aşırı üretim ve coşkunluk dönemlerinde bu faal ordunun isteklerini dizginler” (Marx, 2007: 602, 605, 609). Böylece emekçilerin ücret istemlerini de baskılamış olur.

Marx’a göre işsizlik kapitalist ekonomik politik sistemin bir dönem için egemen olan emek sürecinin yapısının ve üretim organizasyonunun kurgusunun bir sonucudur. Marx, kapitalist üretim şartlarında, birikim yavaşlasa da süratlese de, toplumun devresel dalgalanma ve işsizlik arasında bocalamaktan kurtulamayacağını savunur (Çalışır, 2007: 14) .

1980’li yıllara kadar işsizliğin ve istihdamın özellikleri ve kapsamı Fordist seri üretimin emek sürecine ve üretim organizasyonuna, bunlara dayalı Keynesyen ekonomipolitiğe bağlı olarak biçimlendi. 1980’li yıllarda, özellikle 1970’li yılların sonunda kapitalizm Fordist üretim sisteminin katılıklarının yol açtığı krizleri

yaşamaya başladı. Yeniden yapılanmaya yöneldi. Böylece 1980'lerin başından itibaren işsizliğin artıp artmadığı, artıyorsa bunun temel nedenlerinin neler olduğu önemli bir sorun haline geldi. Tezin araştırdığı temel sorunlardan biri olan bu olgunun anlaşılabilmesi için önce küreselleşmiş dünyanın ne olduğunun açıklanması ardından bu dünyada ortaya çıkan işsizlik üzerine irdelemeler yapılması yerinde olur.

2.2. KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYADA İŞSİZLİK ÜZERİNE İRDELEME

1970'li yılların sonundan itibaren işsizliğin hızlı ve sürekli bir artış içine girdiği öne sürülür. Bunda kapitalist sistemin yeniden yapılanma sürecine girmesinin neden olduğu yaklaşımları güçlüdür. Bu süreç içinde yıllar öncesine geri dönüş olan, serbest pazar mekanizmasını merkeze alan ekonomipolitika olarak (Ataman, 1998: 63) Neoliberal ekonomipolitik egemen hale gelmeye başladı (Erdoğan ve Ak, 2003: 6). Bu durum 1980'li yıllardan itibaren artan işsizliğin nedenlerini ve sistem tarafından nasıl görüldüğünü de açıklar. Bu nedenle önce küreselleşme sürecinin ve küreselleşmiş dünyanın temel niteliklerinin verilmesinin ardından, tezin konusu olan küreselleşmiş dünyada işsizliğin gerçekten artıp artmadığına ve etkilerine bakmak gerekir.

Kapitalist sistemin yeniden yapılanma süreci küreselleşme süreci olarak da adlandırılır. Esasen 1980'li yıllardan itibaren sistemin içine girdiği yeniden yapılanma süreci bir üst aşamaya geçerek küreselleşme sürecine dönüştü demek de olanaklıdır. Küreselleşme süreci, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, yerel ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, ulus devletlerin belirleyiciliğinin azalmaya yönlendirildiği, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyselleşmenin geçerli olduğu değerler sisteminin ortaya çıkmasına neden olan bir süreç olarak (Köse, 2003: 6) ifade edilir.

Yeni bir yoğunlaşma ve merkezileşme süreci olarak küreselleşme süreci, emperyalist gelişmiş ülkelerde yeni bir yapılanma ve dünyanın paylaşımında yeni bir

düzeni zorunlu kıldı. Serbest bölgeler, ikili ve bölgesel yatırım anlaşmaları, yatırımların, finans piyasalarının, uluslararası ticaretin önündeki kısıtlamaların kaldırılması, özelleştirmeler, teknolojiye yaşanan gelişmeler, üretim, çalışma ve istihdam koşullarında esnekleşme gibi gelişmeler yeni dünya düzeninde belirleyici oldu. (Mahmutoğulları, 2008). Yeni dünya düzeni içinde ekonomik yapı, mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtulması, egemen ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en kârlı alanların devlet tekelinden arındırılarak kendisine açılması üzerine kurulur. (Güler, 2005: 93). Küreselleşmiş dünyada ekonomik yapı böyle şekillenirken siyasi yapıda, geleneksel devlet egemenliğine dayalı ulus-devletlerin gücü ve etkinliği azaldı; güvenlik, barış ve demokrasi gibi ortak değerler, devletlerarası ilişkileri aşarak küresel çapta değer kazanan olgular haline geldi (Günsoy, 2006: 38-39).

Küresel çapta sınırların ortadan kalkması, kültürel sınırların ötesindeki çağdaş yaşam ve eylem deneyimleri, hem geleneksel düşüncelerin yok olmasına, hem de yeni simgesel ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Küreselleşmiş dünyada kültürel yapı ve küresel kültürel akışlar, büyük ölçüde, mesajlarını iletmek için güçlü iletişim teknolojilerine sahip küresel medya imparatorlukları tarafından oluşturuldu.

Küreselleşme süreci ile oluşan ve temel yapısı sözü edilen özellikler üzerine oturtulan yeni dünya düzeninin yaşanan bu dönüşümlere bağlı olarak, eski düzene kıyasla yoksulluk, işsizlik, gelir dengesizliği, ümitsizlik gibi toplumları tehdit edici bir takım sorunların nitel ve nicel olarak çoğalmasına neden olduğu öne sürülür. Yılmaz ve Çetin tarafından 1970’li yılların sonundan itibaren etkisini daha da artıran küreselleşme olgusuna ilişkin tartışmalardan birinin küresel değişimler sonucunda işsizlik probleminin dünya ölçeğinde daha da yaygınlaştığı şeklindeki inanç olduğu vurgulanır (Yılmaz ve Çetin, 2010).

“Küresel gelişmelerin işsizlik hadisesini ortaya çıkardığı ve istihdam politikalarını değiştirdiği düşüncesi yaşanan süreçte en önemli tartışmalardan biri haline geldi. Üretim tekniklerinde ve çalışma şekillerinde yaşanan değişimlerin, ulusal şirket yapılanmalarının milli olma vasfından kurtularak uluslararasılaşmasının, küreselleştirme

ajanı şeklinde yeni dünya düzenini yaygınlaştırma ve sistemin oluşumuna katkı sağlama anlamında oluşturulan ulus ötesi örgütlerin ve bu örgütler tarafından gelişmekte olan ülke ekonomilerini canlandırmak ve sisteme entegre etmek için uygulattıkları yapısal uyum programlarının ve spekülatif nitelikli finansal krizlerin, yaşanan süreçte işsizliği tetiklediği iddia edilir”

Böylelikle küreselleşmiş dünyada işsizliğin artması önemli bir sorun olmasına karşın önemsizleştirildiğinin de görüldüğünün söylenmesi yanlış bir saptama olmaz. İşsizliğin gerçekten artıp artmadığının irdelenmesi, artıyorsa bunun nedenlerinin sorgulanması ve bulgulanması tezin temel sorunudur. Bu yaklaşımla önce küreselleşmiş dünyada işsizlik verilerinin irdelenmesi ve işsizlik olgusunun etkilerinin gözlemlenmesinden sonra bu sonucu yaratan yeni emek süreci, üretim organizasyonu ve bağlantılı olarak uygulamaya konulan ekonomipolitikaları ele almak yerinde olur.

2.2.1. Küreselleşmiş Dünyada İşsizlik ve Etkileri

1970’li yılların sonundan itibaren işsizlik ile ilgili verilerin irdelenmesi tezin birinci sorunu olan küreselleşmiş dünyada işsizliğin artıp artmadığı konusunu açığa kavuşturabilir. İşsizlik olgusunu açık olarak veren çalışmalar kendi içinde sorunludur. Bir araya toplanmış sağlıklı veri bulmak zordur. Ulaşılabilen bilgiler işsizliğin 1980’li yıllardan itibaren sürekli bir artış içine girdiğini gösterir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1: Dünyada istihdam ve işgücü büyüme oranları

İstihdam (Milyon)			İşgücü büyüme oranı (%)	
1987-1997**	2002(**)	2009(**)	1987-1997**	1996-2006*
2.1	1.4	1.2	1.9	1.6

Kaynak; (*) ILO, 2007: 11 ve (**) OECD, 2010b

Tablo 2.1. 1980’li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde istihdamın sürekli daraldığını açık şekilde göz önüne serer. İstihdam oranının düzenli olarak düşmesi dünya ekonomilerinin istihdam yaratma konusunda başarısız olduklarını ortaya koyar. Bunun anlamı ise kişilere iş olanaklarının yaratılamaması ve işgücünün üretim süreci dışarısına itilmesidir. Öyle ki aynı sonuç işgücü büyüme oranları irdelendiğinde de ortaya çıkar. İstihdam yaratılamayan bir eğilim vardır (Tablo 2.1).

Nitekim Tablo 2.2’de açıkça görülen işsizlik oranındaki ani artış ve düşüşler her ne kadar ülkelerin özgün ekonomik, sosyal yapılarına bağlı olarak değişse de, 1980’li yıllar sonrasında işsizlik oranlarındaki artışları gösterir (Tablo 2.2).

Tablo 2.2: Dünyada bölgelere göre işsizlik oranları (%)

	1993	1998	2003	2008	2009
Gelişmiş Ülkeler ve Avrupa Birliği	8.0	7.1	7.3	6.1	9.0
Orta ve Doğu Avrupa	12.6	12.4	10.1	9.0	12.1
Doğu Asya	2.4	4.7	4.3	4.3	5.8
Güney-Doğu Asya ve Pasifik	3.9	4.8	6.2	5.4	6.2
Güney Asya	4.8	4.1	4.7	5.0	5.6
Latin Amerika ve Karayipler	6.9	8.4	9.1	7.2	8.4
Orta Doğu	12.1	10.6	12.1	9.0	11.0
Kuzey Afrika	12.1	12.8	13.1	10.0	11.1
Sahra Altı Afrika	11.0	7.4	8.2	7.6	8.2

Kaynak; ILO, 2009: 23-26; 2005: 24; 2004: 2-6

Tablo 2.2’den görüldüğü üzere en yüksek işsizlik Orta Doğu, Orta ve Doğu Avrupa ve Kuzey Afrika’dadır. En düşük işsizlik Doğu Asya’da görülse de işsizlik oranlarının artışı çarpıcıdır. Tabloda hiçbir bölgede işsizliğin sürekli şekilde düştüğü veya istikrarlı olarak ciddi azalmalar gösterdiği görülmez. İnişli-çıkışlı olarak oranlar değişse de işsizlik genel olarak bir artış eğilimi içindedir. Örneğin Sahra Altı

Afrika’da her ne kadar işsizlik %11 seviyelerinden 1998 yılında %7 seviyelerine düşse de bu düşüş istikrarlı olmayıp tekrar %8 seviyesine ulaşır ve 2008-2009 yılları arasında da tekrar yükselmeye başlar. Tablodan bu sonuç tüm bölgeler için genellenebilir. Öteki deyişle işsizlik oranlarındaki artış eğilimi daha baskındır. Ciddi azalışlar olmaması bu durumu somutlaştırır.

Tablo 2.3: Seçilmiş ülkelerde ve dünyada işsizlik

	1972	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009
Almanya	0.7	3.1	2.5	7.1	4.9	10.0	6.9	9.1	5.6
Amerika Birleşik Devletleri	5.6	8.3	7.2	7.2	5.5	5.8	4.0	5.1	5.0
Avusturya	1.0	1.5	1.6	3.6	3.3	4.6	4.6	5.7	5.8
Avustralya	2.6	4.9	6.0	8.2	6.9	9.2	6.3	5.0	5.0
Belçika	2.3	4.5	7.9	12.3	8.7	12.7	6.9	8.4	7.0
Danimarka	1.6	5.3	7.0	9.0	9.5	10.5	4.3	4.8	3.6
Finlandiya	2.5	2.2	4.7	5.0	3.5	17.7	9.8	8.4	6.1
Fransa	2.8	4.2	6.3	10.2	8.9	12.2	8.1	8.8	7.4
Hollanda	1.4	3.3	4.1	10.0	6.4	9.5	3.0	4.9	2.7
İngiltere	3.1	3.6	6.1	11.6	5.9	8.9	5.5	4.8	5.5
İrlanda	6.2	7.3	7.3	17.4	13.7	15.4	4.3	4.4	5.4
İspanya	3.2	4.2	11.5	21.5	16.3	24.4	10.8	9.2	8.3
İsveç	2.2	1.3	1.6	2.4	1.5	7.8	4.7	5.8	3.6
İsviçre	0.0	0.3	0.2	0.8	0.6	3.8	2.5	4.3	3.0
İtalya	6.4	5.9	7.7	10.2	11.1	11.9	10.2	7.8	5.8
İzlanda	0.5	0.5	0.3	0.9	1.8	6.2	2.3	2.6	3.3
Japonya	1.4	1.9	2.0	2.6	2.1	2.8	4.7	4.4	3.6
Kanada	6.2	6.9	7.5	10.5	8.1	10.2	6.8	6.8	5.8
Lüksemburg	0.0	0.2	0.7	1.6	1.3	2.5	2.6	4.7	3.9
Norveç	1.7	2.2	1.7	2.6	5.2	5.2	3.4	4.6	2.5
Portekiz	2.1	3.5	8.0	8.7	4.7	6.9	4.0	7.7	7.3
Türkiye	7.6	8.7	11.6	11.3	10.0	14.0	6.4	10.0	15.5
Yeni Zelanda	0.5	0.3	2.7	3.6	7.8	8.1	6.0	3.7	4.1
Yunanistan	2.1	2.3	2.8	7.8	7.0	11.0	11.7	10.4	8.3
Küçük Avrupa Ülkeleri (Toplam)	3.4	4.5	7.5	11.0	8.8	13.5	7.9	8.4	6.4
OECD Ülkeleri	3.6	5.1	5.9	8.0	6.2	8.3	5.9	6.4	5.3
Dünya (Toplam)	3.8	4.7	8.0	8.5	8.0	7.6	5.8	6.2	7.4

Kaynak; OECD, 1992: 193, 1994: A23, 2004: 227, 2007: 233, 2008: 261; ILO, 2009a: 24-26, 2010: 10, ILO, 2009b ve çok sayıda web sayfası taranarak yazar tarafından hazırlandı.

Bu saptamanın doğruluğunu Tablo 2.3 içinde yer alan gelişmişlik düzeyleri farklılık gösteren ülkelere ait veriler de kanıtlar. Tablo 2.3 incelendiğinde işsizliğin dünyada 1980 ve 1985'te zirve yaptığı, 1985'ten sonra 2000'e kadar yine yüksek seyrederken hafifçe düştüğü görülür. 2000'den 2009'a kadar ise yine zirve değerine yaklaştı denebilir. Öteki deyişle istikrarlı bir düşüş söz konusu olmayıp artışların fazlalığı dikkat çekicidir. Bu analizi, Tablo 2.1 üzerinde gözlemlenebileceği üzere işgücü büyüme oranındaki azalış da doğrular. Aynı doğrulama istihdam verileriyle de yapılmış olur. Bu durum 1980'den itibaren işsizliğin sürekli artış kaydederek ekonomilerde yapısal olarak yer aldığını doğrular niteliktedir. İşsizliğin arttığı yönündeki bu savı, Yahşi de, Tablo 2.3 içinde belirtilenler dışında farklı yılları baz alarak şu şekilde destekler:

“Dünya genelinde 1990'lı yıllardan itibaren işsizlik oranlarının yıldan yıla arttığı açıkça gözlenebilmektedir. Dünya genelinde işsizlik oranı 1994 yılında %5.5, 1995 yılında %6.0, 2001 yılında %6.1, 2002 yılında %6.3 ve 2006 yılında yine %6.3 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında işsizlik oranı önceki yıllara göre daha az oranda değişmekle birlikte işsizlik oranları yüksek düzeyini sürdürmektedir.” (Yahşi, 2007: 24) 2009 yılında ise bu oran %7.4 olarak gerçekleşti (ILO, 2009a: 10).

Sürekli artış gösteren işsizliğin insanlığı ciddi şekilde tehdit eden etkileri de vardır. İşsizliğin bireyler ve ekonomiler üzerinde gösterdiği etkiler, ülkelerin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak farklılıklar gösterebilir. Sorunların yaşanma süreçleri ve süreleri de farklılıklar sunabilir. Bunlar arasında işsizliğin yarattığı maliyetler, sosyo-psikolojik sorunlar, sosyal huzursuzluk ve güvensizlik gibi sonuçlar sayılabilir. İşsizliğin insanlar üzerindeki ekonomik maliyeti, işsizlik yardımları ve diğer sosyal yardım harcamalarından doğan yük, boşa harcanmış üretim potansiyeli ve düşük vergi gelirleridir. Ulusal ekonomilerde büyük kayıplar doğar. Bunun yanında işsizlik bireylerde bunalım, suç eğiliminin artması, kendine zarar verme, aile yapısının ve düzeninin bozulması gibi sosyo-psikolojik sorunlara da yol açabilecek bir olgudur (Kurt, 2008: 358). Öte yandan uzun süre iş arayıp bulamayan, bulma umudunu yitirip iş aramaktan vazgeçen geniş bir kitle vardır.

Cesareti kırılmış işgücü olarak adlandırılan bu kitlenin sosyo-psikolojik sorunlarının ötesinde hiçbir boyutta yer almamaları önemlidir. Bunlar ele alındığında işsizlik oranı daha da yüksek çıkar.

İşsizliğin bireyler ve onların aileleri üzerinde olumsuz etkileri, bütün toplum için huzursuzluk kaynağı oluşturur. Hatta işsizlik döneminin uzaması, var olan sosyal, ekonomik ve siyasal sisteme karşı duyulan güvenin sarsılmasına yol açarak sosyal çalkantılar yaratabilir. Bu bağlamda işsizliğin doğrudan yol açtığı en önemli kayıp, bir ülkenin sahip olduğu kıt üretim faktörlerinden biri olan emeğin üretime katılamamasından doğan kayıptır. Ülkenin sahip olduğu işgücünden yararlanamaması anlamına gelen bu durum, üretimin arttırılmaması veya azalması sonucunu doğurarak ekonomik gelişmeyi engelleyebilir. Hatta ekonomik gerilemeye yol açabilir. Bu nedenle, işsizlik toplumun tümüyle yoksullaşması sonucunu doğuran bir olaydır (İyidiker, 1987: 12).

Küreselleşmiş dünyada işsizliğin arttığı ve yapısal hale geldiği açıkça ortadadır. Sayısal veriler bunu kuvvetle destekler durumdadır. Öyleyse işsizliğin bu artışının nedenlerinin irdelenmesinde yarar vardır. Bu nedenler ise küreselleşmiş dünyanın yeniden yapılanma sürecinde Fordist üretim sisteminin katılıklarından kurtulup yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun kurgulanması içinden kavranabilir.

2.2.2. Küreselleşmiş Dünyada Emek Süreci ve Üretim Organizasyonu

İşsizlikle ilgili sayısal verilerin işsizlik türlerine dağılımına ilişkin düzenli ve güvenilir bilgi ve veri yoktur. Buna karşın küreselleşmiş dünyada işsizliğin artışı ve nedenleri konusundaki en güçlü yaklaşım yeni bir emek sürecinin, üretim organizasyonunun doğuşu, buna dayalı yeni bir sömürü düzeninin kurulması şeklindedir.

Yeni emek sürecini ve üretim organizasyonunu önceki üretim biçimlerinden ayıran en temel özellik hammadde, makine, emek, ürün, pazarlama süreçlerinden oluşan üretim sürecinin parçalara ayrılması, üretimin teknoloji ve nitelikli işgücü dolayısıyla kafa emeği gerektiren mühendislik, planlama aşamasının ana ülkede

tutulurken, bunların dışında kalan üretim sürecinin vasıfsız emek gücünün yoğun olduğu bölgelere kaymasıdır. Öyle ki taşeronlaşma ve fason üretime bağlı olarak merkez-çevre işgücü şeklinde ikili bir emek pazarı oluşur. Özgen bu oluşumu ele alarak aşağıdaki değerlendirmeyi yapar:

“...İşveren firmaların kendi fabrikalarında çekirdek işçiler yer alırken, taşeron firmalarında çevre işçiler yer almış olur. Taşeron firmalarında kendi içlerinde bir çekirdek işçi kitlesi ve ilişkide olduğu daha küçük üretim birimlerinde de çevre işçileri bulunmaktadır. Taşeron firmaların çekirdek işçilere ve çevre işçilerine sahip olmasının önemi, taşeronluk piramidinin emek tarafında ikili bir istihdam yapılanmasından çok, işin kalitesinin, ücretlerin ve çalışma koşullarının klasik yapılanmasını ortadan kaldırmasında, yerine yeni bir hiyerarşi inşa etmesinde yatmaktadır. Bu hiyerarşi içinde işçilerin yeri, becerilerinin düzeyi ve geçerliliği yanında, ortaya koyabilecekleri iş ve mesleklerince belirlenecektir... İkili istihdam ve parçalı işçi kitlesi kapitalist ekonomide her zaman var olan bir olgudur. Bu dönemdeki özelliği, bu tablonun taşeron firmalar aracılığıyla üretimin organizasyonundan yükselen yapısal bir duruma dönüşmesi, işgücünün parçalı yapılanmasının kararlılık ve kalıcılık kazanması ve tüm işçi sınıfı açısından işçilerin sosyo-ekonomik, politik kazanımlarının sistemli olarak ve bir toplumsal meşruiyet kurularak geriletilmesidir” (Özgen, 1994b: 37).

Yeni üretim organizasyonu ile birlikte sermaye, teknik ve teknolojik gelişmelerle kendini güçlendirerek çalışma sürecindeki kontrolünü en üst düzeye çıkardı. Gelişen teknoloji, emek gücü ile makineler arasındaki ilişkiyi etkileyerek maliyetlerin azaltılmasını sağladı. Daha az sayıda işçi daha fazla sayıda makineyi denetleyebilir, kullanabilir duruma geldi (Akalın ve Alçın, 2007: 246).

Bu bağlamda küreselleşmiş dünyada işsizlik artışına yol açan temel nedenin yeni emek süreci ve üretim organizasyonu olduğu yaklaşımı yaygındır. Yeni emek süreci, yoğun otomasyon ve bilgisayar teknolojileri ağırlıklı emek süreci demektir. Üretim faktörlerinin hızla üretime yönlendirilebildiği ve ürünün sipariş beklemek

yerine talep yaratarak zamanında tüketiciye ulaştırılarak nakde çevrildiği, değişikliklere hızla yanıt veren bir iş akışı örgütlenmesidir (Gönen ve Çelik, 2009). Esnek üretim adı da verilen yeni emek süreci ve üretim organizasyonu bunları, emekten tasarruf eden özel amaçlı makineler yerine genel amaçlı, emek ve sermayeden tasarruf eden programlanabilir otomasyon teknolojileri ile donanmış, tek standart ürüne göre düzenlenmiş bir üretim hattı yerine, değişik ve birçok malı birlikte üretebilen teknolojileri kullanarak gerçekleştirir (Yentürk, 1993: 47-48). Bu bağlamda emek maliyetlerini kırmak başlıca hedeftir denilebilir. Sonuçta üretimin imalat kısmı doğrusal montaj hattından kurtulur. Buradaki süreç alt işlere bölünür. Çeşitli iş ekiplerine dağıtılır. Yatay ve düşey işbölümü her yönde genişleyebilen çapraz iş bölümü ile genişletilir. Böylece çoğu işçiye gerek kalmadığı gibi, işçilerin kitlesel bir arada oluşundan da kurtulunmuş olunur. Böylece işsizlik yapısal bir olgu halinde sürekli artış gösterir. İşsiz bir kitlenin bulunması emek maliyetlerinin düşürülmesini sağlayan baskı mekanizması da yaratır (Çalışır, 2007: 2).

Bu bağlamda işsizliğin nedenini yeni emek sürecine ve üretim organizasyonuna bağlamak yanlış olmaz. Özgen bu nedensellik bağına şu şekilde dile getirir:

“...Esnek üretim sistematigi emegi geriletmele kalmadi. Kapitalin dunya mekani ustunde yeni nufuz ve dolasim kaliplarini da kurdu. Bu nedenle ortaya cikan olaylari esnek üretim organizasyonu üzerinde biçimlenen çok boyutlu yeni üretim ve birikim ilişkileri ile etkileşimi daha güçlüdür...” (Özgen, 1995: 71).

Esnek üretim organizasyonunun aslında bir sistem olmak yerine, sistemleşmeyi yok eden bir organizasyon veya sistematik olduğu söylenebilir. Çünkü işçinin emek sürecindeki rolünü önemsizleştirerek değiştirmeyi ve böylece önceki üretim sistemlerinde görülen zaman kaybı, kalite düşüklüğü, işe yabancılaşma gibi sorunların en üst derecede giderilmesini hedef alır. Kısaca esnek üretim organizasyonunun karakterize ettiği dönem (Saklı, 2009), Post-fordizm olarak da adlandırılan üretim organizasyonunu, Fordist kalıplardan uzaklaşmayı ve bilgisayarlı teknolojinin verdiği olanaklarla Fordizm öncesi iş kalıplarının birleştirilmesini ifade eder (Çelikel, 2006: 13). Post-fordist üretim organizasyonu ise genel olarak; tüketim

taleplerini karşılayabilmek için üretimin esnek bir modelde yerine getirildiği, işgücü ve makineleşmede esnek uzmanlaşmanın sağlandığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretimde yaygın olarak kullanıldığı bir üretim ve birikim sistemidir (Saklı, 2009).

Küreselleşmiş dünyada esnek üretim yapılanması ile birlikte emek pazarında gözlenen en önemli değişiklik, emek gücünün örgütlenmesinin önünü kapatacak şekilde emek sürecinin parçalanması ve buna bağlı olarak emeğin kendi içinde farklılaşmasıdır. Böylece bir yanda gereksinen işgücünün beceri düzeyleri geriletildi, niteliksizleşti ve bunun sonucunda sermaye ile emek arasındaki çalışma ilişkileri azaltılmış oldu (Özel, 2009). Emek sürecinin parçalanması, esnetilmesi istihdam azalmasına, var olan istihdam yapısının yeniden yapılanmasına ve üretimin pazarlama sonrası hizmet kısmının önem kazanmasıyla istihdamın hizmetler sektöründe yoğunlaşmasına (Bilgin, 2000: 37) yol açtı. İstihdam yapısında meydana gelen yeni yapılanma ile özellikle çalışma saatlerinde, çalışma süresinde ve ücretler üzerinde de gerileme yaşandı. Genel anlamda emek sürecinin esnekliği ya da esnetilmesi emeğin daha düşük ücretlerle, daha kısa dönemlerde ve daha güvencesiz olarak çalıştırılması ve dolayısıyla işverenlerin sabit ve değişken maliyetlerden ve en önemlisi emek çatışmalarından olabildiğince kaçınabilmesi anlamına gelir (Aydoğanoglu, 2008: 16-19). Öngen'e göre de esnek üretim sistemi emek açısından bu sonuçları getirdi. Bu sonuçlar:

“...İşsizlik, artan sömürü, iş koşullarının kötüleşmesi, işin değersizleşmesi ve niteliksizleşmesi, sınıfın parçalanması ve atomizasyonu, sermayeye olan bağımlılığın artması sınıf bileşimindeki bozulma, türdeşliğin azalması, sınıf içi kutuplaşmanın derinleşmesi, örgütsüzleşme ve artan yabancılaşımadır” (Öngen, 2005: 57).

Yılmaz ve Çetin esnek üretim sisteminin, işsizlik üzerindeki temel etkilerinin iki şekilde ortaya çıktığını belirtir. Öteki deyişle Post-fordizmin üretim sistemi olarak, temelinde yer alan teknolojik yenilikler nedeniyle çalışanların beceri derecelerine bağlı olarak işsizlik nedeni olma özelliği gösterir. Yeni üretim sisteminde çok iyi bir eğitime ve çok yönlü teknoloji bilgisine sahip olmak, küresel düşünmek, inisiyatif sahibi, ekip çalışmasına uygun, yer değiştirebilme özelliğine sahip olmak, yaratıcılık ve zekilik gibi özellikler işgücünde aranan özelliklerdir. Yeni

Üretim sisteminde ileri teknolojilerin etkin kullanımının yüksek nitelikli insan gücü ile mümkün olması nedeniyle eēitimin önemi ve beşeri sermayenin rolü önem kazanır (Yılmaz ve etin, 2010).

“Esnek üretimin yarattığı nitelik farklılaşması nedeniyle işçilerin bir bölümü eēitilerek daha nitelikli olmaları saēlanırken, bir kısım da işsiz kalacaktır. Post-fordizmin işsizlik üzerine olan öteki etkisi ise; istihdamın sektörel daēılımının deēişimidir. Bu noktada, bilgi teknolojisi, istihdamın sektörel daēılımı ile mesleki yapısını deēiştirmektedir. İmalat sektöründen hizmet sektörüne çok yaygın bir geçiş ortaya çıkmıştır. Burada, bahsedilen sektörel daēılımın, bu daēılıma ayak uyduramayarak işgücü arasında işsizliğe sebep olduēu ve bu sektörel gelişimin hızlı ortaya çıkmasının da yapısal işsizliğe sebep olduēu savunulmaktadır” (Yılmaz ve etin, 2010).

Küreselleşmiş dünyanın işi parçalayan, montaj hattından baēımsızlaşan emek süreci ile emeēi gerek sayısal, gerek nitel olarak azaltan, üretim işlerini farklı mekânlara daēıtan ve egemen üretim organizasyonu haline gelen üretim organizasyonunun öteki deyişle esnek üretim sistematığı ve bu deēişmeleri destekleyen teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan en önemli sonuç işsizliēin yapısal hale gelmesi oldu. Küreselleşme süreci sonunda oluşan küreselleşmiş dünyada teknolojik gelişmeler sayesinde üretim sürecinde ortaya çıkan esnekliēin etkisiyle yeni emek süreci ve üretim organizasyonu emek miktarını azaltma etkisi gösterdi. Böylece işsizlik olgusunun içerik deēiştirerek bir sorun olmaktan çıkmasına ortam hazırladı. İşsizliēin yapısal bir olgu olmasını ve süreklilik kazanmasını saēlamış oldu.

Küreselleşmiş dünyada işsizlin artmasında yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun etkin olduēu açık şekilde ortadadır. Esnek retim organizasyonu olarak adlandırılan bu yapılanmanın, istihdam ve baēlı ekonomik olgulara denk düşen yeni bir ekonomipolitığın ortaya çıkması bunlarla paralellik gösterir. Neoliberal ekonomipolitik, ekonominin ancak kendi içsel dinamikleri ile dışsal bir müdahale olmadan daha etkin ve daha rasyonel sonuçlar reteceēini savunur. Serbest pazar ekonomisinin temeli ve devletin ekonomiye müdahale etmemesinin

gerekliliğini bu tezine dayandırır (Gümüş, 2007: 14). Neoliberal ekonomipolitiğe göre işsizlik olgusunun nedeni işgücü pazarındaki katılıklardır. Bu katılıklar ise işgücünü koruyan yasalar, esnek olmayan çalışma saatleri, ücret belirleme mekanizmaları, işsizlik sigortası sistemi, işçinin iş akışındaki pazarlık gücünü yükselten önemli rolü, konumu ve güçlü sendikacılık olarak sıralanır (Çalışır, 2007: 20). Bu unsurların dönüştürülmesi ile küreselleşmiş dünyada işsizlik olgusunun artışının önlenebileceği öne sürülür.

Neoliberal ekonomipolitiğin söylemlerinin temeli Monetarist ekonomipolitiğe dayanır. Monetarist ekonomipolitik 1970’li yıllardaki krizin aşılammamasında Keynesyen ekonomipolitiğin başarısızlığını öne sürerek, ortaya çıkan krizin nedeni olarak para arzının hükümetlerce gereksiz ve aşırı ölçüde arttırılmasını gösterir (Ar, 2007: 98). Monetarist ekonomipolitik, serbest pazar ekonomisinin kendi iç dinamiği sayesinde istikrarlı olabileceğini savunmakla birlikte, ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde olmayacağını ve ekonomilerde doğal bir işsizlik olduğunu kabul eder. Yani böylece işsizlik kaçınılmaz bir olgudur.(Genbilim, 2010). Neoliberalizm Monetarist ekonomipolitiğin söylemlerini savunan özü ile 1980’den sonra gelişmiş kapitalist ülkelerden başlayarak diğer ülkelere de yayılarak egemen ekonomipolitik oldu.

Bu görüşlere paralel olarak Gümüş Neoliberal ekonomipolitiğin özü ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar:

“Neoliberalizm bütün kötülüklerin kaynağını, rekabet, kâr ve özel mülkiyet üzerine kurulu düzene müdahale anlamına gelen unsurlarda görür. Bu nedenle, devletin ekonomiyi çalışan kesimler lehine düzenlemeye yönelik müdahaleleri ve toplum yararına öncelik tanıyan girişimleri ile birlikte sendikalar, Neoliberal saldırıların başlıca hedeflerini oluşturur. Sermayenin stratejisi ise, ücretleri düşürmek, istihdam güvencelerini gevşetmek, sosyal devlet harcamalarını geriletmek ve kâr haddinin toparlanmasını sağlayacak koşulları oluşturmak gibi kemer sıkma politikalarıdır” (Gümüş, 2007: 14).

Temel olarak sermayenin çıkarlarını gözetten bir öze sahip olduğu açık olan Neoliberal ekonomipolitiğin üç temel ögesi olduğunu belirten Çalışır bu ögeleri şu şekilde sıralar:

“Neoliberalizm, fiyat desteklerinin ve tavanların kaldırılmasıyla, serbest dış ticaretle, döviz kurlarının piyasada belirlenmesiyle vb yollarla iktisadi yönetim alanında, mal ve sermaye akımlarını yönlendirmede (devlete karşı) piyasaların rolünü artırır; özelleştirmeye, piyasaların devlet müdahalesinden arındırılması vb yollarla özel sektörün ve özel mülkiyetin rolünü ve kapsamını genişletir ve denk bütçelerle, işgücü piyasası esnekliğiyle, düşük enflasyonla vb. yollarla tek bir ‘iyi iktisat politikası’ anlayışını teşvik eder” (Çalışır, 2007: 47).

Neoliberal ekonomipolitik bu söylemleri kısa sürede uygulamaya koyarak küreselleşmiş dünyanın yeni emek süreci ve üretim organizasyonunu diğer bir ifadeyle esnek üretim organizasyonunu meşrulaştırmaya dönük çabalarını başlatır. Akdoğan bu çabayla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar:

“Neoliberal yaklaşım, devletin çalışma hayatına farklı şekillerde müdahalesine; maliyetleri yükselttiği, vasıflı işgücünü değersizleştirdiği, kaliteyi düşürdüğü ve uluslararası planda ülkenin rekabet gücünü zayıflattığı gerekçesiyle karşı çıkmış ve iş hayatını düzenleyen iş mevzuatının esnetilmesini, sendikaların etkisinin azaltılmasını ve bir bütün olarak esnek istihdam modelini savunmuştur. Esnek istihdamdan kasıt ise iş güvencesinin kapsamının daraltılması, iş yerinin durumuna göre işçi çıkartma ve işçi alımının kolaylaştırılması, çalışma türlerinin farklılaştırılması, taşeronlaştırma vb yollarla sendikaların gücünün kırılmasıdır” (Akdoğan, 2009: 47-48)

Neoliberal ekonomipolitiğin bu söylemleri işsizlik gibi ekonomik sorunları gidermeye dönük uygulamaları gibi ortaya atıldı. Ancak bu söylemlerin uygulanması ile birlikte zaten yeterli düzeyde istihdam yaratamayan ekonomik

büyüme ile istihdamın artan daralmasının ve işsizliğin daha önemli hale geldiği söylenebilir. Bunda daha öncede belirtildiği gibi Neoliberal ekonomipolitiğin arz yanlı, pazar ağırlıklı, devletin ekonomiden çekilmesini öngören politikalarının ve uygulamalarının etkili olduğu vurgulanabilir. Sistem tarafından doğal işsizlik oranının varlığı aslında kabul edilir.

Neoliberal ekonomipolitiğin yeni düzeni meşrulaştırmaya dönük çabalarının sonuçlarını Haspolat şu şekilde özetler:

“1980’den sonra Neoliberal politika fikirlerinin, gerek sanayileşmiş gerekse kalkınmakta olan ülkelerde yaygınlaşarak uygulandığına tanık olundu. Bu doğrultuda, sermaye hareketleri üzerindeki kontrol mekanizması azaltıldı, ticari koruma duvarları kaldırıldı, devlete ait kuruluşlar özelleştirildi, düzenleyici mevzuat yürürlükten kaldırıldı ve vergiler azaltıldı. Bu politikalar sonucunda devletin rolü sermaye kesimine nazaran azaldı; işçi sendikalarının etkisi hızla yıpratıldı; uzun süreli sosyal güvenlik harcamaları ve kamusal istihdam politikaları devre dışı bırakıldı. Devlet politikaları, ihracata dayalı sanayileşme yoluyla büyümeye ve coğrafi çatışmalardan ziyade ekonomik rekabet üzerine odaklanmaya başladı. Bu dönem, iktisadi büyüme hızının önemli ölçüde düştüğü ve hem ülkeler arasındaki hem de her ülkenin kendi içindeki gelir eşitsizliklerinin ve işsizliğin giderek arttığı bir dönem oldu. Oysa neoliberal politikanın söylevinde ekonomik durgunluğun yürürlüğe sokulacak bu politika araçları sayesinde asılacağı, dolayısıyla ekonomik büyümenin sağlanacağı dile getirilmekteydi.”(Haspolat, 2010: 12)

Gelişmiş kapitalist merkez ülkelerdeki anılan bu gelişmeler kısa sürede sanayileşme sürecinde olan tüm ülkeleri etkiledi. Türkiye benzeri geç ve devlet öncülüğünde sanayileşen ülkelerde zaten çokta istikrarlı bir yapıya ulaşmamış olan emek sürecinde ve üretim organizasyonunda benzer dönüşümleri getirdi. Küreselleşmiş dünyada işsizliğin sürekli artış gösterdiği ve bunun temel yaratıcısının yeni emek süreci ve üretim organizasyonu olduğu şeklindeki tezin temel savı, verimli bir örnek olarak Türkiye’nin küreselleşmiş dünyada yer almasıyla yaşamaya

başladığı işsizlik artışı ve ilgili değişimler ele alınarak sınanabilir. Bu açıdan önce kuramsal anlatıdan çıkartılan saptamaların yerleştirilmesi, sonra bu saptamalar ışığında tezin savını ifade eden hipotezlerin ortaya konması gerekir.

BÖLÜM III

HİPOTEZLER

3. Hipotezlerin Kurgulanması

Çalışmanın kuramsal açıklamaları ışığında küreselleşmiş dünyada yeni emek sürecine ve üretim organizasyonuna bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik olgusu ile ilgili saptamalarda bulunulabilir. Buradan hareketle küreselleşmiş dünyaya eklemlenme süreci içindeki Türkiye benzeri ülkelerde işsizliğin artıp artmadığı, artış varsa bunun nedenleri ile ilgili olarak hipotezler kurulabilir.

Bu yaklaşımla hipotezlerin kurgulanmasında şu adımlar izlendi. Öncelikle 1980 sonrasında küreselleşmiş dünyanın işsizlik verileri, emek süreci ve üretim organizasyonuna dair saptamalar yapıldı. Bunlar bir anlamda genel düzeydeki hipotezlerdir. Bunlardan alan çalışması yapılacak olan Türkiye için hipotezler yerleştirildi. Bu bağlamda hipotezler, dünya ile ilgili saptamalara dayanan genel düzeyde hipotezler ve Türkiye ile bağıntılı özel hipotezler olarak iki düzeyde kurgulandı.

3.1. Küreselleşmiş Dünyada İşsizlik İle İlgili Saptamalar

Küreselleşmiş dünyada ulaşılmak istenen tek hedef, temeli sömürüye dayanan kapitalizmin varlık koşulu olan sermayenin birikimini ve serbestçe dolaşımını sağlayacak yapıların kurulması ve bu yapıyı destekleyecek düzenlemelerin uygulanmasıdır. Tarihsel süreç içerisinde görülen odur ki bu amacına ulaşmak için kapitalizm kriz döneminde bu krizlerden çıkabilmek için temel olarak önce emek sürecinin ve üretim organizasyonunun yeniden yapılandırılmasını yöntem olarak kullanır.

Küreselleşmiş dünyanın emek süreci ve üretim organizasyonu esnek üretim düzenlemesi ile şekillenirken Neoliberal ekonomipolitik de egemen hale geldi. Sonuç

olarak küreselleşmiş dünyada insanlık için ciddi tehditler içeren işsizlik, sürekli ve düzenli bir artış içine girdi.

Küreselleşmiş dünyada işsizlik olgusunun nicelik ve nitelik değiştirmesi, yeni emek süreci ve üretim organizasyonuna bağlı olarak emek gücünün yapısının, çalışma şekillerinin ve sürelerinin farklılaşması, yeni istihdam biçimlerinin oluşmasının sonucudur. Teknolojik gelişmeler ile bilgisayarlı donanımın insanın yerini alması da işsizlik olgusunu yapısal hale getirdi. Küreselleşmiş dünyaya eklemlenen tüm Türkiye benzeri ülkeler, eklemlenmeleri istikrar kazandıkça 1980’li yıllardan sonra benzer gelişmeler yaşadı.

Bu yaklaşımlar çerçevesinde yapılabilecek saptamalar iki genel düzeyde ortaya konabilir. Bu düzeyler:

S1 – Küreselleşmiş dünyada işsizlik sürekli artış içindedir,

S2 – Küreselleşmiş dünyada işsizlik artışının temel nedeni yeni emek süreci ve üretim organizasyonudur.

şeklinde ifade edilebilir. Bunlardan hareketle tezin alan çalışmasını oluşturan Türkiye’de işsizlik ile ilgili hipotezler ortaya konabilir.

3.2. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de İşsizlik İle İlgili Hipotezler

Yukarıda yerleştirilen S1 ve S2 ışığında;

H1. Türkiye’de, 1980’li yılların ortalarından itibaren küreselleşmiş dünyadan gelen etkiler sonucunda işsizlik sürekli olarak artış kaydetti.

H2. Türkiye’de işsizlik artışı Neoliberal ekonomipolitikayla sorun değilmiş gibi gösterilmeye çalışılsa da, yaşam içinde önemli olumsuz etkiler içerdi.

H3. Türkiye’de sanayi üretimi, küreselleşmiş dünyadan gelen etkilerle ihracata dönük olarak yeniden yapılanmaya yöneldiğinden, zaten istikrarsız olan emek süreci ve üretim organizasyonu yapılanması esnek üretime uygun hale gelmeye yöneldi.

H4. Türkiye’de yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun oluşumu, işçi azaltımı, üretimin dağıtılması gibi olgular yasal olarak ve Neoliberal ekonomipolitika ile desteklendi.

Bu dört hipotezin sınanması sonucunda küreselleşmiş dünyada işsizlik artışı ve bunun nedeninin yeni emek süreci ve üretim organizasyonu olduğu şeklindeki sav öteki deyişle tezin temel savları aydınlatılabilir. Bunun için önce Türkiye’nin 1980 öncesi genel yapısının yerleştirilmesi ardından 1980’lerde işsizlikle ilgili gelişmelerin irdelenmesi yerinde olur.

BÖLÜM IV

KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYADA TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK

4. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de İşsizlik

Türkiye 1980’li yılların başından itibaren dünyada yaşanan gelişmelerden etkilenmeye başladı. 12 Eylül askeri yönetimi sonrasında 1985 yılından itibaren ekonomik yapısında istikrar ve uyum politikalarını, uygulamalarını harekete geçirdi. Bu döneme kadar ithal ikamesi ve refah devleti ile biçimlenen karma ve Keynesyen ekonomipolitik ile yönettiği içe dönük ekonomisini ihracata dönük hale getirdi (Mütevellioğlu ve Işık, 2009: 159). Bunun sonucunda sanayi sektörü hızla yeniden yapılanmaya ve emek sürecini, üretim organizasyonunu değiştirmeye yöneldi. Neoliberal ekonomipolitik ve uygulamalar buna destek oldu. Bu uygulamalar sonucu zaten istikrarlı bir istihdam yapısının yokluğu, sanayi sektöründe düşük kapasite kullanımı gibi özellikler nedeniyle işsizlik sorunu yaşayan ülkede, işsizlik hızla artma eğilimine girdi, yapısal/kalıcı özellikler kazanmaya başladı. Bu genel çerçeve üzerinde önce işsizlik artışını ve etkilerini ele alan H1, H2 hipotezleri, ardından Türkiye’de Neoliberal ekonomipolitiğin tutumu ile ilgili H3, H4 hipotezleri sınanabilir.

4.1. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de İşsizlik Artışı ve Etkileri

Türkiye’deki işsizlik artışı ve bu artışın etkileri, H1. Türkiye’de, 1980’li yılların ortalarından itibaren küreselleşmiş dünyadan gelen etkiler sonucunda işsizlik sürekli olarak artış kaydetti ve H2. Türkiye’de işsizlik artışı Neoliberal ekonomipolitika ile sorun değilmiş gibi gösterilmeye çalışılsa da, yaşam içinde önemli olumsuz etkiler içerir şeklindeki hipotezlerin sınanması ile ortaya konabilir. Sınama yöntemi hipotezlerin savlarının ilgili sayısal verilerle karşılaştırılması şeklindedir.

4.1.1. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de İşsizlik Artışı

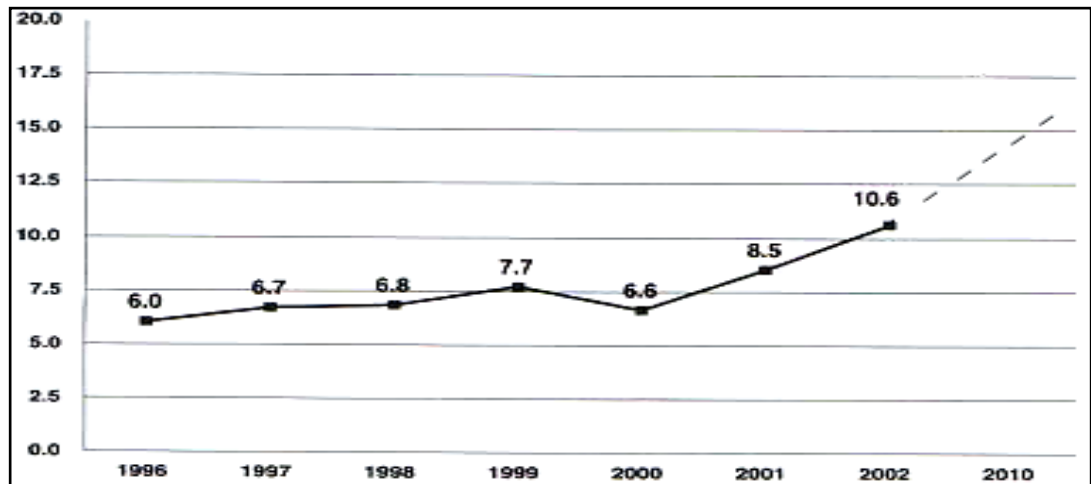
H1. Türkiye’de, 1980’li yılların ortalarından itibaren küreselleşmiş dünyadan gelen etkiler sonucunda işsizlik sürekli olarak artış kaydetti hipotezine göre Türkiye’de işsizlik verileri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılır.

Türkiye’de işsizlik, 1980’li yıllarda, ithal ikameci stratejilerden dışa açık ekonomik, politik yapılanmaya dönüşle birlikte eşzamanlı olarak ortaya çıkan dış dünya ile bütünleşme çabaları içinden artmaya başladı. Artış 1990’lı yıllarda varlığını korudu. 2000’lerin başından itibaren ivme kazanarak, Türkiye’de kamusal alanda tartışılan en önemli ekonomik ve toplumsal konu haline geldi (Avşaroğlu, 2009). Bu durum Tablo 4.1 ve Şekil 4.1’den de açıkça görülebilir.

Tablo 4.1: Türkiye’de işgücüne katılma, istihdam ve işsizlik oranları (%)

	İşgücüne katılma oranı (%)	İstihdam (%)	İşsizlik oranı (%)
1978	-	-	9.8***
1980	62.9	-	11.6
1990	56.6 ****	52.1	12.3**
2000	49.9 ****	46.7	6.3***
2005	46.4 ****	43.4	11.2
2009	47.6	41.2	15.5*

Kaynak; (*) ILO, 2009a: 18, (**)TÜİK, 1995: 99 (***) OECD, 1994:A24, (****) TÜİK, 2009a: 161, diğer oranlar çok sayıda web sayfası taranarak yazar tarafından hazırlandı.

Şekil 4.1: Türkiye’de 1996-2010 Yılları Arasında İşsizlik (Kaynak; TİSK, 2010)

Tablo 4.1 ve Şekil 4.1 1980’li yılların başından itibaren işsizliğin artış gösterdiğini ve bu artışın 1980-1990 arasında görece olarak sakin seyrettiğini gösterir.

2000 yılında işsizlikte ani bir düşüş görülür. Bu düşüşün nedeni 2000 yılının ilk çeyreğinden itibaren reel değeri artan Türk Lirası ve hızla düşen faizlerin etkisiyle imalat sanayinde kapasite kullanımının, yatırımların GSMH'yı artışa geçirmesi sonucu istihdamın artmaya başlamasıdır (Kazgan, 2010). 2000-2010 arasında ise işsizlik sürekli artış gösterir ve zirveye ulaşır ve bu artışın süreceği beklentisi vardır. Tablolarda aynı yıla ait işsizlik verilerinin farklılık gösterdiği görülür. Bunun nedeni sayısal verilerle ilgili kaynakların çeşitlilik göstermesi, sağlıklı ve sorunlu oluşu kaynaklıdır. Bu farklılık nedeni Tablo 4.2 içinde geçerlidir.

Tablo 4.2: Türkiye’de 1996-2006 yılları arasında iktisadi faaliyet koluna göre tarım dışı işsizlik oranları (%)

	Madencilik ve Taşocaklığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz ve Su	İnşaat ve Bayındırlık İşleri	Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	Mali Kurumlar, Sigorta, Taşınmaz Mallara Ait İşler	Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	TOPLAM
1988	-	-	-	-	-	-	-	-	14.4
1989	-	-	-	-	-	-	-	-	14.5
1990	4.5	6.3	4.3	12.8	5.3	6.0	5.0	3.7	5.9
1991	6.9	9.0	12.0	17.3	7.2	8.0	7.7	4.5	9.0
1992	5.9	8.2	4.1	15.2	6.3	7.6	6.5	4.0	7.2
1993	2.9	7.7	3.0	16.4	6.6	5.2	7.0	4.2	6.6
1994	5.8	8.6	4.7	16.3	6.6	6.3	6.8	5.6	7.5
1995	7.3	7.3	4.3	12.0	6.0	5.9	6.8	4.2	6.7
1996	3.6	5.9	0.0	10.8	5.7	5.3	6.5	4.1	5.2
1997	5.9	5.6	3.5	11.3	5.5	5.0	5.2	3.6	5.7
1998	5.2	7.0	3.5	10.7	5.8	5.0	4.4	3.6	5.6
1999	4.3	8.8	5.1	13.5	7.0	6.3	6.3	4.3	6.9
2000	4.8	6.5	2.2	12.7	6.2	5.1	5.6	2.8	9.3
2001	5.0	10.4	2.1	21.9	8.9	6.1	9.0	3.5	12.4
2002	7.3	12.2	3.7	28.5	10.5	11.2	12.8	5.0	14.5
2003	21.0	11.3	2.9	29.2	10.2	9.9	10.1	4.8	13.8
2004	21.1	11.2	3.1	30.1	10.5	9.4	10.2	4.1	14.3
2005	-	-	-	-	-	-	-	-	13.6
2006	-	-	-	-	-	-	-	-	12.6
2007	-	-	-	-	-	-	-	-	12.5
2008	-	-	-	-	-	-	-	-	11.5
2009	-	-	-	-	-	-	-	-	17.0

Kaynak; Bozdağlıoğlu, 2009b, Gürsel ve Dinçer, 2010, Yeldan, 2010

Tablo 4.2 işsizliğin sektörel dağılımının tüm sektörleri kapsadığını gösterir. Özelde ise imalat sanayindeki işsizlik artışı çarpıcıdır. Türkiye’de işsizliğin

1990'ların ortalarından itibaren artmasının nedeni, dünyada yaşanan dönüşümlerin Türkiye benzeri ülkelerde ancak fark edilmiş ve kavranmış olmasıdır denebilir. Ortaya konan sayısal veriler H1 hipotezinde öne sürülen 1980'li yılların başından itibaren oluşan küreselleşmiş dünyada işsizliğin sürekli artışını vurgulayan savını kanıtlar niteliktedir. Böylece H1 hipotezi doğrulanmış durumdadır.

4.1.2. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye'de İşsizlik Artışının Etkileri

H2. Türkiye'de işsizlik artışı Neoliberal ekonomipolitikayla sorun değilmiş gibi gösterilmeye çalışılsa da, yaşam içinde önemli olumsuz etkiler içerir şeklindeki hipotez de işsizliğin çeşitli etkileri içinden sıranabilir. Önce işsizlik olgusundaki artışın ülke ekonomileri üzerinde olumsuz etkileri olacağı yaklaşımıyla Türkiye'de bu etkilerin neler olduğunun kısaca yerleştirilmesinde yarar vardır. Bunlar şöyle sayılabilir; işgücünün dışlanması, atıl kalması, üretici/tüketici dengesinin bozulması, kişisel gelirin düşmesi ve gelir dağılımının bozulması, yoksullukta artış, vergi gelirlerinin azalması, devletin en azından başlarda -çünkü görüleceği üzere 2000'lerde bu destekler de esnetildi, dağıtıldı- işsizlik ve sağlık harcamalarının artması, bu nedenle ulusal ekonomi için yük olabilecek koşulları yaratmasıdır (Yılmaz, Fidan ve Karataş, 2010). İşsizliğin ekonomiye getirdiği yükün en önemli sonucu Türkiye ekonomisinin büyümesinin önünü kesmesidir (Demir ve Bakırcı 2009) Bunun sonuçlarının çalışan kesime yansımaları kaçınılmazdır.

Yılmaz işsizliğin büyüme üzerindeki etkisini şöyle açıklar:

“Türkiye ekonomisinde işsizlik, iktisadi büyümeyi etkileyen faktörler içinde yer almakta fakat iktisadi büyümenin yüksek veya düşük oranda gerçekleşmesi işsizliğin oluşmasında veya işsizliğin önlenmesinde herhangi bir etkiye sahip bulunmamaktadır” (Yılmaz, 2005: 74).

Türkiye ekonomisi için tehditler içeren işsizlik olgusu aynı zamanda bireyleri ve dolayısıyla toplumu etkileyerek ciddi sosyal olayların patlak vermesine de neden olabilir. Yüksel'e göre:

“İşsizlik sürecinde bireyler kaygı, depresyon, umutsuzluk gibi bir dizi psiko-sosyal sonuçlarla karşılaşılabilirler. Nitekim bu yönde yapılan birçok araştırmada işsiz durumda olan kişilerin psikolojik gönençlerinin önemli düzeyde azaldığı, tekrar istihdam edilmeleri durumunda zihinsel sağlıklarında önemli iyileşmeler olduğu, işsiz kişilerin daha depresif ve tekrar istihdam edilmesi durumunda daha az depresif oldukları, işsiz bireylerin çalışan bireylere göre daha sıkıntılı olduğu ve yalnızlık çektiği, işsizlerin kendilerine ve topluma kızgınlık duydukları ve işsizlerin çalışanlara göre daha depresyonlu oldukları ortaya konur” (Yüksel, 2003: 22-23).

İşsizliğin bireyler üzerindeki bu etkilerine dayanarak, her ne kadar işsizlik suçun esas ve tek nedeni olmasa da, işsizlik ve suç arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığından söz etmek olanaklıdır. Konuyla ilgili çalışmalarda işsizlik, cinayet, yaralama gibi şiddet suçundan çok soygun, hırsızlık, sahtecilik gibi mülkiyet suçlarıyla bağlantılı görülür (Bağlar, 2008: 178-179). Bu yaklaşımlar ve veriler H2. Türkiye’de işsizlik artışı Neoliberal ekonomipolitikayla sorun değilmiş gibi gösterilmeye çalışılsa da, yaşam içinde önemli olumsuz etkiler içerir şeklindeki savı doğrular durumdadır.

İşsizliğin sürekli olarak artış içinde olduğu ve işsizliğin çalışan kesimler üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu olgusunun temel nedenlerinin ele alınması gerekir. Küreselleşmiş dünyada Türkiye’de emek sürecinin ve üretim organizasyonunun gelişiminin nasıl değiştiğini ve yapılandığını incelemek bu bağlamda yerinde olur.

4.2. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de Emek Süreci ve Üretim Organizasyonunun Oluşumuna Dair Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Neoliberal Ekonomipolitika

Küreselleşmiş dünyada Türkiye’de emek sürecinin ve üretim organizasyonunun gelişiminin nasıl değiştiğinin ve yapılandığının irdelenmesi H3. Türkiye’de sanayi üretimi, küreselleşmiş dünyadan gelen etkilerle ihracata dönük

olarak yeniden yapılanmaya yöneldiğinden, zaten istikrarsız olan emek süreci ve üretim organizasyonu esnek üretime uygun hale gelmeye yöneldi ve H4. Türkiye’de yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun oluşumu, işçi azaltımı, üretimin dağıtılması gibi olgular yasal olarak ve ekonomipolitik ile desteklendi şeklindeki hipotezlerin sınanması ile olanaklı olabilir.

4.2.1. Küreselleşmiş Dünyada Türkiye’de Emek Süreci ve Üretim Organizasyonu

H3. Türkiye’de sanayi üretimi, küreselleşmiş dünyadan gelen etkilerle ihracata dönük olarak yeniden yapılanmaya yöneldiğinden, zaten istikrarsız olan emek süreci ve üretim organizasyonu esnek üretime uygun hale gelmeye yöneldi şeklindeki hipotezin sınanması için Türkiye’de 1980 sonrasında üretim ve istihdam yapısında yaşanan değişikliklerin incelenmesi yerinde olur.

Türkiye 1980 askeri yönetiminin sağladığı yasaklı dönemde, dünyada özellikle sanayi sektöründe yaşanmaya başlayan dönüşümlere uyum sağlamaya çalıştı. Bunun için önce işçi hareketleri, sendikal örgütlenme, toplu iş görüşmeleri yasaklandı. Sonra Neoliberal ekonomiye paralel bir dizi düzenlemeyle ekonomi dışı dönük yapılanmaya yönlendirildi (Kazgan, 1985: 296). Düzenlemeler yerli sermayenin yabancı sermaye ile bütünleşmesi ve üretimin ihracata dönük organizasyonu üzerine dayandı. Buradan itibaren istikrarlı bir yapıya kavuşamamış olsa dahi Fordist katı emek süreci ve üretim organizasyonu terk edilmeye çalışıldı.

İlk adımda emek sürecinin emek yoğun yapıdan sermaye yoğun hale dönüşmesine bağlı olarak Türkiye’de işgücüne olan talep hem azalmaya başladı. Hem de mavi yakalılardan beyaz yakalılara ve yanı sıra düz, becerisiz emeğe kaydı. Özgen bu durumu şöyle ifade eder:

“...Yüksek teknoloji kullanımında genel eğilim olarak mikroelektronik temelli ekipmanın emek sürecinde emeğin yerine ikame edilmesi, işgücü fazlalığına yol açmakta, ardından iş gücü azaltımını ve ilgili mevzuatın inşasını getirmektedir... Esnek organizasyon uygulamalarındaki genel eğilimlerinden bir diğeri, bunun gerektirdiği

işgücünün yetkili ve sorumlu kılınmasının, diğer deyişle işgücünün yabancılaşmasının kaldırılıp üretime içerilmesinin tercih edilmemesidir. Bu nedenle bilgi ve organizasyon teknolojisinin uygulanması da emek azaltımına dönük olmaktadır... Yüksek becerili, özel bir hizmet çalışanı türüne talep hızla artmaktadır. Türkiye ve benzeri ülkelerde ise bu, diğer faktörlerle de etkileşerek marjinal sektörün şişmesiyle sonuçlanmaktadır... Bu noktalardan bakıldığında Türkiye'deki işsizliğin de içerik değiştirmekte olduğu gözlenir. Kapasite düşüklüğü, verimsizlik, pazar daralması gibi dönemsel ekonomik etkenlerin yol açtığı işsizlik yerini, emek sürecinde işgücünün rolünü, sayısal düzeylerini azaltan, beceri kompozisyonunu değiştiren nedenlerle yapısal işsizlik özelliğinin pekişmesine bırakmaktadır.” (Özgen, 1992a: 20-21)

Bunun en büyük kanıtı Tablo 4.3 üzerinde de açıkça ortaya konduğu gibi hizmet sektörünün istihdam yaratmadaki payının artmasıdır. Hizmet sektörü düzensiz ve dağınık yapısıyla en az sayıda ve her türlü beceri düzeyinde işçi çalıştıran bir sektör olduğundan hizmet sektörünün dinamizm kazanması işsizliği arttırıcı rol oynadı. Sanayi sektörü bu süre içinde oldukça az bir gelişme gösterdi. Tarım sektörü çalışanları kentlere göç içinde ağırlıklı olarak hizmet sektörüne kayd.

Tablo 4.3: Türkiye’de sektörlerin istihdam yaratma oranları (%)

	1975-79	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-03	2009
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
TARIM	56.0	52.0	47.8	49.2	42.2	35.6	24.6
SANAYİ	14.4	14.8	15.6	15.8	16.9	18.0	19.8
HİZMETLER	29.6	33.2	36.6	39.0	40.9	46.4	49.5

Kaynak; Çalışır, 2007: 109

Çalışır emek pazarının parçalı yapısını şu şekilde açıklar:

“Türkiye emek piyasaları kentsel formel kesimde istihdam edilen sendikali ve sosyal güvenlik kapsamındaki işçilerin oluşturduğu ve küçük sayılabilecek bir kesim bir yana bırakılacak olursa, parçalı yapısıyla gelişmekte olan ülke özellikleri taşımaktadır. Nitelikli, yüksek ücretli ve sosyal güvenlik olanaklarına sahip çalışanların

oluşturduğu görece küçük bir merkezin etrafında yer alan ve işgücünün büyük bir kısmının istihdam edildiği düşük ortalama verimlilik düzeyindeki tarım ve enformel sektörler ise bu işgücü piyasasının temel parçalarını oluşturur” (Çalışır, 2007: 111-112).

Türkiye’de sözü edildiği gibi, emek gücünün merkez ve çevre işgücü olarak parçalanmasına neden olan ve Türkiye’de 1980’lerden sonra yaygınlaşan taşeronluk sisteminin esas nedeni ucuz işgücü kullanmak, sendikası ve toplu sözleşmesiz işçi çalıştırmaktır. Taşeronlaşma, çalıştırılan işçi sayısına bağlı olarak işverenler için mali ve sosyal yükümlülükler getiren yasal düzenlemelerden kaçınma aracıdır. Öte yandan taşeronların küçük işletmeler olması nedeniyle sendikalaşma oranının, ücretlerin ve diğer üretim maliyetlerinin büyük işletmelere göre düşük olması taşeronluğun enformelleşme amacıyla kullanılmasına uygun ortam yaratır (Ar, 2007: 350).

Türkiye’de de emek sürecinin ve üretim organizasyonunun değiştirilmesi sonucu esnek üretim organizasyonu yaygınlaştı. Türkiye’de esnek üretim organizasyonunun tartışılmaya başlamasıyla ilgili olarak İnmez Türkiye’de de esneklik özellikle 1990’larda emek pazarıyla ilgili başlıca politika konusu haline geldiğini vurgular.

“İşveren örgütleri 1989 sonrası reel ücret artışlarının tahriki ile Türkiye’de emek piyasası esnekliği tartışmasını açma konusunda öncü rolü üstlendi. Esneklik yanlısı önerilerin temel savı ücret artışlarının uluslararası rekabet gücünün yitirilmesine neden olduğu yolundaydı. Gümrük Birliğine girme hazırlıkları da dikkatleri Türk sanayinin rekabet gücünün düzeyi konusuna yönelttikçe esneklik tartışmalarının yayılmasına neden oldu. Ayrıca makro açıdan dünyanın diğer ülkelerinde yaşanan istihdam sorunları farklı nedenlerle de olsa benzer biçimde yaşanırken, Türk firmaları da diğer ülkelerde faaliyet gösteren rakiplerinin uyguladığı bazı istihdam politikalarını örnek alarak uygulamaya başladı. 24 Ocak 1980 sonrasında Türkiye’nin temel ekonomipolitikalarında ithal ikameciliğe dayalı sanayileşme modeli yerine ihracata dayalı sanayileşmeyi benimsemesinden sonra,

işletmeler ihraç fiyatlarını düşük tutabilmek için emek maliyetlerinin düşürülmesine olanak verecek her türlü esnekliği denediler” (İnmez, 2006: 134).

Hatman da farklı bir yorumla Türkiye’de esnek üretim organizasyonu uygulamalarının başlamasını özellikle 90’lı yıllardan itibaren esnekliğe olan ilgi artışına ve uygulamaların yaygınlaşmasına bağlar.

“Esneklik uygulamalarına bakıldığında şu örnekler sıralanabilir: Taşeronluk, fason üretim, kaçak işçi çalıştırma, geçici işçi, mevsimlik işçi, belirli süreli hizmet akitlerinin artması, ihbar önelllerinin azaltılması ya da kaldırılması, kısmi süreli akitlerin yaygınlaşması, toplu izin, ücretsiz izin, toplu işten çıkarma, kısa süreli çalışma, çalışılan süreyle orantılı ödeme, kayan iş süreleri, telafi edici çalışma, sıkıştırılmış iş haftası, işçilere yarım ücret ödenerek izne çıkarma, ücret zamlarının toplu iş sözleşmesinde kabul edilenden az uygulanması, performans dayalı ücret sistemleri, toplam kalite yönetimi ve kalite çemberleri uygulaması gibi” (Hatman, 2010).

Esnek üretim organizasyonu uygulamalarının ilk sonucu emek pazarının niteliğinin değişmesi iken diğer bir sonuç, kadın ve çocuk emeğinin Türkiye’deki emek pazarındaki miktarının artmasıdır. Bu artışın nedeni yeni dünya düzeninin emek sürecinin Türkiye’de de ucuz ve örgütsüz emek gücü için önemli bir kaynak olmasıdır. Akkaya çocuk emeğinin kullanımındaki artışa dikkat çeker:

“Çocukların ekonomik etkinlikleri incelendiğinde, tarımın açık ara ile en önemli sektör olduğu görülmektedir. Çalışan çocukların dağıldıkları sektörler arasında sanayi ikinci sırayı almakta, bunu ticaret ve hizmetler izlemektedir... Kentsel alanlarda ise çocukların cinsiyetlerine göre işlere yöneldikleri görülmektedir. Çalışan çocuklar az sayıda sektörde toplanmaktadır. Örneğin mobilyacılık, inşaat, oto tamiri, lokantacılık, barcılık ve kahvehanecilik gibi işlerde yalnızca erkek çocuklar çalışmaktadır. Tekstil, hazır giyim ve deri eşya imali ise, önemli sayıda kız çocuğun çalıştıkları sınırlı sektörlerdir. Ucuz emek gücü olarak

görülen çocuklar, düşük ücretle çalıştırılmanın ötesinde kötü koşullarda, uzun süre bedenlerinin kaldırmayacağı bir iş süreci yaşamaktadır” (Akkaya, 2009).

Aynı durum kadın emeği açısından da geçerlidir. Özellikle 1970’li yıllardan sonra çalışma hayatı, çalışma koşulları, saatleri, ücret, iş güvencesi bakımından kadınlar için de güçleşmeye başladı. Tıpkı çocuk emeği gibi kadın emeği de ucuz emek olarak görülmekte ve sömürülmektedir. Sümer’e göre:

“Maliyetlerin azaltılması ve rekabet edebilme yönünde firmaların davranışları sonucunda ücretlerin ve çalışma standartlarının düşük ya da görece düşük olduğu ülke ya da bölgelerde kadınların işgücüne katılımı giderek artmaktadır. Kadınlar düşük ücret, esnek çalışma biçimleri ve düşük çalışma standartlarına daha kolaylıkla razı olmaktadır. Böylece kadınlar, esnetilmiş işgücü piyasasının yedek işgücü rezervi olarak görülmektedir” (Sümer, 2007: 74).

Tablo 4.4: 1988-2009 Türkiye’de cinsiyete göre işgücüne katılma oranı

	İşgücüne Katılma Oranı (%)			
	Kadın		Erkek	
	Kent	Kır	Kent	Kır
1988	17.7	50.7	78.1	84.7
1989	17.8	55.1	76.8	84.8
1990	17.0	52.0	76.8	83.0
1991	15.6	55.5	77.0	84.1
1992	17.0	51.9	76.8	83.1
1993	15.7	40.5	75.2	81.6
1994	17.4	48.9	75.3	82.6
1995	16.8	49.3	74.1	82.6
1996	16.0	49.8	73.2	82.9
1997	16.9	45.0	72.9	82.0
1998	16.8	46.9	72.8	82.5
1999	17.8	47.4	72.2	81.2
2000	17.2	33.0	70.9	77.9
2001	17.4	33.7	70.6	76.4
2002	19.1	36.7	69.8	74.5
2003	18.5	39.0	68.9	72.9
2004	18.3	41.4	70.8	74.7
2005	19.3	41.7	71.5	73.5
2006	19.9	40.2	70.8	72.7
2007 *	19.8	32.5	69.3	71.0
2008 *	20.8	32.9	69.5	71.6
2009 *	22.3	34.6	69.9	72.0

Kaynak; Çalışır, 2007: 112, (*) TÜİK, 2009b: 4

Tablo 4.4 Sümer'in yaklaşımını destekleyen bilgiler sunar. Her ne kadar istihdamın dağılışında erkek emek gücünün payı fazla olsa da kadınların çalışma yaşamına katılımlarının yıldan yıla arttığı gözlemlenir. 1980'li yıllarda köyden kente göç olgusunun etkisiyle (Çelikol, 2006: 43) kırsal alanlarda kadının işgücüne katılım oranı azalırken bu oran kentsel alanlarda sürekli artar.

Sonuçların bir diğeri ise Türkiye'de 1980'li yıllar sonrasında iş güvencesinden yararlanan işçi sayısının azalmasıdır (Akkaya, 2009). Özdemir ve Özdemir'e göre:

Son yıllarda Türkiye'de, emek süreci düzenlemelerinin bir önemli boyutunu, 'toplam kalite yönetimi' ve 'yalın üretim' teknikleri ile sosyal güvenceye sahip ama sosyal güvenliğin daraltılan içeriğine boyun eğen işçiler; diğr önemli boyutunu atölye benzeri yerlerde uluslararası sermaye ve küresel kapitalizm için üretim yapan ucuz, örgütsüz ve sosyal güvenlik dışında bırakılmış işçiler oluşturur. Küresel kapitalizmin yeni uluslararası işbölümü yapısı içinde çevre ülke olan Türkiye'de ucuz, örgütsüz ve sosyal güvencesiz emek 'küresel meta zincirleri' ile uluslararası sermayenin çıkar ve politikalarına tabi kılınmaktadır" (Özdemir ve Özdemir, 2008: 167).

Ortaya konan bu yaklaşımlar H3. Türkiye'de sanayi üretimi, küreselleşmiş dünyadan gelen etkilerle ihracata dönük olarak yeniden yapılanmaya yöneldiğinden, zaten istikrarsız olan emek süreci ve üretim organizasyonu esnek üretime uygun hale gelmeye yöneldi şeklindeki hipotezin savını doğrulamaktadır. Bu bağlamda yeni emek sürecine ve üretim organizasyonuna uygun hale getirme çabalarını ve yukarıdaki sonuçları destekleyen yeni yasal düzenlemelerin ve Neoliberal ekonomipolitiğin Türkiye'deki uygulamalarının ele alınması yerinde olur.

4.2.2. Türkiye'de Yeni Emek Sürecinin ve Üretim Organizasyonun Oluşumuna Dair Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Neoliberal Ekonomipolitika

H4. Türkiye'de yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun oluşumu, işçi azaltımı, üretimin dağıtılması gibi olgular yasal olarak ve ekonomipolitik ile

desteklendi şeklindeki hipotez yapılan yasal düzenlemelerin, bu düzenlemelere yön veren Neoliberal ekonomipolitiğin söylemlerinin irdelenmesi ile sınanabilir.

Özgen Türkiye’de yeni emek süreci ve üretim organizasyonu düzenlemeleri ışığında yapılan uygulamaların temel eğilimini şu şekilde ortaya koyar:

“... Türkiye’de de 90’lı yıllar ve özellikle 91 sonu itibariyle, kısmen siyasi iktidar programında yer alarak, esnek organizasyona doğru genel bir eğilim ortaya çıktı. Gerek gelişmiş, gerekse Türkiye benzeri ülkelerde yaygın tutum, esnek organizasyonun iş gücünden beklediği yetki ve sorumlulukla ifade olunan konumunun dışta bırakılarak uygulanmasıdır...” (Özgen, 1992b: 27).

Öyle ki Özgen’in de belirttiği, işçiyi dışarıda bırakan ve ayrıntıları Ekte verilen yasal düzenlemeler içinde görülebilecek uygulamalar çok geçmeden başlatıldı. İlk adımda Türkiye’de yeni emek sürecine ve üretim organizasyonuna uyum çabalarına dönük olarak esnek çalışma biçimleri EK – 1de verilen 4857 sayılı İş Kanunu ile 2003 yılında yasal düzenlemeye konu oldu. Ancak, esnek çalışma biçimleri Türkiye’de 4857 sayılı İş Kanunu ile var olmadı. Bu kanundan önce de Yargıtay’ın uygulamada olan çeşitli içtihatlarına konu idi (İnmez, 2006: 134). Eski iş kanunu olan 1475 sayılı İş Kanunu esnekliğe olanak tanımayan katı hükümlere sahipti.

Çelik’e göre 4857 sayılı yeni İş Kanunu, yeni liberal iktisat politikalarının ve esneklik-kuralsızlık arayışlarının bir ürünüdür. Bu bakımdan yeni kanun Türkiye’ye özgü bir olgu değil 1980 sonrasının iktisadi ve sosyal iklim değişikliği ile paralel bir düzenlemedir. Kanun küresel pazarın ve artan rekabetin rasyonellerini ve dayatmalarını hukuk kuralı haline getirir. Yeni kanun 1475 sayılı eski İş Kanunu’nda yer alan ve işveren örgütleri tarafından ‘katı’ bulunan hükümleri iyice ‘yumuşatmaktadır’(Çelik, 2010).

“Gerek yeni iş yasasının genel gerekçesinde gerekse işveren örgütlerinin yeni iş yasası ile değerlendirmelerinde; yeni yasanın teknolojik gelişmelerin, küreselleşmenin yarattığı koşullarının ürünü olduğuna ve ‘katı çalışma mevzuatından kurtulmak’ gereğine sık sık

vurgu yapılır. Bu yüzden yeni iş yasasının arka planının anlaşılmasında küreselleşme-yeni liberalizm, katılık-esneklik gibi kavram ve kodlar önem taşır. Bu yasa emek-sermaye ilişkilerini düzenleyen mevzuatın esnetilmesi ve çalışanları koruyucu sosyal politikaların sınırlandırılması girişimidir. Eski iş yasasının sınırlı da olsa dayandığı ‘işçiyi koruma’ anlayışı, yerini önemli ölçüde ‘işletmeyi koruma’ anlayışına bırakıyor. Bir diğer deyimle ithal ikameci, Keynesyen/Fordist dönemin iş yasası yerini yeni liberalizmin ve küresel piyasa ekonomisinin iş yasasına bırakıyor” (Çelik, 2010).

Ateş’e göre Türkiye’deki sözü edilen esnek çalışma biçimlerine ve sürelerine dönük olarak 4857 sayılı yeni İş Kanunu’nun düzenlemeleri yukarıda açıklanan gerekçeleri destekler durumdadır:

“4857 sayılı Kanun, esnek çalışma biçimlerine ‘Kısmi Süreli ve Tam Süreli İş Sözleşmesi’ başlığı altında 13. maddede ve ‘Çağrı üzerine çalışma’ adı altında 14. maddede yer verir. Diğer taraftan, yeni iş Kanunu’nda 11. maddede esaslı bir nedene dayalı olarak belirli süreli sözleşmelerin sınırsız sayıda yapılabilmesine olanak tanınmasıyla da esneklik sağlanır. Yeni İş Kanunu’nun 7. maddesinde, yaygın adıyla ‘ödünç iş ilişkisi’ olan, holding içi ilişkilerde, şirketlerin vasıflı işgücü ihtiyacının karşılanmasında ya da mali güçlüklerle karşılaşan işverenlerin işçisini, işlerin düzelmesine kadar başka bir işverene verilmesi şeklinde ortaya çıkan ‘geçici iş ilişkisi’ne olanak tanınır. Madde 41 ile ‘fazla çalışma’ usulü düzenlenirken yine İş Kanunu’nun ‘Çalışma Süresi’ başlıklı 63. maddesinde işverenlere, ‘yoğunlaştırılmış’ ve ‘denkleştirilmiş’ iş süreleri belirleme olanağı verilir. Böylelikle 1475 sayılı Kanun’daki haftalık 45 saatlik sürenin çalışılan günlere eşit olarak bölünme zorunluluğu kaldırılarak çalışma sürelerinde esneklik sağlanır. Tarafların anlaşması ile haftalık normal çalışma süresi, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine, günde on bir saati

aşmamak koşuluyla farklı şekilde dağıtılabılır hale getirilir ” (Ateş, 2008: 112).

Ercan, Ateş’in sıraladığı 4857 sayılı yeni İş Kanunu’nun 7, 11, 13, 14, 41 ve 63. maddelerinin işverene bir takım olumlu sonuçlar yüklerken işçiler için nasıl bir olumsuzluk ifade ettiğini şu şekilde ifade eder:

“...Yeni İş Kanunu sermayeye emek gücünün üretim süreci içinde harcayacağı zamanı kontrol etme olanağı sağlıyor. Çalışma sürelerini yeniden tanımlayan Madde 63, telâfi çalışması olarak tanımlanan Madde 64, kısmî süreli çalışma Madde 13, geçici iş sözleşmesi Madde 7, fazla çalışmaya ilişkin Madde 41 sermayenin emek gücünün üretim sürecine dâhil edilme zamanını, üretim sürecinde kullanılan zamanı, fazla çalışmaya ilişkin zamanları tamamen denetim altına alarak kontrol etmesini olanaklı kılıyor. İşçinin zaman kullanımındaki kontrol olanakları, rekabet sürecinde sermayelere önemli avantajlar sağladığı ölçüde, zaman ile emek gücünün meta olarak değeri olan ücret arasındaki ilişki de sermayeden yana bozuluyor. Bunu Madde 41 kanıtlıyor: Denkleştirme esasının uygulandığı hâllerde, işçinin haftalık ortalama çalışma süresi, normal haftalık iş süresini aşmamak koşulu ile bazı haftalarda toplam 45 saati aşsa dahi bu çalışmalar fazla çalışma sayılmaz” (Ercan, 2010).

Bozbeyoğlu ise 4857 sayılı yeni İş Kanunu’nun yeni çalışma biçimlerini ve sürelerini düzenleyen maddelerinin işçiler açısından sonuçlarını yorumlar:

“Düzenlemelerin anlamı emekçilerin olabildiğince düzensiz, tekil yani bireyselleştirilmiş ilişkilerle kuşatılmasıdır. Buna göre yasadaki düzenlemeler öncelikle işgücünün katmanlaşmasını ve sınıfın bölünmesini sağlar. Çalıştırma biçimlerinin çeşitlendirilmesi bunun bir yoludur. Yasa, taşeron işçi, çağrı üzerine gelen işçi, ödünç işçi, kısmi süreli çalışan işçi, devredilmiş işçi, çalışma saatleri farklı işçi gibi birçok çalıştırma biçimi tanımlar. Çalışma biçimlerinin yanı sıra, çalışma saatlerindeki ‘esneklik’, işe başlama ve bitirme saatlerinin -

ara dilimlemeler dâhil- bölümlenmesiyle, işçilerin ortak çalışma alanlarını ortadan kaldırır” (Bozbeyoğlu, 2010).

4857 sayılı İş Kanunu’nun esneklik uygulamalarına dönük olarak getirdiği bir diğer düzenleme sendikal örgütlenmelerin önünde ki büyük engellerden biri olan taşeron uygulamaları yaygınlaştıran bir nitelik taşımasıdır. Bu düzenleme Kanun içinde Madde 2 içerisinde düzenlenir.

4857 sayılı İş Kanunu’nda en çok eleştirilen madde, iş güvencesine daraltıcı nitelikte yeni düzenlemeler getiren Madde 18’dir;

“MADDE 18. - Otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini fesheden işveren, işçinin yeterliliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır” (EK-1).

Ercan maddeyle ilgili iş güvencesinin yok edildiğini vurgular:

“Türkiye gibi mikro ve küçük işletmelerin toplam işletme içinde büyük yer tuttuğu bir ülkede iş güvencesinin 10 kişiden 30 kişiye çıkarılması ile çalışanın geniş bir kesimini iş güvencesinden mahrum bırakması anlamına geliyor. Özne konumundan çıkartılarak nesne konumuna indirgenen ve zaten önemi de sistem içinde azalan bir kesimin sosyal güvenliğinden bahsetmek zaten anlamsızdır” (Ercan 2010).

4857 sayılı İş Kanunu’nun işçiler açısından yaşamsal kayıplara neden olduğu açıktır. Bunun en somut örneklerinden biri örgütlenme hakkının geriletilmesidir. Esneklik uygulamalarının Türkiye’de gündeme gelmesiyle birlikte sendikalaşma ile ilgili olarak önceki dönemlerde büyük uğraşlarla elde edilen ekonomik ve sosyal kazanımlar kaybedildi. Sistem yeni düzene uyum çabalarına yöneldi. 1981 yılında genel yasaklamalar altında sendika ve toplu iş ilişkilerini düzenleyen kanunları değiştirmeye yönelik çalışmalar başladı. Bu çalışmalar 1982 yılında kabul edilen Anayasa ile birlikte hızlandırıldı (Bağdadioğlu, 2010). Düzenlemelerle sendikal haklar ve toplu sözleşme hakkı büyük ölçüde kısıtlandı. Öcal bu süreçte çıkartılan,

EK – 2de verilen 2821 sayılı Sendika ve 2822 sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunları’nda yapılan değişiklikleri şu şekilde ifade eder:

“ Toplu iş sözleşmesinin uygulanmaması halinde gerçekleştirilebilen hak grevi yasaklandı. Birçok iş koluna ve işyerine grev yasaklandı, böylece sendikaların hak arama yolları daraltıldı. Sendikaların siyasal ve toplumsal yaşama sınırlı da olsa var olan katılımı tümüyle yasaklandı. Sendika yöneticisi olmanın kuralları değiştirildi ve yeni kısıtlamalar geldi. Toplu sözleşme sürecinde, Yüksek Hakem Kurulu’nun yetkileri arttırıldı ve kurul kararlarına karşı itiraz hakkı kalktı. Sendikalar Yasası, birden fazla sendikaya üye olunmasını, tüm üyeliklerin geçersiz sayılması yoluyla engelleyerek sendika üye sayısında azalma olmasını sağladı. Bu durum, 1998 yılında çıkarılan 3449 sayılı Yasa ile ilk üyeliğin geçerli olması, daha sonrakilerin geçersiz olması şeklinde düzeltildi” (Öcal, 2003: 96-97).

Yapılan yasal düzenlemelerin en önemli özelliği yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonun egemen ekonomipolitiği olan Neoliberal ekonomipolitiğin yeni sürece uyum adı altında kullandığı araç olmalarıdır. Sönmez’e göre:

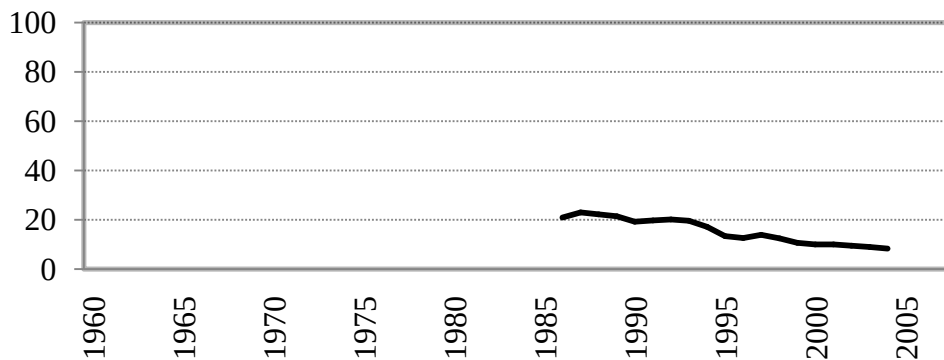
“Türkiye’de Neoliberal yapısal dönüşüm veya uyum sürecinin fiili başlangıcını 24 Ocak 1980 tarihli kararlar ve Haziran ayında IMF ile yapılan üç yıllık stand-by düzenlemesi oluşturur. Aynı yıl 12 Eylül tarihinde yapılan askeri darbeden sonra kurulan askeri yönetim istikrar önlemlerini katılaştırarak sürdürdü ve yapısal uyum doğrultusunda adımlar attı” (Sönmez, 2009: 25).

Mütevellioğlu ve Işık Neoliberal ekonomipolitiğin küreselleşmiş dünyaya uyum süreci için öngördüğü temel uygulamalarında adım adım inşa edildiğini vurgular:

“İktisat politikalarında dünyada Neoliberalizmin kabulleri yönünde gerçekleşen yapısal dönüşümün kurumsal, hukuksal ve toplumsal temelleri inşa edildi. Ülke ekonomisini yeni dünya düzenine eklemlendirmeye yönelik Neoliberal reçeteler, 1990’lı yılların son

çeyreğinden bu yana daha sert dozda uygulanır. Neoliberal anlayışın temel felsefesi devletin küçültülmesi, emek pazarının esnekleştirilmesi, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi hedeflerine dayanır. Bu hedefler toplumsal yaşamın diğer alanları ile birlikte emek pazarında köklü değişikliklere yol açar. İş ve sosyal güvenlik hukuku alanında yapılan mevzuat değişiklikleri, emek pazarındaki dönüşümü hızlandıran sonuçlar doğurur. 4857 sayılı İş Kanunu ile emek pazarında sermayenin hareket serbestîsinin artırılması, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (EK – 3) ile sosyal güvenlik haklarının sınırlandırılması, hukuksal plandaki başlıca değişikliklerdendir” (Mütevellioglu ve Işık, 2009:160).

Sonuçta Türkiye’de emek sürecindeki ve üretim organizasyonundaki değişimlere uyum süreci Neoliberal ekonomipolitiğin kuralları çerçevesinde bir takım yasal düzenlemelerle şekillenirken Türkiye’de kazanılmış hakları elinden alınan emek gücünün oluşturduğu bir emek pazarı belirgin duruma geldi. İlk olarak ücret düzeylerini arttırıcı nitelikleriyle sistem için tehdit edici unsurlar olarak görülen sendikaların gücü zayıflatılarak emek gücünün örgütlenme hakkı elinden alındı. Sendikalar katılım yaratabilecek olgulardır, bu nedenle de örgütlenme hakkı kısılmalıdır şeklindeki yaklaşım kalıcılık kazandı. Bunun sonucu çarpıcı oldu. Şekil 4,2’den ve Tablo 4,4’ten sendikalaşma oranının % 20’lerden aşağıya doğru keskin bir şekilde düştüğü açıkça görülebilir.

Şekil 4.2: Türkiye’de sendikalaşma oranı 1985-2005 (Kaynak; Aydoğanoglu, 2008)

Tablo 4.5: Türkiye’de sendikalaşma oranları (%)

1986	1990	1995	2000	2005	2008	2009
21	19.2	13.4	9.9	7.8	5.8	3.2*

Kaynak; OECD, 2010a, (*) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2010

Karasu’ya göre sendikasızlaşma ile ilgili değişim üç aşamaya sahiptir:

“İçinde bulunduğumuz dönemde, üretim süreçlerini belirleyen üç temel aşama mevcut: Bunlardan ilki, tüm kurumlarda dar iş tanımlarının bir kenara atılması ve yönetimin şirketin gereksinimlerine göre istediği kişiyi istediği işte çalıştırabildiği bir iş yeri yaratılmasıdır. Bu adımla birlikte uygulamaya geçirilen ‘iş zenginleştirme’, ‘iş genişletme’ gibi uygulamaların, işçilerin yetkinliklerinin arttırılmasına ve yabancılaştırmanın azalmasına hizmet edeceği söylene de, sonuç iş yükünün artışı, yoğun bir verimlilik baskısı oldu. İkinci aşamada üretim miktarları pazardaki arz-talep dengelerine göre değiştirilebilir hale getirilmeye çalışıldı. Son adımda ise, ikinci adımla bağlantılı olarak emek gücü maliyetleri ve miktarlarının değişken kılınması hedeflendi. Böylece geçmişin dar iş tanımlı, toplu sözleşmeli hantal yapıları yerine, istediği kişiyi, istediği işe atayabilecekleri, gerekiyorsa üretimi durdurup ücretsiz izin ilan edebilecekleri, gerekiyorsa da günlerce hiç durmadan fazla mesaiyi şart koşabilecekleri bir organizasyon yaratılmaya çalışıldı. Bu esnek yapı, uygulanmaya çalışıldığı her yerde, sendikaların zayıflamasına ve güç ilişkilerinin yönetim lehine değişmesine, fason, geçici, yarı-zamanlı, güvencesiz çalışmanın artmasına neden oldu” (Karasu, 2010).

Türkiye’de iş gücü aleyhine kurulan düzenin bir diğer ayağını işçinin elinden alınan sosyal güvenlik olgusu oluşturur. Emek pazarının esnekleştirilmesi, kuralsızlaştırılması, parçalanarak örgütsüz bırakılması çalışanları hem güçsüz kıldı hem de geleceğe dönük güvenini yok etti. Bütün bu gelişmeler çalışanlara ve de

işsizlere yeni sosyal güvencesizlikler olarak yansıdı (Kitapçı, 2007: 52). Tüm bu sonuçların yaşanmasına neden olan yeni emek süreci ve üretim organizasyonu ve bu yapılar üzerine oturtulan Neoliberal ekonomipolitiğin söylemleri tıpkı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında artan işsizliğin önlenmesine dönük görünümdeydi. Ancak sayısal veriler tersi yönde seyir etti.

Türkiye’de yukarıda temel nitelikleri verilen yeni emek sürecinin yapısı ve üretim organizasyonunun temel dinamikleri ve yasal düzenlemeler, Neoliberal ekonomipolitikalar işsizliği azaltıcı özellikler sergilemez. İşsizlik Türkiye ekonomisinde zaman zaman dalgalanmalar gösterse de yüksek seviyesini korur durumdadır. Yapısal olma özelliği belirgindir. Ayrıca kısmi süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma gibi değişik zamanlı istihdam biçimlerini içeren zamana göre esneklikten beklenti, normal çalışma sürelerinin dışında, işletmenin ihtiyacı doğrultusunda işin yapılmasının sağlanmasıdır. Aslında bu düzen bir sistemleştirmeden bahsederken aksi yönde kuralsızlaştırma eğilimi içindedir. Çalışır sistemin istem ve söylemlerindeki samimiyetsizliği vurgular:

“Esnek üretim organizasyonu uygulamaları işsizliğin düşürülmesini sağlayamamaktadır. Zaten kapitalist sistemin kendi özgül koşullarının bir ürünü olan işsizliğin sistem tarafından öne sürülen politikalar ile giderilmesi beklenmemelidir. Günümüzde sermaye kesiminin sürekli en büyük sorunun işsizlik olduğunu dile getirmelerinin altında yatan neden de elbette kâr oranlarının daha da yükseltilmesi hedefidir. Sonuç olarak Neoliberal sürecin kendi özgül koşullarının bir sonucu olan işsizliğin, Neoliberal politikalar ile giderilmesi beklenmemelidir. Ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki, Neoliberalizmin ortaya koyduğu stratejiler emek piyasalarını iyice kuralsızlaştırmakta, ücret seviyelerinin düşmesine neden olup, sosyal hakları geriletmektedir” (Çalışır, 2007: 143, 147).

Böylelikle yukarıda belirtilen olgular ile H4. Türkiye’de yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun oluşumu, işçi azaltımı, üretimin alt işlere ve çalışanlara dağıtılması gibi olgular yasal olarak ve ekonomipolitik ile desteklendi şeklindeki hipotez doğrulanır durumdadır. Toparlanırsa, yeni emek sürecine ve üretim

organizasyonuna uyum adı altında yapılan yasal düzenlemeler ve Neoliberal ekonomipolitika yeni bir sermaye birikiminin yapılanmasını destekler durumdadır. Emek gücü açısından ise sonuç sadece kaybedilen haklar ve sürekli artan işsizliktir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE BULGULAR

1980’li yıllardan, 2010’lu yıllara kadar geçen sürenin Türkiye için anlamı H1 hipotezinde de ortaya konduğu gibi işsizliğin sürekli artan bir olgu olarak ortaya çıkması oldu. Bu artış temel olarak ithal ikameci ekonomipolitikalar ve uygulamalarının terk edilmesi ve dışa açık ekonomik yapının yerleştirilmesi aşamasıyla, diğer bir deyişle ekonomik yapının yeni dünya düzenine uydurulması ile paralellik gösterdi. Türkiye’de işsizlik 1980’den 2010’lu yıllara istikrarlı artışını koruyarak yüksek seviyelerde seyretti.

Bu yönüyle tartışılma gerekliliği yadsınamaz olan işsizlik olgusu sözde tartışmalara neden olsa da pek fazla gündeme taşınan bir konu olmadı. Bunun temel nedeninin, Türkiye’nin temel hedefinin küreselleşmiş dünyaya eklemlenme olduğu düşünülürse kendiliğinden ortaya çıkar. Öyle ki işsizlik olgusu kısa sürede bu tartışmaların gündeme gelmesine ihtiyaç duyulmayacak şekilde, yaşam içerisinde neden olduğu bir takım olumsuz etkilerle kendini gösterdi ve toplumun, çalışan kesimin gündemine oturdu.

Bu olumsuzluklar H2 hipotezi ile de kanıtlandığı gibi çalışan kesimleri, bireyleri, dolayısıyla da toplumu derinden etkilemeye başladı. Bireyler gelecek kaygısı, geçim sıkıntısı, umutsuzluk gibi psikolojik baskılara maruz kalırken, toplumda huzursuzluk, şiddet gibi bir takım sorunlar baş gösterdi. Aynı şekilde ülke ekonomisi de artan işsizlikten olumsuz etkilendi. Bu derece ciddi tehditlere neden olan işsizlik olgusu Neoliberal ekonomipolitiği tarafından -en başta işsizlik olgusunu çözeceğine dair söylemleri bulunsa da- göz ardı edildi ve adeta desteklendi, meşru kılındı. Neoliberal ekonomipolitik esasen 1980’li yıllarda dışa açık ekonomik uygulamalarla egemen olan ve genel olarak Fordist emek süreci ve üretim organizasyonunun katılığıının ve üzerine oturtulan Keynesyen ekonopolitiğin özellikle işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik sorunlara neden olduğuna ve bu durumun emek pazarının, üretim sürecinin esnekleşmesi ile çözülebileceğine dair savlarına dayanır.

Temel amaç yeni dünya düzenine Türkiye'nin eklemlenmesini sağlamak olduğu için küreselleşmiş dünyanın emek sürecinin ve üretim organizasyonunun Türkiye'de de benimsenmesi ve uygulanmaya başlaması kaçınılmazdı. Sonuçta esnek üretim organizasyonunun uygulanmasına dönük düzenlemelerle bu süreç başlatıldı.

Bu uygulamaların en önemli sonuçları H3 hipotezi ile de sınanan emek gücünün parçalanması, niteliğinin değişmesi, kazanılmış haklarını kaybetmesi ve nitelsiz işgücünün üretim süreci dışına itilmesi sonucu artan işsizlik oldu. İlk olarak emek pazarının esnekleşmesi önünde zaten bir engel olarak görülen sendikalar güçsüzleştirildi. Diğer bir uygulama olarak iş güvencesi kapsamı daraltılarak emek gücünün süreç dışına itilmesi kolaylaştırıldı. Sosyal güvenlik sistemi sermaye birikiminin önünde ağır bir yük olduğu iddiasıyla sermaye lehine dönüştürüldü, emek gücü gelecek kaygısına ve güvensizlik ortamına sürüklendi.

Öyle ki yeni oluşan yapı Neoliberal ekonomipolitiğin söylemlerinin tam tersi yönünde H4 hipotezinin sınanması ile de ortaya konan yasal düzenlemelerle ve ekonomipolitikalarla da desteklendi. 4857 sayılı yeni İş Kanunu işverenin haklarını ve araçlarını sınırsız genişletecek şekilde yeniden düzenlendi. Kanun işçiyi dışlayarak işvereni koruyan bir nitelik kazandı. Kanun ile esneklik uygulamalarının gerektirdiği yeni çalışma biçimleri ve süreleri yasal düzenlemeye kavuşturuldu. Aynı şekilde bu uygulamalar için tehlike olarak görülen sendikalarla ilgili olarak var olan kanunun sistem lehine yeniden düzenlenmesiyle örgütlenme hakkı emek gücünden gasp edildi. Ve son olarak Neoliberal söylemler, sosyal güvenlik, esneklik vb unsurların sermaye için bir yük olarak gördüğünden sosyal güvenlikle ilgili 4447 sayılı Kanun'un emeklilik yaşının yükseltilmesi, sağlık güvencesinin sınırlandırılması gibi uygulamalarla kapsamı emek gücü aleyhine daraltıldı. Bu uygulamalarla emek gücünün korunması tümünden göz ardı edildi ve kazanılmış haklarının budanması böylece sermayenin korunması amaçlandı.

Sonuç olarak 1980'den sonra küreselleşmiş dünyaya eklemlenme süreci içinde, küreselleşmiş dünyanın yeni emek sürecine ve üretim organizasyonuna uyum söylemleri ile başlayan esneklik uygulamalarının önünü açan düzenlemelerin ve bu düzenlemeleri desteklemeye yönelik olarak hazırlanan yasal mevzuatın ve süreçlerin

Türkiye için anlamının yapılaşan ve sürekli artan işsizlik olduğu söylenebilir. Türkiye’de işsizliği gösteren verilerin birbirlerinden farklı olması, güvenilirlik düzeylerinin tartışmalı durumu bu konuda oranların belirlenmesini güçleştirse de işsizliğin 1970’li yılların sonu, 1980’li yılların başından 2010’lu yıllara kadar genel olarak sürekli artarak seyrettiği açıktır. Bu durum Türkiye’de de emek süreci ve üretim organizasyonunun dayandığı Post-fordist söylemlerin ve onu meşrulaştırmaya dönük olarak uygulanan yasal düzenlemelerin ve Neoliberal ekonomipolitiğin de samimiyetsizliğinin kanıtı oldu.

Türkiye’de küreselleşmiş dünyaya eklenme süreci, Türkiye benzeri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle paralellik gösterir. Sonuçlar benzer niteliktedir. Bu ülkelerde de işsizlik sürekli arttı. Yapısal dönüşümlere yasal düzenlemeler ve Neoliberal ekonomipolitika yol gösterdi. Gerek Neoliberal ekonomipolitiğin dayandığı söylemler gerek bu çerçevede uygulanan politikalar ve mevcut düzeni meşrulaştırmaya dönük çabalar aynıdır.

Bu söylemlerin gelişmiş ülke ekonomileri için de geçerli olması özelden ekonomik yapılarına, gelişmişlik düzeylerine ve bunun gibi etkenlere bağlı olarak farklı seviyelerde ortaya çıksa da tüm dünya ekonomilerinin benzer sonuçlarla karşılaşmasına neden olduğu söylenebilir. İşsizlik özellikle 1980’den beri yeni emek süreci ve üretim organizasyonu uygulamalarının başlaması ve yasallaştırılması ile gelişmiş ülke ekonomilerinde çok tartışılan konulardan biri oldu.

Dünyadaki ülke ekonomilerinde değişkenler, zamanlama, ülke ekonomilerinin nitelikleri, gelişmişlik düzeyleri gibi unsurlar farklıyken aynı sonuçların yaşanması ilgi çekicidir ve küreselleşmiş dünyada işsizliğin yapısal ve artan bir olgu olduğunu kanıtlar niteliktedir. Küreselleşmiş dünyada ülkeler yeni emek süreci ve üretim organizasyonunun değişmesiyle birlikte dışa açılma politikaları izlemekte, bu durum kaçınılmaz olarak ülkeleri yeni sürece uyum adı altında bir takım yasal düzenlemeler yapmaya itmektedir. Bu düzenlemeler Neoliberal ekonomipolitika ile yönlendirilip desteklenmektedir. Bu sürecin en önemli sonucu işsizlik olgusunun tüm dünyada insanlığı ciddi şekilde tehdit eden bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır.

Bu bağlamda küreselleşmiş dünyada işsizliğin nitelik olarak değişmesine bağlı olarak yapısal özellik göstermesinin ve sürekli artma eğiliminde olmasının temel nedeninin küreselleşmiş dünyanın yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun özünden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü küreselleşmiş dünyanın yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun kurgusu kapitalist birikimi en yüksek seviyeye çıkarma hedefi üzerine oturtulur. Bu temel kurgu yeni bir sömürü düzenini de beraberinde getirir. Küreselleşmiş dünyanın yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun özü bu noktada kendiliğinden ortaya çıkar. Ortaya çıkan yeni yapı yeni sömürü düzeninin adıdır. Bu düzen kapitalistin işçiler üzerinde sınırsız egemenlik hakkı kullanabilmesini olanaklı kılar. Öteki yaklaşımla kapitalist sistem küreselleşmiş aşamasında bu araçlar üzerinde yükselir.

Yeni düzenin ya da aşamasının yapılaşmasında küreselleşmiş dünyanın egemen ekonomipolitiği olan Neoliberal ekonomipolitiğin önemli bir yer tuttuğunu ve rolü olduğunu söylemek gerekir. Neoliberal ekonomipolitikanın işsizliği azaltma söylemlerine karşın, küreselleşmiş dünyanın yeni emek sürecine ve üretim organizasyonuna uyum reçetesi olarak sunduğu uygulamalar Neoliberal ekonomipolitiğin söylemlerinin güvenilirliğini tartışmalı hale getiren ve çürüten niteliktedir. Neoliberal ekonomipolitika küreselleşmiş dünyanın yeni emek sürecine ve üretim organizasyonuna özellikle işçiyi koruyan sosyal güvence, sendika hakkı, çalışma yaşamı gibi yasal düzenlemelerin esnetilmesi ile uyumun gerçekleşebileceğini, ekonomik ve sosyal bir sorun olan işsizliğin kendi söylemlerine uyulması halinde çözülebileceğini savunur. Ancak sonuç ortadadır, yeni aşamanın düzenlemeleri yapısal işsizlik yaratır.

Böylelikle küreselleşmiş dünyanın yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun olanaklı kıldığı bu düzen, öteki ifadeyle parçalanmış emek süreci içerisinde işçiler, artan sömürü, işin niteliğinin değişmesine bağlı olarak önem hiyerarşisinin ve beceri derecelerinin farklılaşması, işçi sınıfının parçalanması ve sınıf varlığının, bilincinin zayıflaması, kutuplaşma, bireyselleşme ile birlikte insanlığı ciddi şekilde tehdit eden ve artan işsizlik olgusu ile karşı karşıya kaldılar.

Son olarak küreselleşmiş dünyanın yeni düzeni çalışma yaşamına ilişkin bir sistemleştirmeden bahsederken aksi yönde onu kuralsızlaştırma eğilimi içindedir.

Küreselleşmiş dünya olarak biçimlenen kapitalist sistemin gerçek özü zaten budur. Ancak işsizlik gibi insanlığı bireysel ve toplumsal olarak ciddi şekilde tehdit eden bir olgunun kuralsızlaştırmayla değil, emek gücünün gerek üretim sürecinde gerekse süreç dışarısında korunması ile olanaklıdır. Bunun için de çalışma biçimlerinin ve sürelerinin orta vadede herkese iş bulma olanağının ve insana yakışır iş ve çalışma ortamı çerçevesinde şekillendirilmesi gerekir. Toplumsal ve insanı barış böyle kurulabilir. Sermayenin ve işverenin çıkarları her şey demek değildir ve olamaz.

KAYNAKÇA

- Acar, İbrahim Attila ve Şahin, Muhammet. “Kamu Müdahalelerine Dönüş Yeni Dönemin Manifestosu Ne Olacak?”, [http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kaIkinma /kalkinma6.pdf](http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kaIkinma/kalkinma6.pdf), (Erişim Tarihi: 12.04.2010)
- Akalın, Gülsüm ve Alçın Sinan. “Emeğin Teknoloji Algısı: Otomotiv Sanayiinden Bir Örnek”, **Marmara Üniversitesi ÖNERİ Hakemli Dergisi**, içinde cilt:7, sayı: 28, ss. 245-254, 2007.
- Akdoğan, Levent “Neoliberalizmin Yerelleştirme Projesi”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Ana Bilim Dalı**, 2009.
- Akkaya, Yüksel. “Küreselleşme’ Kıskaçında Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Temel Özellikleri”, http://www.petrolis.org.tr/yayinlar/yillik/2003_yillik/10_kiskac/index.htm, (Erişim Tarihi: 11.10.2009)
- Alpaslan, Barış “İktisat Teorisinde Arayışlar: Evrimci İktisat Teorisi”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı**, 2003.
- Ansal, Hacer, Küçükçifçi, Suat, Onaran, Özlem ve Orbay Benan Zeki. **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2000.
- Ar, Kamil Necdet “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı**, 2007.
- Ataman, Berrin Ceylan. “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, içinde cilt:62 sayı: 2, ss. 59-72, 1998.
- Ateş, Mehmet Ali “Türkiye’de Özelleştirme Sürecinde İstihdam ve İşsizlik Sorunu”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı**, 2008.

- Atik, Selda. “Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel Ekonomik Kriz Ve Neo-KlaSik İktisat İlişkisi”, [http://econ.anadolu.edu.tr/EconAnadolu%202009%20P rogra mme.pdf](http://econ.anadolu.edu.tr/EconAnadolu%202009%20P%20rogra%20mme.pdf), (Erişim Tarihi: 10.10.2009)
- Avşaroğlu, Nadir. “İşsizlik ve Maden Mühendisliği Alanındaki İşsizliğe Kısa Bir Bakış”, http://eski.maden.org.tr/resimler/ekler/639c6bd2a42e714_ek.pdf?tipi=23&turu=X&sube=0, (Erişim Tarihi: 05.11.2009)
- Aydoğanoglu, Erkan. **Emek Sürecinin Dönüşümü ve Sendikalara Etkileri**. Yapı-Yol Sen Eğitim Dizisi 2, Ankara, 2008.
- Ayvaz, Zerrin “Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik Sorunları”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayısal Yöntemler Ana Bilim Dalı**, 1990.
- Bağdadioğlu, Enis. “Türkiye’de Sendikal Haklar”, http://iscilerbirarada.org/trabzon/enis_bagdadioglu_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 05.06.2010)
- Bağlar, Murat “İşsizlik Suç İlişkisi Ekonomik Sonuçları”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı**, 2008.
- Başterzi, Süleyman. **İşsizlik Sigortası**. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1996.
- Bilgin, Mehmet Hüseyin. **Yeni Teknolojiler ve Üretim Sistemlerindeki Değişimin Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri**. Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Yayını, Ankara, 2000.
- Bozbeyoğlu, Fatma. “En Yeni İş’sizlik’ Yasası”, http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/fc664916bce8635_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD, (Erişim Tarihi, 07.06.2010)
- Bozdağlıoğlu, E. Yasemin. “1990’dan Günümüze Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısının Analizi”, <http://www.akademikbakis.org/sayi11.htm>, (Erişim Tarihi: 05.11.2009a)

- Bozdağlıoğlu, E. Yasemin. “Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, <http://www.akademikbakis.org/sayi11.htm>, (Erişim Tarihi: 05.11.2009b)
- Boztepe, Yenal “Türkiye’de İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Ortadan Kaldırılması İle İlgili Bir Model Oluşturulması”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Ans Bilim Dalı**, 2007.
- Canaktan, Coşkun. “Keynesyen İktisat”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/keynezyen.htm>, (Erişim Tarihi: 23.04.2010)
- Çağlı, Elif. “İşsiz İşçiler”, <http://www.marksisttutum.org/issizisciler.htm>, (Erişim Tarihi: 15.04.2010)
- Çakmak, Umut. “Esnek Üretim Sistemi: İstihdama Etkisi ve Toyota Örneği”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, içinde cilt:15 sayı: 52-53, ss. 235-253, 2004.
- Çalışır, Burcu “Neoliberal Politikaların İşsizlik Sorunsalı ve Çözüm Stratejileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı**, 2007.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. “İşçi ve Sendika Üye Sayıları”, <http://www.csgeb.gov.tr/article.php?categoryid=50&articleid=665>, (Erişim Tarihi: 27.06.2010)
- Çelik, Aziz. “Yeni İş Yasasının Anlamı”, http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/yeni_is_yasasinin_anlami.pdf, (Erişim Tarihi: 12.07.2010)
- Çelikel, İpek Yağcıoğlu “Küreselleşme Sürecinde Dünyada ve Türkiye’de Kadın Emeginin Konumu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı**, 2006.
- Dağdelen, İlhan. “Post Fordizm”, <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/06a/05.htm>, (Erişim Tarihi: 15.05.2010)

- Demir, Osman ve Bakırcı, Fehim. “Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Büyüme İşsizlik İlişkisi”, <http://www.sbe.sakarya.edu.tr/kongree.php>, (Erişim Tarihi: 24.08.2009)
- Ekodialog. “İşsizlikle İlgili Klasik Görüşler”, http://www.ekodialog.com/Konular/işsizlikle_ilgili_klasik_gorusler.html, (Erişim Tarihi: 07.05.2010a)
- Ekodialog. “Keynesyen Kuramda Genel Denge”, http://www.ekodialog.com/Konular/keynesyen_kurami_genel_denge.html, (Erişim Tarihi: 07.05.2010b)
- Ercan, Fuat. “ İş Kanunu Sermayeye Ne Kazandırdı?”, <http://fuatercan.wordpress.com/2006/05/25/ythkanunusermayeyenekazandyrdy/>, (Erişim Tarihi: 05.06.2010)
- Erdoğan, Ekrem ve Ak, Mehmet Zeki. “Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar”, **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, içinde cilt:9, sayı: 2, ss. 2-14, 2003.
- Erdut, Zeki, Müftüoğlu, Özgür ve Ersel, Hasan. “Çalışanlar Açısından Kurlsızlaştırma ve Esnekleştirmeye Yasallık Kazandırma Girişimlerinin Anlamı ve Sistemin Yaratacağı Sorunlar”, **Esnek Çalışma İlişkilerinde Yasallık Arayışları, İş Yasası Tasarısı ve AB Normları Sempozyumu Bildiri Kitabı**, ss. 177.221, Türkiye - AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu Yayınları, Ankara, 2003.
- Eyuboğlu, Dilek. **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**. Milli Prodüktivite Yayınları, Ankara, 2003.
- Fisünoğlu, Mahir ve Tan, Bilge Köksel. “Keynesyen Devrimi ve Keynesyen İktisat”, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=3&vtadi=TPRJ%2CTTA R%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS&c=google&s_f=_5&detailed=1&keyword=99233, (Erişim Tarihi: 05.09.2009)
- Foley, Duncan K. **Kapital’i Anlamak: Marx’ın İktisat Teorisi**. Çeviren: Hakan Öngel. Arkadaş Yayınları, Ankara, 2010.
- Genbilim. “Parasalcılık”, <http://www.genbilim.com/content/view/8497/89/>, (Erişim Tarihi: 07.09.2010)

- Gönen, Seçkin ve Çelik, Muhsin. “Esnek Üretim Sistemleri Uygulayan İşletmelerde Üretim Maliyetlerinin Değerlendirilmesi”, <http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M13.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.10.2009)
- Güler, Birgül Ayman. **Yeni Sağ Ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995**. İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2005.
- Gümüş, Ahmet Tahir “Türkiye’de Özelleştirme ve Çalışma Hayatı”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı**, 2007.
- Güngör, Kamil. “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”, http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2010)
- Günsoy, Bülent. **Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi**. Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.
- Gürsel, Seyfettin ve Dinçer, Mehmet Alper. “İşsizlik Artıyor, İşgücüne Katılım Düşüyor”, <http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/archives/109>, (Erişim Tarihi: 04.05.2010)
- Hançerlioğlu, Orhan. **Ekonomi Sözlüğü**. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Haspolat, Emel “Neoliberalizmin Kalkınma Söylemi ve Yoksullukla Mücadele Yöntemi Olarak Mikro Kredi: Örnek Ülke Deneyimleri ve Türkiye”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Ekonomik Kalkınma ve Büyüme Bilim Dalı**, 2010.
- Hatman, Ülkü. “Esneklik Kavramı Neyi İfade Ediyor?”, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi131/d131_3537.pdf, (Erişim Tarihi: 03.04.2010)
- International Labour Office, **Global Employment Trends Update**, Geneva, 2010.
- International Labour Office, **Global Employment Trends Update**, Geneva, 2009a.
- International Labour Office, **Key Indicators Of The Labour Market**, <http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/default2.asp>, (Erişim Tarihi: 08.07.2009b).

International Labour Office, **Global Employment Trends Brief**, Geneva, 2007.

International Labour Office, **World Employment Report 2004-05**, Geneva, 2005.

International Labour Office, **Global Employment Trends**, 2004, Geneva, 2004.

İnmez, Çiğdem Eren “Küreselleşmenin İstihdam ve İşsizlik Üzerine Etkisi: Türkiye Bankacılık Sektörü Üzerine İnceleme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Bilim Dalı**, 2006.

İş Yasası - 4857 Sayılı, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html>, (Erişim Tarihi: 27.06.2010)

İyidiker, Hikmet. “Gelişen Ülkelerde ve Türkiye’de İşsizlik Sorunu”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, içinde cilt:1, sayı: 1, ss. 9-15, 1987.

Karasu, Ferhat. “Esnek Zamanlarda Modern Yönetim”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=7164, (Erişim Tarihi: 05.07.2010)

Kazgan, Gülten. **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1985.

Kazgan, Gülten. “1990 Sonrası Yıllarda Türkiye’de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri İçin Çözümler Açısından Bir İrdeleme, http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_Turkiye.doc, (Erişim Tarihi: 12.09.2010)

Kitapçı, İsmail “Sosyal Devlet Işığında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Reform Arayışları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı**, 2007.

Köse, Ömer. “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal Ve İşlevsel Dönüşümü”, **Sayıştay Dergisi**, ss:49, 2003.

Kurt, Şenol. “İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri”, Editör: Halis Yunus Ersöz. **Sosyal Siyaset Konferansları**, No:51, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2008.

- Mahmutoğulları, Mesut. “Küreselleşme; Emeğin Gündemi, Sermayenin Gündemi, Dünyanın Gündemi”, <http://www.antimai.org/mkl/mm02ozgur2.htm>, (Erişim Tarihi: 10.05.2008)
- Marx, Karl. **Kapital-1**. Çeviren: Alaattin Bilgi. Sol Yayınları, Ankara, 2007.
- Müftüoğlu, Özgür. “Üretim Süreçlerinde Değişim, Çalışma Hayatı ve Sendikalar”, **Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu Bildiri Kitabı**, ss. 16-34, KESK Yayını, Ankara, 2003.
- Mütevellioğlu, Nergis ve Işık, Sayim. “**Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm**”, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, Derleyen: Nergis Mütevellioğlu-Sinan Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Mütevellioğlu, Nergis ve Sönmez, Sinan. **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**. Derleyen: Nergis Mütevellioğlu-Sinan Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. “Employment”, <http://stats.oecd.org/>, (Erişim Tarihi: 12.04.2010b)
- Organisation for Economic Co-operation and Development. **Economic Outlook**, No:84, France, 2008.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. **Economic Outlook**, No:82, France, 2007.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. **Economic Outlook**, No:75, France, 2004.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. **Economic Outlook**, No:55, France, 1994.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. **Economic Outlook**, No:51, France, 1992.

- Öcal, Aslan Tolga “İşçi Sendikacılığında Değişen Koşullar ve Yeni Örgütlenme Stratejileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Endüstri İlişkileri ve İnsan İlişkileri Bilim Dalı**, 2003.
- Öngen, Tülin. “İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimleri”, içinde 1. **Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2005.
- Özdemir, Gamze Yücesan ve Özdemir, Ali Murat. **Sermayenin Adaleti Türkiye’de Emek ve Sosyal Politika**. Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- Özel, Yusuf. “Üretim Sürecinde Yaşanan Dönüşümler ve Esneklik”, <http://www.ceterisparibus.net/arsiv.htm>, (Erişim Tarihi: 02.08.2009)
- Özgen, Levin. “Küreselleşme, Bölgeselleşme ve Meksika”, **Birikim Dergisi**, içinde sayı: 76, ss. 71-80, 1995.
- Özgen, Levin. “Ölçek Ekonomilerinde Değişmeler ve Alan Ekonomileri, **İktisat Dergisi**, içinde sayı: 353-354, ss. 66-70, 1994a.
- Özgen, Levin. “Taşeron Üretim ve Taşeron İlişkiler”, **Birikim Dergisi**, içinde sayı: 62, ss. 29-39, 1994b.
- Özgen, Levin. “Teknoloji ve Demokrasi Üzerine”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, içinde sayı: 144, ss. 19-22, 1992a.
- Özgen, Levin. “Japon Modeli: İyi mi, Kötü mü?”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, içinde sayı: 145, ss. 19-27, 1992b.
- Saklı, Ali Rıza. “Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve PotFordizm”, <http://www.sakli.info/fordizm.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.11.2009)
- Serter, Nur. **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Sönmez, Sinan. “**Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri**”, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, der.

Nergis Mütevellioğlu-Sinan Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Sümer, Beyza “Bilgi Toplumuna Dönüşüm Sürecinin Avrupa Birliği ve Türkiye’de İstihdam Yaratmaya Etkisi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı, Avrupa Çalışmaları Bilim Dalı**, 2007.

Şanal, İlkin “Türkiye’de 1980 Yılı ve Sonrasında Uygulanan Ekonomi Politikalarının Siyasal Alana Etkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**, 2006.

Şen, Harika “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Emek Arz ve Talebindeki Değişimin İşgücü ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı**, 2006.

Tatar, Mehmet, “Türkiye’de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Adıyaman İli Örneği”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı**, 2006.

Türk Dil Kurumu. “Büyük Türkçe Sözlük”, <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=i%FEsizlik&ayn=tam>, (Erişim Tarihi, 05.07.2010)

Türkiye İstatistik Kurumu. **İstatistik Göstergeler 1923-2008**, Ankara, 2009a.

Türkiye İstatistik Kurumu. **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2009**, Ankara, 2009b,

Türkiye İstatistik Kurumu. **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Ankara, 1995.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. “Kayıtdışı İstihdam”, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=805>, (Erişim Tarihi, 05.06.2010)

Uçukoğlu, Nihat. “Neo-Liberal Politikalar, Özelleştirme ve Sanayiye Etkileri”, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi136/d136_5973.pdf, (Erişim Tarihi: 12.09. 2009)

- Uyanık, Yücel. “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, içinde cilt: 10, sayı: 2, ss. 209-224, 2008.
- Uzunoğlu, Sadi. “1929 Bunalımı, Borsa Çöküşü ve İktisatçılar”, **www.ekonomikpanorama.com/.../1929_bunalimi_borsa_cokusu_ve_iktisatcilar.html**, (Erişim Tarihi: 15.06.2010)
- Yahşi, Fatma “Küreselleşme ve İstihdam”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı**, 2007.
- Yeldan, Erinç. “İstihdamsız Büyüme, İstihdamsız Toparlanma”, **http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan225_19Agu09.pdf**, (Erişim Tarihi: 03.04.2010)
- Yentürk, Nurhan. “Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadî İşbölümünün Geleceği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, içinde sayı: 56-61, ss. 42-56, 1993.
- Yılmaz, Özlem Göktaş. “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, içinde sayı: 2, ss. 63-76, 2005.
- Yılmaz, Ali Sırrı ve Çetin, Beyzade Nadir, “Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkileri”, **http://www.newwsa.com/ver2/default.asp**, (Erişim Tarihi: 21.03.2010)
- Yılmaz, Tuncay, Fidan, Fatma ve Karataş, Veli. “İşsizliğin Sosyo-Psikolojik Sonuçları: Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Bireylerin Tutumları-Bir Alan Çalışması”, **http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap48/05.pdf**, (Erişim Tarihi: 01.03.2010)
- Yüksel, İhsan. “İşsizliğin Psiko-Sosyal Etkilerinin İncelenmesi-Ankara Örneği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, içinde cilt: 4, sayı: 2, ss. 21-38, 2003.

EK – 1: 4857 sayılı İş Kanunu

4857 sayılı yeni İş Kanunu, 10.06.2003 tarih ve 25134 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 1. maddesinde, bu kanunun amacı işverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını düzenlemek olarak tanımlanır ve yine aynı maddede, 4857 sayılı Kanun'un, 4. maddedeki istisnalar dışında kalan bütün işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine ve işçilerine faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanacağı, işyerlerinin, işverenlerin, işveren vekillerinin ve işçilerin, bu kanunun 3. maddesindeki bildirim gününe bakılmaksızın bu kanun hükümleri ile bağlı olacakları belirtilir.

4857 sayılı yeni İş Kanunu'nun yürürlükten kaldırılan hükümler başlıklı 120. maddesinde, 1475 sayılı eski İş Kanunu'nun 14. maddesi hariç diğer maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır hükmü getirildiğinden 1475 sayılı eski İş Kanunu'nun kıdem tazminatına ilişkin 14. maddesi dışındaki tüm maddeleri de yürürlükten kaldırıldı.

4857 sayılı İş Kanunu:

10.06.2003 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu'nun esneklik uygulamalarına dönük olarak ön gördüğü değişiklikler kapsamında oluşan düzenlemeler şunlardır:

- Madde 2: Taşeron Uygulaması

Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi, işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişiye yahut tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlara işveren, işçi ile işveren arasında kurulan ilişkiye iş ilişkisi denir. İşveren tarafından mal veya hizmet üretmek amacıyla maddî olan ve olmayan unsurlar ile işçinin birlikte örgütlendiği birime işyeri denir.

İşverenin işyerinde ürettiği mal veya hizmet ile nitelik yönünden bağlılığı bulunan ve aynı yönetim altında örgütlenen yerler (işyerine bağlı yerler) ile dinlenme, çocuk emzirme, yemek, uyku, yıkanma, muayene ve bakım, beden ve meslekî eğitim ve avlu gibi diğer eklentiler ve araçlar da işyerinden sayılır. İşyeri, işyerine bağlı yerler, eklentiler ve araçlar ile oluşturulan iş organizasyonu kapsamında bir bütündür.

İşveren adına hareket eden ve işin, işyerinin, işletmenin yönetiminde görev alan kimselere işveren vekili denir. İşveren vekilinin bu sıfatla işçilere karşı işlem ve yükümlülüklerinden doğrudan işveren sorumludur. Bu kanunda işveren için öngörülen her çeşit sorumluluk ve zorunluluklar işveren vekilleri hakkında da uygulanır. İşveren vekilliği sıfatı, işçilere tanınan hak ve yükümlülükleri ortadan kaldırmaz.

Bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerinde veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer işveren ile iş aldığı işveren arasında kurulan ilişkiye asıl işveren-alt işveren ilişkisi denir. Bu ilişkide asıl işveren, alt işverenin işçilerine karşı o işyeri ile ilgili olarak bu kanundan, iş sözleşmesinden veya alt işverenin taraf olduğu toplu iş sözleşmesinden doğan yükümlülüklerinden alt işveren ile birlikte sorumludur.

Asıl işverenin işçilerinin alt işveren tarafından işe alınarak çalıştırılmaya devam ettirilmesi suretiyle hakları kısıtlanamaz veya daha önce o işyerinde çalıştırılan kimse ile alt işveren ilişkisi kurulamaz. Aksi halde ve genel olarak asıl işveren alt işveren ilişkisinin muvazaalı işleme dayandığı kabul edilerek alt işverenin işçileri başlangıçtan itibaren asıl işverenin işçisi sayılarak işlem görürler. İşletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işler dışında asıl iş bölünerek alt işverenlere verilemez.

- Madde 7: Geçici İş İlişkisi

İşveren, devir sırasında yazılı rızasını almak suretiyle bir işçiyi; holding bünyesi içinde veya aynı şirketler topluluğuna bağlı başka bir işyerinde veya yapmakta olduğu işe benzer işlerde çalıştırılması koşuluyla başka bir işverene iş görme edimini yerine getirmek üzere geçici olarak devrettiğinde geçici iş ilişkisi gerçekleşmiş olur. Bu halde iş sözleşmesi devam etmekle beraber, işçi bu sözleşmeye göre üstlendiği işin görülmesini, iş sözleşmesine geçici iş ilişkisi kurulan işverene karşı yerine getirmekle yükümlü olur.

Geçici iş ilişkisi kurulan işveren işçiye talimat verme hakkına sahip olup, işçiye sağlık ve güvenlik risklerine karşı gerekli eğitimi vermekle yükümlüdür. Geçici iş ilişkisi altı ayı geçmemek üzere yazılı olarak yapılır, gerektiğinde en fazla iki defa yenilenebilir.

İşverenin, ücreti ödeme yükümlülüğü devam eder. Geçici iş ilişkisi kurulan işveren, işçinin kendisinde çalıştığı sürede ödenmeyen ücretinden, işçiyi gözetme borcundan ve sosyal sigorta primlerinden işveren ile birlikte sorumludur.

İşçi, işyerine ve işe ilişkin olup kusuru ile sebep olduğu zarardan geçici iş ilişkisi kurulan işverene karşı sorumludur. İşçinin geçici sözleşmesinden aksi anlaşılmıyorsa, işçinin diğer hak ve yükümlülüklerine ilişkin bu kanundaki düzenlemeler geçici iş ilişkisi kurulan işverenle olan ilişkisine de uygulanır.

İşçiyi geçici olarak devralan işveren grev ve lokavt aşamasına gelen bir toplu iş uyuşmazlığının tarafı ise, işçi grev ve lokavtın uygulanması sırasında çalıştırılmaz. Ancak, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun 39 uncu maddesi hükümleri saklıdır. İşveren, işçisini grev ve lokavt süresince kendi iş yerinde çalıştırmak zorundadır. Toplu işçi çıkarmaya gidilen işyerlerinde çıkarma tarihinden itibaren altı ay içinde toplu işçi çıkarmanın konusu olan işlerde geçici iş ilişkisi gerçekleşmez.

- Madde 11: Belirli ve belirsiz süreli iş sözleşmesi

İş ilişkisinin bir süreye bağlı olarak yapılmadığı halde sözleşme belirsiz süreli sayılır. Belirli süreli işlerde veya belli bir işin tamamlanması veya belirli bir olgunun ortaya çıkması gibi objektif koşullara bağlı olarak işveren ile işçi arasında yazılı şekilde yapılan iş sözleşmesi belirli süreli iş sözleşmesidir.

Belirli süreli iş sözleşmesi, esaslı bir neden olmadıkça, birden fazla üst üste (zincirleme) yapılamaz. Aksi halde iş sözleşmesi başlangıçtan itibaren belirsiz süreli kabul edilir. Esaslı nedene dayalı zincirleme iş sözleşmeleri, belirli süreli olma özelliğini korurlar.

- Madde 13: Kısmî süreli ve tam süreli iş sözleşmesi

İşçinin normal haftalık çalışma süresinin, tam süreli iş sözleşmesiyle çalışan emsal işçiye göre önemli ölçüde daha az belirlenmesi durumunda sözleşme kısmî süreli iş sözleşmesidir.

Kısmî süreli iş sözleşmesi ile çalıştırılan işçi, ayırımı haklı kılan bir neden olmadıkça, salt iş sözleşmesinin kısmî süreli olmasından dolayı tam süreli emsal işçiye göre farklı işleme tâbi tutulamaz. Kısmî süreli çalışan işçinin ücret ve paraya ilişkin bölünebilir menfaatleri, tam süreli emsal işçiye göre çalıştığı süreye orantılı olarak ödenir.

Emsal işçi, işyerinde aynı veya benzeri işte tam süreli çalıştırılan işçidir. İşyerinde böyle bir işçi bulunmadığı takdirde, o işkolunda şartlara uygun işyerinde aynı veya benzer işi üstlenen tam süreli iş sözleşmesiyle çalıştırılan işçi esas alınır.

İşyerinde çalışan işçilerin, niteliklerine uygun açık yer bulunduğu kısmî süreli tam süreliye veya tam süreli kısmî süreliye geçirilme istekleri işverence dikkate alınır ve boş yerler zamanında duyurulur.

- Madde 14: Çağrı üzerine çalışma

Yazılı sözleşme ile işçinin yapmayı üstlendiği işle ilgili olarak kendisine ihtiyaç duyulması halinde iş görme ediminin yerine getirileceğinin kararlaştırıldığı iş ilişkisi, çağrı üzerine çalışmaya dayalı kısmi süreli bir iş sözleşmesidir.

Hafta, ay veya yıl gibi bir zaman dilimi içinde işçinin ne kadar süreyle çalışacağını taraflar belirlemedikleri takdirde, haftalık çalışma süresi yirmi saat kararlaştırılmış sayılır. Çağrı üzerine çalıştırılmak için belirlenen sürede işçi çalıştırılsın veya çalıştırılmasın ücrete hak kazanır.

İşçiden iş görme borcunu yerine getirmesini çağrı yoluyla talep hakkına sahip olan işveren, bu çağrıyı, aksi kararlaştırılmadıkça, işçinin çalışacağı zamandan en az dört gün önce yapmak zorundadır. Süreye uygun çağrı üzerine işçi iş görme edimini yerine getirmekle yükümlüdür. Sözleşmede günlük çalışma süresi kararlaştırılmamış ise, işveren her çağrıda işçiyi günde en az dört saat üst üste çalıştırmak zorundadır.

- Madde 18: Feshin geçerli sebebe dayandırılması

Otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini fesheden işveren, işçinin yeterliliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır.

- Madde 41: Fazla çalışma ücreti

Ülkenin genel yararları yahut işin niteliği veya üretimin artırılması gibi nedenlerle fazla çalışma yapılabilir. Fazla çalışma, kanunda yazılı koşullar çerçevesinde, haftalık kırk beş saati aşan çalışmalardır. 63. madde hükmüne göre denkleştirme esasının uygulandığı hallerde, işçinin haftalık ortalama çalışma süresi, normal haftalık iş süresini aşmamak koşulu ile bazı haftalarda toplam kırk beş saati aşırsa dahi bu çalışmalar fazla çalışma sayılmaz.

Her bir saat fazla çalışma için verilecek ücret normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının yüzde elli yükseltilmesi suretiyle ödenir.

Haftalık çalışma süresinin sözleşmelerle kırk beş saatin altında belirlendiği durumlarda yukarıda belirtilen esaslar dâhilinde uygulanan ortalama haftalık çalışma süresini aşan ve kırk beş saate kadar yapılan çalışmalar fazla sürelerle çalışmalardır. Fazla sürelerle çalışmalarda, her bir saat fazla çalışma için verilecek ücret normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının yüzde yirmi beş yükseltilmesiyle ödenir.

Fazla çalışma veya fazla sürelerle çalışma yapan işçi isterse, bu çalışmalar karşılığı zamlı ücret yerine, fazla çalıştığı her saat karşılığında bir saat otuz dakikayı, fazla sürelerle çalıştığı her saat karşılığında bir saat on beş dakikayı serbest zaman olarak kullanabilir.

İşçi hak ettiği serbest zamanı altı ay zarfında, çalışma süreleri içinde ve ücretinde bir kesinti olmadan kullanır.

63. maddenin son fıkrasında yazılı sağlık nedenlerine dayanan kısa veya sınırlı süreli işlerde ve 69. maddede belirtilen gece çalışmasında fazla çalışma yapılamaz.

Fazla saatlerle çalışmak için işçinin onayının alınması gerekir.

Fazla çalışma süresinin toplamı bir yılda iki yüz yetmiş saatten fazla olamaz.

Fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışmaların ne şekilde uygulanacağı çıkarılacak yönetmelikte gösterilir.

- Madde 63: Çalışma süresi

Genel bakımdan çalışma süresi haftada en çok kırk beş saattir. Aksi kararlaştırılmamışsa bu süre, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine eşit ölçüde bölünerek uygulanır.

Tarafların anlaşması ile haftalık normal çalışma süresi, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine, günde on bir saati aşmamak koşulu ile farklı şekilde dağıtılabilir. Bu halde, iki aylık süre içinde işçinin haftalık ortalama çalışma süresi, normal haftalık çalışma süresini aşamaz. Denkleştirme süresi toplu iş sözleşmeleri ile dört aya kadar artırılabilir.

Çalışma sürelerinin yukarıdaki esaslar çerçevesinde uygulama şekilleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenir.

Sağlık kuralları bakımından günde ancak yedi buçuk saat ve daha az çalışması gereken işler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı tarafından müştereken hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenir.

EK – 2: 2821 sayılı Sendikalar ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu:

Adı geçen kanunlarla emek gücünün temel hakları arasında yer alan sendika, toplu sözleşme, grev ve lokavt haklarına önemli derecede kısıtlamalar getirilerek, yeni emek sürecinin ve üretim organizasyonunun yeni düzeninin gerçekleştirilmesi yolunda diğer bir adım atılmış oldu. Kanun maddeleri temel olarak aşağıdaki kısıtlamalara dönük olarak oluşturuldu:

- Toplu iş sözleşmesinin uygulanmaması durumunda gerçekleştirilebilen hak grevi tümüyle yasaklandı ve sadece çıkar uyuşmazlığı olduğu zaman belli prosedürlerin yerine getirilmesi ile kanuni grev hakkı kullanılmaktadır.

Madde 25 – Grevin Tanımı: İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak veya bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denilir. Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarıyla çalışma şartlarını korumak veya düzeltmek amacıyla bu kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denir.

- Birçok işkoluna ve işyerine grev yasakları getirildi, böylece sendikaların hak arama yolları kapatıldı.

Madde 29 – Yasağın Bulunduğu İşler:

1. Can ve mal kurtarma işlerinde,
2. Cenaze ve tekfin işlerinde,
3. (Değişik bent: 27.05.1988 - 3451/5. md.) Su, elektrik, havagazı, termik santrallerini besleyen linyit üretimi, tabii gaz ve petrol sondajı, üretimi, tasfiyesi, dağıtımı, üretimi nafta veya tabii gazdan başlayan petrokimya işlerinde,
4. Banka ve noterlik hizmetlerinde,
5. (Değişik bent: 27.05.1988 -3451/5.md.) Kamu kuruluşlarınca yürütülen itfaiye, şehir içi deniz, kara ve demiryolu ve diğer raylı toplu yolcu ulaştırma hizmetlerinde.

Madde 30 – Yasağın Bulunduğu Yerler:

1. İlaç imal eden işyerleri hariç olmak üzere, aşı ve serum imal eden müesseselerle, hastane, klinik, sanatoryum prevantoryum, dispanser ve eczane gibi sağlıkla ilgili işyerlerinde,
2. Eğitim ve öğretim kurumlarında, çocuk bakım yerlerinde ve huzurevlerinde,
3. Mezarlıklarda,
4. Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca doğrudan işletilen işyerlerinde.

- Sendikaların toplumsal ve siyasal yaşama ilişkin sınırlı da olsa var olan katılımı tümüyle yasaklandı.

Madde 37 – Temel Yasaklar:

Sendika ve konfederasyonlar T.C. Anayasasının 14. Maddesindeki (Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılmaması) yasaklara aykırı hareket edemeyecekleri gibi yönetim ve işleyişleri Anayasada belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz.

Sendika ve konfederasyonlar, amaçları dışında faaliyette bulunamazlar. Siyasi partilerin ad, amblem, rumuz veya işaretlerini kullanamazlar.

Mahalli idareler ve milletvekili seçimlerinde aday olan sendika ve konfederasyon yöneticilerinin sendika ve konfederasyon organlarındaki görevleri, adaylık süresince askıda kalır. Seçilmeleri halinde görevleri son bulur.

- Sendika yöneticisi olmanın kuralları değiştirildi ve yeni kısıtlamalar getirildi.

Madde 5 – Kurucularda Aranacak Nitelikler:

Sendika kurucusu olabilmek için; Türk vatandaşı, medeni hakları kullanmaya ehil ve sendikaların kurulacağı işkolunda fiilen çalışır olmak; Türkçe okur-yazar olmak ve ayrıca; Türk Ceza Kanunu'nun 53. maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûmiyetin bulunmaması şarttır. İşveren sendikasının kurucusunun tüzelkişi olması

halinde tüzelkişiyi temsil eden gerçek kişide de işkolunda fiilen çalışma şartı hariç yukarıdaki bütün şartlar aranır.

- Toplu sözleşme süresince, Yüksek Hakem Kurulu'nun yetkileri olağanüstü arttırılırken bu kurulun aldığı kararlara itiraz hakkı kaldırıldı.

Madde 55 – Yüksek Hakem Kurulunun Kararının Niteliği: Yüksek Hakem Kurulu kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

- Sendikalar kanunu, birden fazla sendikaya üye olunmasını, tüm üyeliklerin geçersiz sayılması yoluyla engelleyerek sendika üye sayısında azalma olmasını sağladı. 1988 yılında çıkarılan 3449 sayılı Kanun ile bu durum ilk üyeliğin geçerli olması sonrakilerin geçersiz olması olarak düzeltildi.

Madde 22 – (Değişik fıkra: 25.05.1988 - 3449/6. md.) Üyeliğin Kazanılması: Sendikaya üye olmak serbesttir. Hiç kimse sendikaya üye olmaya veya olmamaya zorlanamaz. İşçi veya işverenler aynı zamanda ve aynı işkolunda birden çok sendikaya üye olamazlar. Birden çok sendikaya üye olunması halinde, sonraki üyelikler geçersizdir.

EK – 3: 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu:

4447 sayılı Kanun'un 1999 yılında çıkarılması, Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin Neoliberal dönüşüm alanında önemli bir adım oldu. Dönüşüm hamlesinin ilk adımı, SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'nı tek bir kurum haline getiren 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu oldu. Reform taslağı üzerinden yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu taslağı 31.05.2006 tarihli resmi gazetede yayınlanarak kanunlaştı ve kanunun yürürlüğe giriş tarihi 1.1.2007 olarak belirlendi. Ancak Aralık 2006'da Anayasa Mahkemesi kanunun bazı maddelerini iptal etti, yürürlük tarihi de 1.7.2007 olarak değiştirildi. 2007 yılında kanun üzerindeki tartışmalar aralıksız sürdü, iktidar partisi bu dönemde 09.05.2007 tarihli 5655 sayılı 'Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun' çıkararak kanunun yürürlüğe giriş tarihini bir kez daha, bu sefer 1.1.2008 olarak yeniden belirledi. İzleyen süreçte kanunun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen maddeleri komisyonda tekrar ele alındı, yoğun tartışmalardan sonra 5510 sayılı Kanun'da değişiklik yapan 5754 sayılı Kanun 17.4.2008 tarihinde kabul edildi. Kanun ile getirilen ve emek gücü açısından bir takım ağır koşullar yaratan düzenlemeler:

- Madde 16 – Emeklilik Yaşı: "İlk defa bu kanuna göre sigortalı sayılanlara;

a) Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9000 gün malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartıyla yaşlılık aylığı bağlanır. Ancak, 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılanlar için prim gün sayısı şartı 7200 gün olarak uygulanır.

b) (a) bendinde belirtilen yaş şartı;

- 1) 1/1/2036 ilâ 31/12/2037 tarihleri arasında kadın için 59, erkek için 61,
- 2) 1/1/2038 ilâ 31/12/2039 tarihleri arasında kadın için 60, erkek için 62,
- 3) 1/1/2040 ilâ 31/12/2041 tarihleri arasında kadın için 61, erkek için 63,
- 4) 1/1/2042 ilâ 31/12/2043 tarihleri arasında kadın için 62, erkek için 64,
- 5) 1/1/2044 ilâ 31/12/2045 tarihleri arasında kadın için 63, erkek için 65,
- 6) 1/1/2046 ilâ 31/12/2047 tarihleri arasında kadın için 64, erkek için 65,
- 7) 1/1/2048 tarihinden itibaren ise kadın ve erkek için 65,

olarak uygulanır. Ancak yaş hadlerinin uygulanmasında (a) bendinde belirtilen prim gün sayısı şartının doldurulduğu tarihte geçerli olan yaş hadleri esas alınır.

- Madde – 47: 5754 sayılı Kanun'un prime esas kazanca ilişkin 47. maddesi ile esnek çalışma biçimlerine uygun yasal düzenleme yapılır. İlgili maddenin h ve ı bendinde sözü edilen düzenlemeler şunlardır:

h) Sigortalıların günlük kazançlarının hesabında esas tutulan gün sayıları, aynı zamanda, bunların prim ödeme gün sayılarını gösterir. Ancak, işveren ve sigortalı arasında kısmî süreli hizmet akdinin yazılı olarak yapılmış olması kaydıyla, ay içerisinde günün bazı saatlerinde çalışan ve çalıştığı saat karşılığında ücret alan sigortalının ay içindeki prim ödeme gün sayısı, ay içindeki toplam çalışma saati süresinin 4857 sayılı İş Kanunu'na göre belirlenen haftalık çalışma süresine göre hesaplanan günlük çalışma saatine bölünmesi suretiyle bulunur. Bu şekildeki hesaplamada gün kesirleri bir gün kabul edilir.

ı) İşveren ve sigortalı arasında çağrı üzerine çalışmaya dayalı yazılı iş sözleşmesinde taraflar arasında çalışma süresi gün, hafta ve ay olarak belirlenmemiş ise, sigortalının ay içindeki prim ödeme gün sayısı haftalık çalışma süresi en az yirmi saat kararlaştırılmış sayılarak (h) bendi hükmüne göre hesaplanır.

5754 sayılı Kanun'un 47. maddesinin bu iki bendi ile sosyal güvenlik, 4857 sayılı İş Kanunu ile uyumlulaştırıldı ve böylece esnek çalıştırma için bütün meşru zemin gerçekleştirildi.

- Kanun ile Prim ödeyenin ancak sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi, özel sağlık sigortacılığının teşvik edilerek sağlık haklarının kısıtlanması sağlandı. Ayrıca sağlık için ayrılan kamusal kaynakların özel sağlık sektörüne akıtılması yoluyla sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine gidildi.

- Kanun ile birlikte sosyal sigortaların yapısında önemli değişiklikler meydana geldi. Önceki düzenlemelerde SSK kapsamındaki sigortalılar için hastalık sigortası prim oranı %11 iken, kanun ile beraber bu oran %12,5'e çıkarıldı. Yine SSK Kapsamındaki sigortalılar için düşünülürse, uzun vadeli sigorta kolları olan malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarında işçi için prim oranı sabit kalırken, işveren tarafından ödenen oran %2 aşağı çekildi. Emekli Sandığı ve Bağ-Kur sigortalıları açısından ise prim oranlarında çok fazla bir değişme olmadığı görülür.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	: İlke Erarslan
Sürekli Adresi	: İlkadım Mah. Rağbet Sk. 4/8 Dikmen/ANKARA
Doğum Yeri ve Yılı	: Ordu, 27/06/1983
Yabancı Dili	: İngilizce
İlköğretim	: Gazi Mustafa Kemal İlkokulu (Karaman)/1993
Ortaöğretim	: Ahmet Haşim İlköğretim Okulu (Ankara)/1996
Lise	: Çankaya Sokullu Mehmet Paşa Lisesi (Ankara)/2000
Lisans	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü BOLU/2007
Yüksek Lisans	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Kamu Yönetimi
Yayımları	: -
Çalışma Hayatı	: -